

JAKOB FUGGER

HERMANN ZSUZSANNA

JAKOB FUGGER

ÉLETEK ÉS KOROK

SZERKESZTI: H. BALÁZS ÉVA

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

HERMANN ZSUZSANNA

JAKOB FUGGER

AKADÉMIAI KIADÓ

BUDAPEST 1976

500234

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Összkiadás: ISBN 963 05 0897 4

A kötet száma: ISBN 963 05 0901 6

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1976.

Hermann Zsuzsanna

Printed in Hungary

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 10611/19 46 sz.

Kevés ismertebb név akadt Európában a XVI. században és a XVII. század elején a Fuggerekénél.

Ez a fogalommá vált családnév még Don Quijote szókinséből sem hiányzott; egy fájdalmas óhajtó mondatban kapott helyet, amikor Montesinos mélységes barlangjában a lovag megkapta elbűvölt szerelmének üzenetét: „Dulcinea kisasszony pénzsűkében van, ezért igen-igen szépen kéreti a lovag urat, legyen olyan kegyes és kölcsönözzön neki erre a pamutvászon újdonatúj alsószoknyára valami hat reált vagy amennyit éppen kölcsönözhet, s ő becsületszávára fogadja, hogy a lehető legrövidebb idő alatt

visszafizeti.” A hős lovag, miután legnagyobb ámulatára megtudta, hogy „az úgynevezett pénzhiány mindenütt érezhető, kihat mindenkire, érzi mindenki, s még az elbűvölteket sem kíméli”, átadta az üzenetet hozó leánynak egész vagyonát, ami kerek négy reálra rúgott, s a következő szavakat intézte hozzá: „Mondja meg asszonyának, édes lelkem, hogy teljes szívemből szánom és sajnálom szegényt, és szeretném, ha Fugger lehetnék, hogy segíthessek a baján.”

1615 táján, amikor Cervantes e sorokat írta, a Fuggerek gazdasági tevékenysége már hanyatlóban volt, s a következő évtizedtől kezdve jelentéktelenné zsugorodott. A Fugger név feledésbe merült, a Don Quijote használta kife-

jezés magyarázatra szorult. Ma már az idézett mondathoz fűzött kommentárok nyújtanak felvilágosítást arról, hogy a Fugger nevet a XVI. században virágzó augsburgi kereskedőcsalád viselte, s hogy a XIX. század óta inkább a Rothschild névvel fejeznénk ki a lovag óhaját.

A magyarázat pontos és világos, de úgy hiszem, nem fölösleges, sőt a cervantesi humor méltánylásához elengedhetetlen, hogy néhány kiegészítő adattal toldjuk meg.

A reál spanyol ezüstpénz volt, amelynek 1497-ben meghatározott értéke, legalábbis hivatalosan, csaknem másfél évszázadig változatlan maradt. Az 1497-es rendelet értelmében az ezüst reálból körülbelül tizenegy darab felelt meg egy

spanyol (és velencei) aranydukátnak, e dukátokból pedig — s a velük azonos értékű magyar aranyforintokból — ez időben általában és átlagosan három darabot adtak négy darab rajnai aranyforintért. A hat reál tehát, amit Dulcinea kért, alig haladta meg egy aranydukát felének vagy egy rajnai aranyforint kétharmad részének értékét. E kérés teljesítéséhez kívánta Don Quijote a Fuggerek vagyonát.

A Fugger-vagyon alakulását nagy vonásokban a következő számok szemléltetik:

Az 1527-ben, két esztendővel a „Gazdag” Jakob Fugger halála után elkészült inventárium a család összvagyonaként több mint kétmillió rajnai forintot mutatott ki, s ez összegnek mintegy három-

negyed része, egészen pontosan 1 602 312 rajnai forint volt az üzletbe fektetett tőke. 1546-ra az összvagyon ötmillió, a forgótőke négy és negyed millió rajnai forint fölé emelkedett, 1591-ben pedig, amikor, immár súlyos veszteségekkel a hátuk mögött, Markus Fugger és két fivére megkötötték a család utolsó üzleti szerződését, fejenként még mindig másfélmillió, együttesen tehát négy és félmillió rajnai forintot fektettek a vállalkozásba. S végül, bár negatív oldaláról, mégis jellemzi e vagyon méreteit, hogy nyolcmillió rajnai forintra becsülik azt az összeget, amelyet a Fuggerek a XVI. század második felétől kezdődően a Habsburg uralkodóknak nyújtott kölcsönök révén elveszítettek.

Nem túlságosan nehéz kimutatni, hogy a felsorolt összegek nemcsak Don Quijote-i perspektívából nézve tűnnek tekintélyesnek. Ha az átlagos (de az adott esetben a valóságosnál alacsonyabb) haszonkulccsal számolva, a forgótőke 5%-ára becsüljük az évi nyereséget, úgy az 1527-ben kimutatott 1 600 000 forintos tőke az első esztendőben 80 000 rajnai forinttal gazdagította tulajdonosait. Minthogy ebben az időben a Német-római Birodalomban körülbelül 33 rajnai forintot tett ki egy iparoslegény és mintegy 15 rajnai forintot egy napszámos évi bére, a 80 000 forintos bevétel csaknem két és fél ezer iparoslegény vagy öt és fél ezer (pontosan: 5333) napszámos évi keresetének felelt meg.

Az arányok úgyszólván elképesztőek. Ha egyáltalában lehetséges volna különböző korok vagyonaait összevetni, úgy nagyon valószínűen arra az eredményre jutnánk, hogy a Fuggerek, nyereségüknek koruk munkabéreihez viszonyított nagyságát tekintve, a világtörténelem leggazdagabb pénzemberei voltak. Any-nyit azonban mindenképpen megállapíthatunk, hogy vagyonuk összege jócskán meghaladta itáliai elődeikét és (legalább is a XVI. század első felében) valamennyi kortársukét; az 1527-ben kimutatott, kétmillió rajnai forintot meghaladó összvagyon a becslések szerint ötszöröse volt például annak, amelyet nagy elődek, a firenzei Mediciek fénykorukban, a XV. század közepén mondhattak magukénak. Megemlítem még,

hogyan a „Gazdag” Jakob Fugger egyik legvagyonosabb magyarországi kortársának, az 1524-ben elhunyt Szatmári György prímásnak 60 000 magyar (minte egy 80 000 rajnai) forintos hagyatékával több magyar országgyűlés is foglalkozott, mert ettől az összegtől várta az ország bajainak legalább részbeni orvoslását?

Arra a kérdésre, hogy miből keletkezett e vagyon, legalábbis általánosságban könnyen lehet felelni: kereskedelemből és pénzüzletekből. Nehezebb, sok szempontból szinte reménytelenül nehéz a válasz a miértekre. Miért éppen ők és miért éppen a XVI. században jutottak ekkora gazdagsághoz? A választ az sem könnyíti meg, hogy a Fuggerek, ha a legvagyonosabbak voltak is, nem

állottak egyedül kirívó gazdagságukkal; vagyonukat néhány német honfitársukhoz hasonlóan — velük hol szövetkezve, hol harcolva, hol egymás köreit nem zavarva — szerezték, egy igen szűk körű, de hatásában nagyon is jelentős pénzarisztokrácia élére kerültek, s ezért nemcsak a rendkívüli gazdagságot testesítették meg, hanem nevük a kortársak és az utókor számára egy sajátos kereskedőtípust is szimbolizált. A megválaszolandó kérdések így általánosabbá válnak: miért éppen a XVI. század, pontosabban, annak első fele teremtetten meg e típust, miért éppen ez a kor adott lehetőséget a gyors — miként az 1955. évi római történetész-kongresszuson megfogalmazták: „túlságosan szerencsés, túlságosan könnyű”

— meggazdagodásra, és miért éppen a dél-német, főként augsburgi kereskedők, a Welserek, Höchstetterek, Baumgartnerek és mindenekelőtt a Fuggerek tudták megragadni a kínálkozó lehetőségeket?

Éles, a kérdéseket egyszeriben megvilágító történelmi cezúrát hiába keresünk. A társadalom struktúrája nem változott meg alapvetően a XVI. századra. A század első felében sem a keresett és kínált áruk fajtaiban, sem a pénzüzletek jellegében és technikájában nem jelentkezett valami gyökeresen új; a gazdasági igények, megoldások és problémák között alig akadt olyan, amelynek nyomait legalábbis a XV. században már meg ne találnánk. És hogy e kornak mégis sajátos, minden előzőtől és követ-

kezőtől eltérő gazdasági arculata volt, azt elsősorban éppen a Fuggereknek és társaiknak léte, tevékenysége, vagyona jelzi.

Kétséggkívül bűvös körbe kerültünk: az okokat keresve, az okozathoz tértünk vissza. Ez azonban csupán azt bizonyítja, hogy a Fuggerek története nem szűk értelemben vett családi krónika, hanem szerves része az egyetemes történelemnek, a Fugger-vagyon nemcsak ügyes kereskedők leleményének és fáradozásainak gyümölcse, hanem korának sajátos terméke is, és e kor elmosódó határvonalát annak az embernek útját követve kell kitapogatnunk, aki a Fugger nevet fogalommá tette.

Jakob Fugger a XV. század végén vagyonos augsburgi kereskedőként kezdte meg pályafutását, és 1525-ben min-

den idők leggazdagabb embereinek egyikeként halt meg. Ha egyáltalában választ kaphatunk a fölötték kérdésekre, úgy azt csak e karrier megismerésétől remélhetjük.

Magának e karriernek a megismeréséhez azonban a legelején kell felütnünk a családi krónikát, a legkorábbi, elszórt följegyzéseknél, amelyek európai jelentőségű eseményekről még nem szólnak, de hézagosan bár, mégis egyértelműen, a gazdagsághoz vezető útról vallanak. Írásban rögzített történelmük első évszázadában a Fuggerek Augsburg városának legfelsőbb rétegébe emelkedtek, s ezzel a legideálisabb föltételeket teremtték meg a család azon tagja számára, aki a XV. század végén kezdte meg működését. Elődeinek jóvoltából Jakob

Fugger Augsburg leggazdagabb kereskedőházainak egyikében láthatta meg a napvilágot. Ez pedig azt jelentette, hogy a lehető legelőnyösebb körülmények között kapcsolódhatott be a haszonért folytatott harcba.

A XV. század folyamán Augsburg nemcsak a Német-római Birodalomnak, hanem egész Európának egyik legjelentősebb városa lett. Fejlődése és gyarapodása a messzi múltba, az ókorba nyúlt vissza, és azon alapult, hogy földrajzi fekvése következtében fontos állomása volt az Itáliából érkező és Itáliába tartó forgalomnak, miáltal kezdettől fogva bekapcsolódott a levantei kereskedelembe, nevezetesen Európa és a Kelet termékeinek az itáliai városok közvetítésével lebonyolított cseréjébe is. Jogi helyzete

oly módon követte és tükrözte gazdasági fejlődését, hogy már a XIII. században megszabadult a püspöki—földesúri fennhatóságtól, és 1276-ban az uralkodónak közvetlenül alávetett birodalmi város rangjára emelkedett.

Igazi virágzása azonban a XIV. század elején, a vászon- és barhentszövés föllendülésével indult meg. Ezeknek a lenből, illetve lenből és gyapotból szőtt, a gyapjúsöveteknél olcsóbb, tehát többek által keresett kelméknek az előállításával Augsburg hamarosan az európai textil-kézműipar egyik központja is lett: 1500 táján a városban és környékén mintegy 3500 takács évente több mint 70 000 vég vásznat és 35 000 vég barhentet szőtt, ami tekintélyes mennyiséget jelentett még ahhoz az évi 56 000 vég

posztóhoz viszonyítva is, amelyet a becslések szerint ugyanez időben a Németalföldön, a gyapjúszővés centrumában készítettek. (Pontos összevetésre azonban nemcsak a becslések bizonytalansága miatt alkalmatlanok e számok, hanem azért is, mert a hosszmérték, akárcsak minden más mértékegység, vidékenként különböző volt.)

E nagyarányú munka hasznát itt is, mint mindenütt, a kereskedők fölőzték le, szükségszerű következményeként magának a munkamegosztásnak, amely az áruk forgalmazóinak a helyét a munkafolyamat kezdetén és végén jelölte ki. A kereskedők a nyersanyagok beszerzésével a munka föltételeit, a kész termékek értékesítésével annak hasznát és mindkét tevékenységgel a maguk fölényét bizto-

sították, minthogy közvetítésükről nemigen mondhatott le a kézműves, akinek sem ideje, sem módja nem volt az árucseré megszervezéséhez. Még a városi céhszervezet védelmét élvező takács sem vállalkozhatott arra, hogy a nyersanyagot sokszor távoli vidékekről — a gyapotot például jelentős részben Észak-Afrikából — beszerezze, vagy arra, hogy áruját ugyancsak távoli vidékekre eljuttassa. Még kevésbé tehetette ezt a város környékén dolgozó takács, a céhből kirekesztett, sőt városi társaitól vetélytársként üldözött falusi kézműves, aki ily módon mindinkább kiszolgáltatott áruszállítója, azaz bedolgozó munkása lett a kereskedőnek.

Meglehetősen hiányosak az ismereteink arról, hogy mikor és miként kerültek a

Fuggerek a kereskedők privilegizált rétegébe. Nevük 1367-ben bukkan föl először, éspedig Augsburg város adókönyvének egyik bejegyzésében, amely arról ad hírt, hogy „Fucker hozzánk jött, 44 dénárt adott, méltónak találta-tott”, vagyis Hans Fugger, Jakob nagyapja, augsburgi polgárjogot nyert. Mindabból, ami 1367 előtt történt, azt tudjuk csak biztosan, hogy Hans Fugger és családja egy Augsburg melletti faluban, Grabenben élt. Mivel Hans Fugger Augsburgban a takácscéh tagja lett, nagy valószínűséggel föltételezhetjük, hogy a grabeni Fuggerek takácsok voltak, azt azonban sem megmagyarázni, sem adatokkal illusztrálni nem tudjuk, hogy miként törtek ki a falusi takácsok reménytelen kiszolgáltatottságából. Az

első írásos adatból csupán magát a kitörés tényét állapíthatjuk meg. Ezt viszont bizvást tehetjük, mert az 1367. évi adókönyvi bejegyzésből annyit mindenképpen kiolvashatunk, hogy Hans Fugger nem holmi szegény vándorlegényként érkezett a városba, legalábbis egyáltalában nem volt szegény, amikor polgárjogot nyert. Ahhoz ugyanis, hogy 44 dénár adót fizessen, 22 font körüli évi jövedelemmel kellett rendelkeznie, ez az összeg pedig nem sokkal maradt le az akkoriban tekintélyes személynek számító városi jegyző évi 25—30 fontos keresetétől.

A további, bőségesnek éppenséggel nem mondható híradások Hans Fugger társadalmi és vagyoni emelkedéséről valának. A város új polgárát hamarosan

a takácsok céhének legfelsőbb rétegében találjuk; e körből választott magának 1371-ben feleséget — második házasságát később ugyancsak egy előkelő céhtag leányával kötötte —, és 1386-ban az „első céhmester” tisztét is megszerezte. Kereken harminc esztendővel a polgárjog elnyerése után, 1397-ben 500 „jó és szabályos súlyú” magyar aranyforintért vásárolta meg azt a házat, amely Augsburg városának legforgalmasabb utcájában családjának és utódainak otthona, a Fugger-üzleteknek irányító központja lett.

Semmit sem tudunk arról, hogy Hans Fugger mikor és milyen mértékben cserélte föl a takácsok mesterségét a kereskedőkével. Semmiféle jogi—szervezeti változás nem jelzi a fordulatot, mert a Fug-

gerek a takácsok céhének tagjai maradtak akkor is, amikor már minden kétséget kizáróan csupán értékesítendő áruként foglalkoztak a vászonnal és barhenttel. A gazdagodás jeleiből mindenestre okkal gyanakodhatunk arra, hogy az 1397-ben vásárolt házban inkább árukat raktároztak, mintsem vásznat és barhentet szőttek, és joggal föltételezhetjük, hogy Hans Fugger a 3000 forintot érő vagyon mellett, többé-kevésbé kiterjedt üzleti kapcsolatokat hagyott családjára, amikor 1408-ban meghalt.

Az örökséget özvegye, majd két fia, Andreas és Jakob vette át. 1454-ben szétvált a két fivér útja, s az 1462-ben Andreas fiainak adományozott címer — kék mezőben arany színű őz —, amelyet csak (a négy esztendővel korábban elhunyt) And-

reas leszármazottai viselhettek, véglegesítette a család kettéhasadását.

Az őz-címer viselőivel, a Fugger „vom Reh” ággal nem sokat foglalkoznak a családi krónikák. Andreas fiai ugyanis ragyogó, gyors sikerek után, a század végén csődbe jutottak, s a továbbiakban sem ők, sem utódaik nem játszottak jelentős szerepet a gazdasági életben. Andreas leszármazottainak a neve a XVI. század elején lassacskán eltűnt az augsburgi adókönyvekből. A Fugger „vom Reh” család egyik tagja Nürnbergbe költözött, és később a „Gazdag” Jakobnak segédkezett, a másikat 1515-ben Varsóba vetette sorsa, ahol megalapította a csaknem napjainkig (1959-ig) tovább élő Fukier családot.

A Fuggerek európai hírnevének megalapozása Hans Fugger kisebbik (néhány hónappal apja halála után született) fiának az utódaira várt. Idősebb Jakob Fugger Augsburg egyik leggazdagabb polgárának, Franz Bäisingernek a leányát vette feleségül, s e házasság révén egy érdekes portréval bővült a családi arcképcsarnok. Az ifjabb Jakob anyai nagyapja, Franz Bäisinger aranyműves és pénzverőmester volt, Augsburgban ezüstvásárlási monopóliummal rendelkezett, kiterjedt kereskedést folytatott, és kortársai szerint 20 000 forintos vagyont gyűjtött. 1444-ben eladósodott és börtönbe került, majd kiszabadulása után az Inn folyó melletti Schwazba költözött. A későbbiek során oly gyakran fogunk találkozni e fogalmakkal, pénz-

veréssel, ezüstvásárlással, monopóliummal, sőt, a tiroli Schwaz városkával is, hogy még akkor is föl kell figyelnünk Franz Bäsinger sorsának a Fuggerekéhez ütközésére, ha ennek, ismereteink szerint, semmiféle közvetlenül kimutatható hatása nem volt a későbbi Fuggerüzletekre.

1459. március 6-án született meg az ifjabb Jakob, tizedikként az idősebb Jakob Fugger és Barbara Bäsinger tizenegy gyermeke közül, hét fiú közt a legifjabbként. Úgy hiszem, érdemes megemlíteni, hogy vele egyazon esztendőben látta meg a napvilágot a Habsburg trónörökös, III. Frigyes császár fia, Miksa is, noha biztosan nem azonos évjáratuk volt az, ami az évek múltával oly szorossá fűzte kettőjük kapcsolatát.

Mindketten szinte gyermekek és az események passzív szemlélői voltak még, amikor Jakob Fugger neve először kapcsolódott a Habsburgokéhoz egy császári oklevélen, amelyet négy esztendővel az idősebb Jakob Fugger halála után, 1473 nyarán, augsburgi látogatása alkalmával állított ki a Habsburg uralkodó. III. Frigyes császár, fiával és kíséretével a trieri birodalmi gyűlésre igyekezett ezen a nyáron, és nemcsak pihenésképpen szakította meg útját a Lech menti városban. A trieri gyűlésre hűbérese, Merész Károly burgund herceg is hivatalos volt, és lévén a hűbéres Európa leggazdagabb uralkodója, aki szédületes pompában, egész hadseregnyi fegyveres kíséretében indult el Trierbe, a találkozó nem csekély gondot okozott

hűbérurának, a legmagasabb politikai rang, de igen szerény anyagi eszközök birtokosának. Gondjával, mint előtte és utána annyiszor, most is a gazdag augsburgi kereskedőkhöz fordult, és a segíteni készek között találta azt a családot is, amelynek üzleteit ekkor már az elhunyt Jakob Fugger legidősebb fia, Ulrich vezette. Ulrich Fugger selyem- és gyapjúkelmékkal látta el a császárt, ő pedig egy címeres levéllel fejezte ki háláját.

„Figyelembe véve azt a készséges szolgálatot, amelyet Ulrich, Markus, Peter, Georg és Jakob Fugger tett Császári Felségünknek, valamint azokat, amelyeket a jövőben Nekünk és a Szent Birodalomnak tenni késznek mutatkoznak”, nevezetteknek 1473. június 9-én egy

címer adományoztatott, „közepén hossz-
szában elválasztva, innenső fele sárga,
a túlsó kék színű, mindkét részben egy-
egy, a mező színétől eltérő kék, illetve
sárga liliummal”.

Így jutottak a grabeni takácsok iva-
dékai a család második címeréhez, ti-
zenegy esztendővel az első megszerzése
után, és kapta Jakob nemzetsége a lili-
omos címerről a „von der Lilie” meg-
különböztető előnevet.

A címeres levél, amelyben első ízben em-
lítette meg egy Habsburg uralkodó Jakob
Fugger nevét, írásban rögzített bizonyítéka
annak, hogy Hans Fugger utódai jól sáfár-
kodtak vagyonukkal és ügyesen végezték
munkájukat. A további feladatokat ma-
gától értetődően szabták meg az elért
eredmények: Ulrichra és öccseire az üzleti

kapcsolatok ápolása és bővítése, a családi vállalkozás fenntartása és fejlesztése, röviden, a kereskedői tevékenység folytatása várt. A legkisebb fiú azonban másfajta szerepet kapott a családi tervekben. Jakob Fuggert egyházi pályára szánták, valószínűleg nem pusztán jámborságból, hanem abból a józan megfontolásból, hogy a klérus tagjaként nagyobb hasznára lehet családjának, mint az üzletben, amelyet — bármily kiterjedt volt is már — fivérei nélkül is el tudtak látni. A családi munkamegosztás 1473 táján úgy alakult, hogy Ulrich és Georg az augsburgi központban és Velencében, Peter Nürnbergben képviselte és irányította a vállalkozást, Markus pedig, ugyancsak egyházi emberként, Rómában építette ki a kapcsolatokat. Ez utóbbi fivér egyen-

gette Jakob útját is, ő járt közbe, hogy Jakob megkaphassa a frank Herrieden káptalanban megüresedett kanonoki javadalmat, és fölvévén az alsóbb rendeket, elindulhasson az egyházi pályán.

Egyházi karrierjének feljebb ívelését két bátyjának korai halála hiúsította meg. A lilomos címer viselőinek már 1473-ban el kellett temetniük Petert, és öt év múlva elveszítették Markust is. Ulrich és Georg nem nélkülözhatték tovább immár egyetlen fiútestvérük munkáját, így Markus halála után, 1478-ban, Jakob Rómába ment, és ott feloldozást kért — és kapott — az egyháznak tett fogadalma alól. Világi emberként Velencébe indult, hogy számos honfitársához hasonlóan, a kereskedelemnek e magasiskolájában sajátítsa el mindazt, ami az

üzleti életben ez időben elsajátítható volt, majd a néhány hónapos tanulás után nekilátott a családjá és maga kiszabta feladatok elvégzésének.

Ha valamelyest tájékozódni kívánunk arról, hogy hol állottak a Fuggerek a gazdagság rangsorában akkoriban, amikor Jakob Fugger húszévesen, két fivére egyenrangú társaként megkezdte kereskedői pályafutását, úgy a felvilágosításért egyedül az augsburgi adókönyvekhez fordulhatunk. Ezek számaiból a következő kép bontakozik ki:

1470 körül Augsburg mintegy 18 000 főre becsült lakosságával a Német-római Birodalom 12—15 nagyvárosa közé tartozott. A lakosok túlnyomó többségének nevét azonban nem találjuk meg az adókönyvekben; a nincstelenek ezreit

a városi krónikák egyszerűen, személytelenül és kifejezően „szegény takácsok”-ként emlegették. Az adófizetők száma az ötezret sem érte el, és közülük is legfeljebb 100—150 család tekinthette magát többé-kevésbé tehetősnek.

A valóban vagyonos vezető réteget mintegy tucatnyi család, egy származását tekintve heterogén, de foglalkozásában, tevékenységében egységes kis csoport alkotta. A Meutingok, Gossembrotok, Herwartok, Welserek a patríciusok, a Baumgartnerek a nemesek soraiból érkeztek, az Egen, Rem, Lauginger, Manlich, Grander család a kereskedők és sószállítók, a Bimmel, Ehem, Artzt és Fugger-család a takácsok, a Höchstetterek a szabók céhének tagjai voltak, de a felsoroltak valamennyien kereskedelemmel,

adásvétellel foglalkoztak. Foglalkozásuk tette őket vetélytársakká, és a konkurrencia-harcban alakított többé-kevésbé tartós szövetségek, valamint e szövetségeket megpecsételő házasságok fűzték őket egymáshoz.

1480 táján, a reájuk rótt adóból következtethetően, a Laugingerek állottak az augsburgi gazdagság-rangsor élén, vagyonuk összege valahol 76 000 és 135 000 rajnai forint között lehetett. A Fuggerek vagyona 20—40 000 rajnai forintra rúghatott, és mindössze nyolc család fizetett náluk több adót. E nyolc családtól azonban nagy távolságok választották el őket. Vagyonuk a Laugingerek vagyonának egyharmadát sem érte el, s alig fele akkora volt, mint a Welsereké s Höchstetereké. Jakob Fuggerra szabta ki a sors

azt a feladatot, hogy a különbségeket családja javára módosítsa.

Az első eredményről, amelynek megszületésében már az ő közreműködését sejthetjük, nem az augsburgi adókönyvek adnak hírt. Létezett azonban a német kereskedők rangjának egy pénzben nehezen kifejezhető, de szinte térfogatban meghatározható fokmérője is, nevezetesen az a hely — a szónak legszűkebb értelmében —, amelyet Velence városában, az európai kereskedelemnek e gócpontjában szereztek maguknak. A lilimos Fuggerek üzleti ténykedésének első és 1485-ig egyetlen írásos emlékét a velenicei oklevelek között találjuk.

Velence féltékenyen óvta kereskedelmi monopóliumát, s ezért az idegen kereskedőket szigorú előírások szerint és ál-

landó felügyelet mellett engedte csak be a városba. A német kereskedők, amennyiben nem óhajtották magukat annak a veszélynek kitenni, hogy kiutasításnak és áruikat elkobozzák, kizárólag a számukra épített „fondacó”-ban kérhettek maguknak szállást, áruiknak raktárhelyiséget, és csupán itt, a velencei tanács védelme alatt és ellenőrzése mellett köthették meg üzleteiket. A Fondaco dei Tedeschi (amelynek az 1505. évi tűzvész után emelt épülete ma is látható a Canale Grande partján, közvetlenül a Rialto-híd mellett) Velence városának tulajdonában volt, 56 kamráját a város tanácsa adta bérbe, elvileg érkezési sorrendben, és a sokszor megismételt rendelkezések értelmében csak annyi időre, amely alatt a bérlő ak-

tuális üzletét lebonyolította. Valójában azonban a gyakorlat igazodott az üzleti élet követelményeihez és hierarchiájához; a XV. században a kamrák leg többjét már hosszú évekre, sőt olykor évtizedekre kibérelték azok, akik rendszeresen küldték szállítmányaikat az Adria partjára és partjáról, és nemegyszer előfordult, hogy a velencei útnak vaktában nekivágó német árus nem kapott helyet a Fondacóban.

Jakob Fuggernek aligha lehettek szállásgondjai, amikor Rómából Velencébe érkezett. Bizonyítékunk nincsen ugyan rá, de alig kétséges, hogy a lilimos Fuggerek 1478-ban már a Fondaco állandó bérlői közé tartoztak, és nagyon valószínű, hogy az ifjú kereskedőjelölt, amíg a Velencében zajló üzleti életet

figyelte, abban a kamrában lakott, amelyről egy 1484-ben kelt oklevél tesz említést.

1484. november 10-én Velence város tanácsa elrendelte, hogy „a Fondaco dei Tedeschinek azt a kamráját, amelyet (a stájer) Judenburg város közössége bérel, de néhány év óta e közösségből senki sem vesz igénybe, adják Ulrich Fuggernek és fivéreinek, egy másik Fondaco-beli kamra tulajdonosainak, azaz a föltétellel, hogy amennyiben a judenburgi társaság valamely vezetője a városba érkezne, nevezett Ulrich köteles őt e kamrába befogadni, de ha a társaságból egy famulus jönne, őt abba a kamrába vezessék, amelyet a fent említett Ulrich ez ideig bérelt”.

Az oklevél szövege nemigen kíván kommentárt: nyilvánvaló, hogy Ulrich

Fugger és fivérei az addiginál jobb, tágasabb kamrához jutottak. Ez pedig kétségkívül üzletük terebélyesedését bizonyítja, és áruforgalmuk további bővítésére adott lehetőséget.

Ennél többet azonban nem árulnak el a források. Nem tudjuk, mifajta portékákat cseréltek el Velencében — azok mennyiségéről nem is szólva —, így meg kell elégednünk azzal a kézenfekvő föltételezéssel, hogy áruik semmiben sem különböztek Fondaco-beli társaikéitól, a Velencében ez időben általában gazdát cserélő portékáktól. Az Európa különböző tájaira indított szállítmányaikat valószínűleg ők is megrakták a kelet termékeivel: fűszerekkel, finom borokkal, mandulával, mazsolával, cukorral, olajjal, szappannal, és helyet kaphatott e

szállítmányokon a velencei selyem, bársony, üveg és papír is. Velencében biztosan eladtak gyapjú- és vászonkelméket, árusítottak talán bőrt, fát, netán gabonát is, és valamelyest nekik is be kellett kapcsolódniuk az Adria partjára — és onnan tovább kelet felé — irányuló áruforgalom fő ágába, a fémkereskedelembé. Német kereskedőtársaikkal együtt valamennyit bizonyára ők is eljuttattak Velencébe az itt és keleten legkeresettebb európai termékekből, az aranyból, ezüsből és rézből, ha másképpen nem, úgy adták e fémeket, cserébe a vásárolt portékákért, pénzzé vert alakjukban.

A TIROLI EZÜST

Az európai nemesfém jelentős része pénzzé verve vagy veretlen rudakban keletre vándorolt, a megmaradt rész pedig akkoriban, amikor Jakob Fugger megkezdte működését, nem fedezte a kontinens saját nemesfém-szükségletét. A probléma korábban is jelentkezett már, sőt a nemesfémből valószínűleg mindig is nagyobb volt a kereslet a kínálatnál, de az európai gazdaság egyik központi kérdésévé valamikor a XV. században vált ez az aránytalanság. A gazdaságtörténészek körülbelül Jakob Fugger születésének idejére, a XV. század közepére helyezik annak a legalább kétévszázados korszaknak a kezdetét, amely-

nek legjellegzetesebb vonásai közé tartozott az, hogy a gazdasági életben kiemelkedő szerepet kapott az egyre gyorsabban cirkuláló pénz anyaga, az arany és az ezüst (valamint a réz, ennek azonban csak egyik, bár lényeges funkciója volt, hogy a nemesfémek, nevezetesen az ezüst, ötvözőeleme volt).

Hosszasabb fejtegetésre és bizonyításra, úgy hiszem, nemigen van itt szükség. A továbbiakban ugyanis jószerivel másról sem lesz szó, mint arról a törekvéstől, amellyel a fém iránti megnövekedett igényt igyekeztek kielégíteni és kihasználni. Ennek során fény derül majd arra is, hogy a pénz — az ezüsttel vegyített arany- és a több-kevesebb rézzel ötvözött ezüstérmék — szerepének fokozódását alapvetően föltétlenül az áru-

gazdálkodás fejlődése, az üzleti élet megélénkülése okozta ugyan, de nemcsak azáltal, hogy e fizetőeszközök közvetítésével egyre több áru cserélt gazdát, hanem talán még inkább a nemesfém földolgozásából közvetlenül származó haszon révén. A pénzverés maga is jövedelmező üzlet volt, helyesebben, a korábbinál lényegesen jobban kiaknázott üzlet lett, nyereséges vállalkozás, amelynek működését és hasznát kizárólag nélkülözhetetlen nyersanyagának, a nemesfémnek a hiánya korlátozta.

Mindkét nemesfémé, mert, legalábbis Jakob Fugger életében, az ezüst semmiel sem volt kevésbé keresett, mint az arany. Sőt, a kérdés beható vizsgálatánál a kutatók lényeges eltéréseket figyeltek meg a „fémgazdaság” hosszú kor-

szakán belül aszerint, hogy egy-egy periódusban az aranyból vagy az ezüsből (avagy a rézből) volt-e viszonylag nagyobb bőség, s a korszak első, 1550 körül záruló századát az arany viszonylagos bőségével jellemezték, természetesen erősen hangsúlyozva a viszonylagos szót, vagyis a megállapítást úgy értve, hogy ebben az időszakban a két nemesfém közül az értékesebb maradt kisebb mértékben az igények mögött. E sajátos jelenséget az idézte elő, hogy a kontinens a maga meglehetősen gyér aranykészletét — Európában egyedül Magyarországon termeltek számottevő mennyiségű aranyat — kívülről, a XV. században Afrikából, a XVI. században Amerikából egészítette ki. Kolumbusz Kristóf történelmi nevezetességű útja az 1492-es

esztendőt követő fél évszázadban Európa számára egyszerűen és mérhetően aranysúlyokban realizálódott. Az új kontinens fölfedezését a régi abból és annyiban észlelte, hogy 1503-tól kezdve Sevilla kikötőjébe olyan hajók futottak be, amelyeknek rakománya az értékes nemesfém, a könnyen szerzett — magyarán: elrabolt — és az afrikainál olcsóbban szállított amerikai arany volt.

Ezüstöt egyelőre nem hoztak e hajók. Az Újvilág ezüstjéből Európában 1519-ben használhattak föl először egy keveset, és a fehér fém a következő negyedszázad folyamán is csupán szerény kísérfője maradt az értékesebb rakományak. Nagy mennyiségben, egyszeriben megváltoztatva a két nemesfém arányát, és az arany után az ezüstből teremtvé

viszonylagos bőséget, csak a század közepétől kezdve érkezett az Ibér félsziget kikötőibe az amerikai ezüst.

Addig Európa a saját ezüstjére volt utalva, s ezért sok munkát, igyekezetet, tudást és pénzt fordítottak arra, hogy megnövekedjék e nagyon keresett, tehát jól megfizetett nemesfém mennyisége. S minthogy e törekvés idővel találkozott Jakob Fugger érdekeivel, vállalkoznom kell arra a nem éppen könnyű feladatra, hogy röviden vázoljam az ezüsttermelés növelése érdekében tett erőfeszítések jellegét és eredményét.

Az ezüst gyarapítására három lehetőség nyílt. Növekedhetett a fém mennyisége, ha új lelőhelyeket találtak, továbbá, ha a felszíni rétegek kimerültével a mélyebb vonulatokból is fölhoz-

ták az ércet, és végül, ha a kibányászott ércből több ezüstöt vontak ki, vagyis az érc alkotóelemeit tökéletesebben választották szét. Míg az első lehetőség a természeti adottságokon és nem kismértékben a szerencsén múlt, az utóbbi kettő nagyfokú technikai fölkészültséget, szakértelmet, sok munkaerőt és költséges berendezéseket, tehát mindenekelőtt töménytelen pénzt igényelt. A föld mélyébe hatolva, számos problémával kellett megküzdeni, amelyek közül csak az egyik, igaz, a legnehezebb és legköltségesebb volt a bányavíz eltávolításának a megoldása. A kibányászott ércet pedig olvasztó-, pörkölő-, csurgatókemencék és űzőpeszek sorában kellett többszörösen megmunkálni, amíg leválasztották a használhatatlan közetelemeket és maximá-

lis finomságban kapták meg az európai ezüstartalmú érc két értékes elemét, az ezüstöt és a rezet. Ezek a követelmények a bányászatot és kohászatot a korabeli gazdaság legköltségesebb és legszervezetesebb termelési ágaivá tették, a munkaerőnek és a pénznek a XV—XVI. század társadalmában egyedülálló koncentrációjához és ezáltal a történelem első, bérmunkán alapuló tőkés vállalkozásainak kialakulásához vezettek.

Technikai forradalmat, legalábbis ami a gyakorlati megoldások újdonságát illeti, nem hajtottak végre e vállalkozások. A technikai eljárások alapjait korábbi századok tapasztalataiból merítették. Az elődöktől vették át az ezüst finomításának azt a módszerét is, amelynek az üzleti életre gyakorolt valóban szinte

forradalmasító hatását a későbbiek során alaposabban meg fogjuk még ismerni. Ennek a XIV. század végén, vagy talán már korábban felfedezett módszernek az volt a lényege, hogy a fölösleges kőzet-elemekről már megtisztított ezüstartalmú nyersrézből ólom hozzáadásával „csurgatták” ki az ezüstöt. A többször megismételt csurgatással — a korabeli szaknyelv a német „seigern” szóval jelölte e műveletet —, az ólom, ezüst és réz arányának változtatásával egyre tisztább alakban kapták meg mind az ezüstöt, mind a rezet.

A XV—XVI. század a pénzt adta hozzá a korábbi ismeretekhez, és sokszor igen jelentős tőkebefektetésekkel nagyüzemi méretekben alkalmazta és tökéletesítette a technikai megoldásokat.

És mindez, a századok folyamán szerzett tapasztalat, a munka és a pénz megteremtette a közép-európai ezüsttermelés második virágkorát, más szavakkal, egy évszázados stagnálás, sőt talán visszaesés után ismét föllendítette Közép-Európa ezüsttermelését.

Közép-Európa ezüsttermelése pedig lényegében az egész kontinens produktumát jelentette. Az Érchegység, a tiroli Alpok, Csehország és Magyarország adta az ezüstöt Európának (és a keletnek) a középkor korábbi századaiban csakúgy, mint a XV—XVI. században. E területen belül azonban a második virágzás idején némileg módosult a lelőhelyek rangsora. A csehországi Kutná Hora környéki bányák, amelyek a XIV. század első évtizedeiben évi 25—30 000

kg-os termelésükkel az európai ezüsttermelésnek mintegy 45 %-át adták, az 1420-as évektől hanyatlásnak indultak, és a század végére nemigen adtak átlagosan évi 4500 kg-nál többet. Ugyancsak erősen lecsökkent a XV. századra az Érchegység szász oldalán a Freiberg környéki ezüstművek hozama, és válsággal (pontosabban: bányavízzel) küzdött ez időben a magyarországi bányászat is. Tirolban azonban éppen a XV. században kezdték meg egy különösen gazdag ezüstlelőhely, Falkenstein kiaknázását.

A mai térképek már nem is jelzik azt a dolomitvonulatot, amely Falkenstein néven a tiroli Schwaz várostól délkeletre, a tenger fölött mintegy 1100 méter magasságban húzódott, és amely a XV.

század közepétől az 1530-as évekig kiemelkedő helyet kapott Európa ezüsttermelésében, és ezen keresztül egész gazdasági életében. A bányavidék központja, az Inn folyó jobb partján épült, ma nem egészen 9500 lélekszámú Schwaz városka (ide költözött Augsburgból Jakob Fugger anyai nagyapja, Franz Bäsinger), amelyet már 1471-ben „tekintélyes és népes hely”-ként jellemzett egy itáliai utazó, a XVI. század első felében mintegy 20 000 főnyi, többségében a környékbeli bányákban és kohókban dolgozó lakosával a birodalom legnépesebb városai közé tartozott. Az 1510-es években a falkensteini bányákban a legszerényebb számítások szerint is körülbelül 10 000 ember dolgozott, több a mai Schwaz egész lakosságánál.

A termelés számszerű adatai az 1470-es évektől követhetők nyomon, jóllehet a források már 1420-ban említik a falkensteini bányászatot, és 1441-től a bányák rendszeres kiaknázásáról adnak hírt. Az ismert adatok szerint a termelés első, szinte ugrásszerű emelkedése az 1480-as évekre (tehát Jakob Fugger színre lépésének idejére) esett. 1483-ban 13 440 kg ezüsstel Falkenstein körülbelül két és félszeresét adta 1472-es hozamának, és 1486-ra további 1260 kg-mal növelte termelését.

Úgy hiszem, a felsorolt és felsorolandó adatok kapcsán föltétlenül ejteni kell néhány szót a mértékegységek egyáltalában nem könnyű és legkevésbé sem lényegtelen problémájáról. Az ezüst korabeli súlyegysége a márka volt, amelyet az emlí-

tett közép-európai területeken a XV—XVI. században általában 16 latra (de Velencében például 8 unciára) osztottak. Nagysága mai súlyegységben kifejezve, nagyon durva általánosítással $1/4$ kg körül mozgott. Az általánosítás éppen a probléma lényegét és nehézségét, a márkasúlyoknak tájanként különböző nagyságát takarja, hiszen csupán egyetlen példát említve, Tirolban, sőt magában a tiroli ezüst gyűjtőközpontjában, a halli pénzverdében két, egymástól lényegesen eltérő súlyú márkával számoltak, a tiroli, úgynevezett „országos súllyal” és a bécsi márkával. Az előbbi körülbelül 26 grammal kevesebbet nyomott az utóbbinál. (A fenti és a további adatokat azok feldolgozói a bécsi márka lefelé kerekített súlyával, 280 grammal

számolták.) A márkasúlyok egymástól eltérő nagysága rendkívül megnehezíti a korabeli adatok fölhasználását, illetve egymással való összevetését, ezért látszik célszerűnek, ha az ezüstmennyiségeket, egyébként teljességgel anakronisztikus módon, mai súlyegységben határozzuk meg.

Ez azonban nem oldja meg a korabeli források értékelésének másik, talán az előbbinél is nagyobb nehézségét, nevezetesen azt a problémát, hogy e följegyzések (amelyek többnyire a kérdésben tájékozottak számára készültek) gyakorta nem jelölik meg az ezüst finomságának fokát, vagyis nem adnak útmutatást arra vonatkozóan, hogy a jelzett márkasúlyon az ezüstnek a szín- avagy a rézzel vegyített nyerssúlya értendő-e. Mind-

kettőnek a mérésére ugyanazon mértékegységek szolgáltak. A halli pénzverdebe beszolgáltatott, úgynevezett „schwazi égetésű” ezüstön például 14 1/2 lat finomságú ezüstöt értettek, azaz olyan márkát, amelynek 16 latjából csak 14 1/2 lat volt színezüst. Ennek alapján kiszámítható, hogy ha a márkák ezreiről, sőt tízezreiről van szó (márpedig, a fenti adatok szerint a falkensteini ezüsttermelés az 1480-as években 50 000 bécsi márka körül mozgott), a finomsági fok sokszor kényszerű elhanyagolásából ugyanúgy jelentős tévedések származhatnak, mint a márkasúlyok közötti eltéréseknek — olykor ugyancsak a följegyzések szűkszavúságából eredő — figyelmen kívül hagyásából. Mindez arra int, hogy némi gyanakvással fogadjuk a középkori ezüst-

termelés mennyiségét meghatározó számokat, beleértve természetesen az itt felsoroltakat és felsorolandókat is, és valamennyit csupán hozzávetőleges, a tájékozódást megkönnyítő adatnak tekintsük.

Ily módon kellőképpen elbizonytalanodva, visszatérhetünk a falkensteini ezüsttermeléshez, amely némi visszaesés után — 1490 és 1500 között 10 000 kg, 1500 és 1510 között 8—9000 kg volt az átlagos évi ezüsthozam — az 1510-es években ismét elérte az 1480-as esztendőök szintjét, és 1523-ban 15 640 kg ezüsteel egész történetének legnagyobb teljesítményét nyújtotta. E csúcsteljesítmény adatait azon frissiben egy márványtáblába vésték, s a schwazi Szent Márton kolostor templomának falán egészen a XIX.

századig hirdette a tábla, hogy „Falkenstein hegye ebben az évben 55 855 márka és 3 lat ezüstöt adott — 1523”. Hogy színezüstöt vagy „schwazi égetésűt”-e, nem tudhatjuk.

Ekkoriban már folyt a munka az európai ezüstnek az 1510-es években talált új, gazdag lelőhelyén, a csehországi Joachimsthal (Jáchymov) környékén, és az 1526-os esztendőt követő évtizedben a joachimsthali bányák évi átlagban alig 100 kg-mal kevesebb ezüstöt adtak az egyszeri, márványba vésett falkensteini csúcsteljesítménynél. Falkenstein elveszítette vezető rangját, és ezüsthozamának 1530-tól kezdve egyre csökkenő értékei már a folyamatos hanyatlást jelzik. Körülbelül Jakob Fugger életének végeztével lezárult a schwazi ezüst nagy korszaka

is, amely alatt — ezt a tényt aligha fogja megcáfolni a termelés mennyiségi adatainak bárminő jövőbeli korrekciója — a legtöbb ezüstöt Európának Tirol adta.

S adta azt szinte az első perctől kezdve a délnémet, köztük augsburgi kereskedők közvetítésével. Jakob Fugger honfi- és polgártársai, mielőtt még neki magának módja lett volna arra, hogy az ezüsstel foglalkozzék, régen megtalálták már a tiroli ezüsthöz vezető utat, jóllehet annak termelésében a XVI. század elejéig nemigen vettek részt. Pénzüket először és elsősorban nem a bánya-, kohó- és olvasztóművekbe fektették (bár némelyikük nevét már a XV. században is megtaláljuk a bánya- és olvasztótársaságok tagjai között), hanem az olvasz-

tókból kikerült ezüst fölvasárlására fordították. Minthogy e vásárt csak az uralkodó engedélyével és közvetítésével bonyolíthatták le, a kereskedők járta út a falkensteini bányáktól és a schwazi kohóktól a halli pénzverdéhez és azon keresztül az uralkodó ezüstbeváltási jogához és pénzgazdálkodásához, tehát a tiroli hatalom világába vezet.

Tirolnak, a Német-római Birodalom számos grófsága egyikének, a XIV. század közepe óta Habsburg-házbeli uralkodója volt. A Habsburgok már fennhatóságuk alá vonták az Enns alatti és feletti Ausztriát, Stájerországot, Karintiát és Krajnát, amikor 1363-ban, utolsóként a később ausztriai vagy „örökös” — azaz a Habsburg-családban öröklődő — tartományok névvel jelölt országok kö-

zül, megszerezték maguknak Tirolt is. A Habsburg uralom tartósnak bizonyult, de az ausztriai tartományok egységét egyelőre nem teremtette meg. Újabb és újabb családi osztozkodás közben Tirol ismét önálló lett, és a XV. század elején a Habsburgok tiroli ágát a rokonságon kívül már semmi sem kapcsolta szomszédaihoz. Nem csökkent a tiroli Habsburg hercegek önállósága azután sem, hogy ausztriai rokonaik egyikét, Frigyeset 1440-ben német királlyá választották, majd 1452-ben, harmadikként e néven a Birodalom uralkodói között, császárrá koronázták. Jogokat és jövedelmeket alig adtak III. Frigyesnek a koronához (amelyet egyébként utoljára a Német-római Birodalom történetében, Rómában helyezett a fejére a pápa). A császári cím

ez időben már valóságos hatalom nélküli rang volt csupán, és Tirol ura, akárcsak a Birodalom többi világi és egyházi fejedelme, uralkodói jogok, privilégiumok korlátlan és háborítatlan birtokában kormányozta alattvalóit.

Minthogy e jogok közé tartoztak az uralkodóknak a pénzveréssel és bányászattal, a nemesfém termelésével és forgalmával kapcsolatos privilégiumai is, a növekedő falkensteini ezüsthozam nem csekély jövedelemhez juttatta Tirol Habsburg-házi hercegét, nevezetesen III. Frigyes unokatestvérét, Zsigmondot, aki 1446-tól hat év híján kerek fél évszázadig uralkodott Tirolban.

Az utókor a „Münzreiche”, azaz a „Sokpénzű” megkülönböztető jelzőt adományozta Zsigmondnak. nem mintha

a herceg (illetve 1473-tól főherceg) kincstára dugig tömve lett volna arany- és ezüstérmékkel — ebben az értelemben az epiteton ornans inkább ironikusnak hat —, hanem azért, mert ezüsttel megáldott országát jó ezüstpénzzel látta el. 1477-ben Zsigmond a dél-tiroli Meranból Schwaz közelébe, az Inn folyó melletti Hallba helyezte át pénzverdéjét, s a halli pénzverdében hamarosan új, értékes ezüstérméket kezdtek verni, többek között a rajnai aranyforinttal azonos értékű ezüstforintokat, amelyekhez hasonló nagyságrendű ezüstpénzt az ideig csak Velence és Milánó hozott forgalomba. A halli pénzverde a schwazi ezüst beváltóhelye, s ezzel az uralkodó legjövedelmezőbb intézménye lett.

Az ezüsttermelő országok uralkodói ez időben kétféle módon húztak hasznát a nemesfémtermelésből. Egyrészt, mint minden bányatermékből, a nemesfém-tartalmú ércekből is megillette őket a ki-termelt érc bizonyos hányada, általában egytizede (a Német-római Birodalom-ban „Fronerz”-nek nevezték ezt az ural-kodó behajtott érc-adót), másrészt kész-pénz bevételre tettek szert a nemesfém kötelező beváltása révén. A XV. század-ban a termelők már sehol sem adhatták el tetszésük szerint az aranyat és ezüstöt. Az ország nemesfémtermését az vette meg, aki az ország pénzét verette, és élve ezüstofflvásárlási monopóliumával, az ural-kodó szabta meg a beváltási árat is, természetesen a fém valóságos értékénél lényegesen alacsonyabban. A halli pénz-

verde a XV. század végén általában 8 helyett 5 rajnai forintot fizetett az olvasztóknak — azaz a kohók tulajdonosainak — egy bécsi márka „schwazi égetésű” ezüstért. Tirol ura tehát a schwazi kohókból kikerült ezüst minden egyes márkáján átlagosan 3 rajnai forintot keresett, tekintélyes summát, ha a 3 forintot megszorozzuk a falkensteini ezüst évi 30—50 000 márkáival.

A beváltási haszon (amelyet, miként magát a beváltást is, „Wechsel”-nek nevezték) a korabeli uralkodói jövedelmek közös sorsára jutott, és ezáltal a gazdag kereskedők számára a tiroli ezüstre nyíló kaput jelentette. Zsigmond, aki talán az átlagosnál is tékozlóbb volt, és uralkodásának második felében „Sokpénzű” jelzőjét ugyancsak meghazudtoló

pénzügyi gondokkal küszködött, uralkodó kortársaihoz hasonlóan újabb és újabb kölcsönökhöz folyamodott, szakszerűbben fogalmazva, az akkoriban szokásos módon, nem a bevételeivel, hanem a jövedelmeire fölvelt kölcsönökkel gazdálkodott. Természetesen nem tett kivételt legfőbb jövedelmi forrásával sem. Átengedte beváltási jogát és hasznát hitelezőinek, tehát egyszerűen szólva, készpénzért eladta nekik a schwazi ezüstöt.

Az úgynevezett ezüstüzletekben, az uralkodói eladósodásnak e sajátosan tiroli képződményeiben voltaképpen a hitelnyújtás föltételeit foglalták írásba, de e megállapodások, lényegüket tekintve, adásvételi szerződéseké váltak azáltal, hogy az uralkodó ezüsttel, pontosab-

ban, a „Wechsel”-lel törlesztette adós-
ságát. Az ezüstüzletek olyan uralkodói
adóslevelek voltak, amelyekben a feje-
delmi adós engedélyezte, hogy a szerző-
désben meghatározott időponttól kezdve
a hitelező vásárolja meg a halli pénzver-
débe beszolgáltatott ezüst bizonyos ré-
szét mindaddig, amíg a beváltási áron
átvett ezüst beváltási hasznának összege
eléri a kölcsön summáját.

Három esztendővel Jakob Fugger szü-
letése előtt, 1456-ban Ludwig Meuting,
Augsburg városának akkoriban leggaz-
dagabb polgára 35 000 rajnai forintot
kölcsönzött Zsigmondnak, és ezért en-
gedélyt kapott arra, hogy a kölcsön tör-
lesztéséig megvásárolja az uralkodó „ös-
szes ezüstjét, amit a schwazi bányákban
vagy a tiroli grófság területén bárhol

másutt termelnek”. Ez a szerződés nem is az első ezüstüzlet volt, még kevésbé az utolsó. Az ezüstüzletek szakadatlan sorában a tiroli ezüst a mindenkori gazdag német kereskedők egyikének vagy néhányának kezébe került, s e kereskedők közvetítésével mindazon márkák, amelyeket nem Hallban vertek pénzzé — s ezek száma már 1466-ban meghaladta a kétezret — Európa különböző tájaira, de mindenekelőtt Velencébe és onnan keletre szállítottak.

A Fuggerek neve 1485-ben tűnt fel először Zsigmond hitelezői között, különösebb feltűnés nélkül, egy 3000 rajnai forintos kölcsönnel, amely szerényen és veszélytelenül húzódott meg a több tízezer forintos nagy hitelek árnyékában. A legtöbb schwazi ezüstöt ez időben

nem augsburgi polgár vásárolta, hanem egy tiroli nemes és egy bajor kereskedő, a velencei származású Anton von Ross, Zsigmond legfőbb pénzügyi tanácsadója, a halli pénzverde vezetője, egyúttal bányatulajdonos és spekuláns, valamint Hans Baumgartner, aki az augsburgi Baumgartnereknek csupán névrokona és a magyar történelemből jól ismert, akkoriban bajor fennhatóság alá tartozó Kufstein városának polgára volt. 1487-ben 38 000 rajnai forintos követelésével Hans Baumgartner állott a főhercegi hitelezők és a schwazi ezüst vásárlóinak élén.

A következő esztendőben gyökeresen megváltozott a hitelezők hierarchiája. 1488. június 9-én új ezüstüzletet kötöttek, amelyben Zsigmond így rendelkezett: „Ulrich Fugger és társasága e levél

keltétől Szent Márton napjáig (november 11-ig) havi 5000 forintos részletekben 30 000 forintot, ... Szent Márton napjától pedig egy teljes esztendőn keresztül havonta 10 000 forintot fizessen, s így a 30 000 forinttal együtt összesen 150 000 rajnai forintot ... adjon nekünk kölcsön. Hogy pedig nevezett Ulrich és társasága ... ismét pénzéhez jusson, fedelmi méltóságunkra ígérjük, és jelen levél erejével kijelentjük, hogy mihelyt a schwazi bányáink ezüstjére vonatkozó kötelezettségeinknek eleget tettünk, minden ezüstöt, amit az említett évben bányáink termelnek, a nevezett társaság fog megkapni. A schwazi égetésű ezüst márkáját 8 rajnai forinttal kell elszámolni, ebből 5 forintot fizessen a társaság az olvasztóknak, és a maradék 3 rajnai

forintot tartsa meg magának a nekünk nyújtott kölcsön fejében. Kívánjuk azonban, hogy pénzverésünk előmozdítására a Szent Márton napját követő esztendőben hetente 200 márkát a halli pénzverdének adjon át a társaság és e beszolgáltatott ezüstért a pénzverés hasznából márkánként 1/4 forintot kapjon”

Ilyen méretű ezüstüzletet mind az ideig nem kötöttek Tirolban. Hogy ekkora összegű kölcsönt fedezni tudott az ezüst beváltásának haszna, kiviláglik az ezüsttermelés fentebb említett adataiból: 150 000 rajnai forint törlesztéséhez, márkánként 3 forinttal számolva, 50 000 bécsi márka (14 000 kg) ezüstre volt szükség, és a falkensteini bányák ez időben valóban körülbelül ennyit adtak egy év-

ben. Arra a kérdésre azonban, hogy miért éppen a Fuggerek kötötték e minden addiginál nagyobb szabású üzletet, már nehezebben lehet válaszolni. Történetüknek e második fordulópontjához sem kísérhetjük könnyebben el a Fuggereket, mint az elsőhöz, így a Grabenből Augsburgba vezető útnál az sem tűnik kevésbé rejtélyesnek, amely Augsburgból az európai gazdaság csúcsára vitt. Miként százhuszegynehány esztendővel korábban az Augsburgba költözésről, az okmányok most is csupán az eredményről adnak hírt, egyszerűen tudomásunkra hozva, hogy egy szinte ismeretlen augsburgi társaság, amelynek vagyona nemcsak gazdagabb kortársaikét, de a tirol-i főhercegnek nyújtott 150 000 rajnai forintot sem érte el, egy csapásra a tirol-i ezüstnek és ezzel

együttal az európai ezüstpiacnak korlátlan ura lett.

Ha mégis valaminő magyarázatot keresünk e különös történelmi jelenségre, úgy nemigen mellőzhetünk egy merőben egyéni tényezőt, a tehetséget, sőt végső fokon alighanem éppen annak a következményét és bizonyítékát kell látnunk a Fuggereknek e sorsdöntő lépésében, hogy Jakob Fugger személyében egy vérbeli üzletember vette át a családi vállalkozás irányítását; olyan kereskedő, aki képes volt kivárni, fölismerni és megragadni a kínálkozó alkalmat, és az üzletért, ha kellett, a kockázatot is merte vállalni.

Jóllehet az 1488-as szerződés meg sem említette Jakob nevét, alig kétséges, hogy az üzletet személy szerint ő készí-

tette elő és ütötte nyélbe. A családi vállalkozás a legidősebb fivér nevét viselte egészen annak haláláig, 1510-ig. Így a hivatalos okiratok „Ulrich Fugger és társasága” címmel illették a vállalkozást akkor is, amikor azt valójában régóta és nyilvánvalóan Ulrich legifjabb öccse vezette. Azt pedig, hogy Tirolban ő ügködött már 1488-ban is, meggyőzően bizonyítják a tiroli kamara számadáskönyvei, amelyekben kezdettől, azaz 1487-től fogva név szerint Jakob Fugger, sőt „Jakob Fugger és társasága” elszámolásait regisztrálták.

A tiroli kamara számadásainak vezetője egyhónapos határidő-eltolódással, „Bevételek Jakob Fugger társaságától” címmel iktatta könyvébe a nagy ezüstüzletet, 1488. július 4-én följegyezve, hogy

a társaság „a Felseges Urammal kötött szerződés értelmében 1488 júliusától ugyanez év karácsonyáig havonta 5000 forintot köteles adni”, és nyugtázva az első 5000 forintos részletet, amelyből 2000 forint „Ulrich von Frundsberg úrnak a Sváb Liga szükségleteire fizetett ki”.

A bejegyzés utolsó része arra a politikai fordulatra utal, amely Jakob Fugger számára az alkalmat és lehetőséget szolgáltatva a nagy üzlethez. A számadáskönyvben említett Sváb Liga, a Svábföld egyházi és világi fejedelmeinek, birtokosainak, nagyszámú birodalmi lovagjainak és huszonkét birodalmi városának politikai és hadi szervezete 1488 februárjában alakult meg, azzal a céllal, hogy gátat vessen a bajor Wittelsbach herce-

gek egyre fenyegetőbb terjeszkedésének. Célja találkozott a Habsburgok „birodalmi” ágának, azaz III. Frigyesnek és fiának, Miksának az érdekeivel, az a szoros szövetség tehát, amely a Birodalomnak e kivételesen erős és ütőképes szervezetét fennállásának harmincnégyszázötven évében a Habsburgokhoz kötötte, már 1488-ban, a Sváb Liga születésének pillanatában létrejött, és éppen a tiroli hatalmi harcokban pecsételődőtt meg.

A bajor hercegek ugyanis Tirolt is megszerették volna maguknak szerezni. E törekvésüket nemcsak saját, akkoriban igen erős hatalmuk tette reálissá, hanem az a támogatás is, amelyet Tirol Habsburg-házi urától kaptak. Zsigmond főherceg az 1480-as években leplezetlenül

Habsburg-ellenes politikát folytatott (a Habsburgokon természetesen a „birodalmi” ágat értve). A tiroli trón örökségének kérdését, minthogy neki magának nem volt törvényes utóda — törvénytelen gyermeke annál több, állítólag legalább negyven — Miksa kisemmizésével a Wittelsbachok javára óhajtotta megoldani, sőt előlegképpen, és egyúttal pénzügyi gondjait is enyhítendő, már tiroli területeket kezdett eladogatni a bajor hercegeknek.

Zsigmond bajorpárti politikájának, még a Sváb Liga megalakulása előtt, maguk a tiroli rendek vetettek véget. A pénzügyi zűrzavar miatt régóta elégedetlenkedő rendek fölháborodtak a birtok-kiárusításon, végül föllázadtak, amikor Zsigmond 1487-ben, politikájá-

nak legesztelenebb lépéseként, meggondolatlan és előkészítetlen háborút indított Velence ellen. 1487 nyarán a tiroli rendek Hallban tartott gyűlésükön az adó megtagadásával fenyegetőzve kényszerítették Zsigmondot arra, hogy békét kössön Velencével, és eltávolítsa kormányzatából a „rosszindulatú” bajorpárti tanácsosokat, a következő esztendőben pedig, immár a Sváb Liga közvetítésével (és a Fuggerek kölcsöneivel) sor került a Wittelsbachoknak eladott birtokok visszaváltására is.

A politikai fordulat áldozata lett Zsigmond legfőbb hitelezője, a kufsteini Hans Baumgartner, akit a rendek személy szerint is felelőssé tettek az uralkodó pénzügyeinek ziláltságaért, s aki nemcsak a „rosszindulatú” bajorpárti

tanácsosok pártfogoltja, hanem még bajor alattvaló is volt. Az új, Habsburg-párti tanácsosok más hitelezőt kerestek, és Jakob Fugger sietve ragadta meg a kínálkozó lehetőséget. Sietve és merészen, hiszen nem csekély összegű hiteleit ily módon akarva-akaratlan a Habsburgok hatalmának rendelte alá.

A kockázat nagyságának fölméréséhez figyelembe kell vennünk, hogy az a Birodalom, amelyet számunkra ma a Habsburg név fölidéz, 1487—1488-ban halvány körvonalaiban mutatkozott csupán, sőt jószívrivel a körvonalak is csak úgy észlelhetők, ha a jövő ismeretében visszafelé követjük a Birodalom létrejöttét. A Birodalom trónját ugyan már megszerezték, mert Miksát még Frigyes életében, 1486-ban német királlyá választották, de ép-

pen a választás idején nagyon kétségesnek tűnt, hogy a Birodalom jövődő feje e hatalom nélküli rangot akár csak az apjáéhoz hasonló valóságos hatalommal is meg tudja-e majd tölteni.

Igaz, a Habsburgok ekkorra megtették már sorsdöntőnek tekintett lépésüket. 1477 augusztusában, néhány hónappal az után, hogy Merész Károly, Burgundia hercege elesett a svájciakkal vívott nancy-i csatában (és négy évvel azután, hogy III. Frigyes ugyane burgund herceggel megbeszélt trieri találkozóra igyekezve, a lilomos címert adományozta Ulrich Fuggernek és fivéreinek), Miksa feleségül vette az elhunyt herceg egyetlen leányát és örökösét, Máriát. Csak-hogy ez a házasság, amely a különlegesen értékes németalföldi örökség reményével

kecsegtette a Habsburgokat, egyúttal — mivel a francia királyok ugyancsak pályáztak a burgund területekre — több évszázados konfliktus magvát is elvetette, s egyelőre az örökség a bizonytalan jövő homályába veszett, az ellentét viszont nagyon is konkrét és fenyegető formát öltött. Miksa hitvese ugyanis már 1482-ben meghalt, és bár végrendeletében férjét jelölte ki mind gyermekei, Fülöp és Margit gyámjául, mind országai kormányzójául, ez országok rendjei, élükön a flandriai városokkal, azonmód harcot indítottak a Habsburg uralom ellen, a francia király pedig sietve csatlakozott a küzdelemhez. A franciák burgund területeket foglaltak el, a rendek a gyámságtól is, a kormányzóságtól is megfosztották Miksát, és a következő évek meg-

megújuló háborúiból, egészen a fordulatot jelentő 1493-as senlis-i békéig rendre Franciaország Valois-házbeli királya került ki győztesen.

A francia királyénál is súlyosabb, akkoriban csaknem halálosnak tűnő csapást mért a Habsburgok hatalmára Magyarország uralkodója. Hunyadi Mátyás magukat az „örökös” tartományokat támadta meg, mégpedig oly sikerrel, hogy miután jelentős területeket hódított meg Karintiában, Stájerországban és Alsó-Ausztriában, 1485. június 1-én elfoglalta ez utóbbi tartomány központját, Bécs városát is. A fővárosából elűzött III. Frigyes segítségért esengve vándorolt birodalmában, és hasztalan keresett harcra kész szövetségest alattvalói, a német fejedelmek között.

Így állott tehát a Habsburgok szénája a nagy ezüstüzlet megkötésének idején. Nem kellett azonban Jakob Fuggernek sokáig várnia arra, hogy a történelem igazolja merészségét. Az 1490-es esztendő kimozdította a Habsburgok szekerét az előző évek veszélyes ingoványából. Az első, a burgund házasságnál nem kevésbé sorsdöntő siker éppen Tirolban született meg 1490. március 16-án, amikor Zsigmond főherceg, hosszas tárgyalások eredményeképpen, 52 000 rajnai forint évi járadék ellenében, Miksa javára lemondott trónjáról.

Három héttel később váratlanul meghalt Hunyadi Mátyás, és halálával egyszeriben megszűnt minden veszély, ami a magyarok részéről fenyegette a Habsburgokat. Miksa nemcsak a megszállt

ausztriai területeket foglalta vissza, hanem — a Mátyással kötött örökösödési szerződésre hivatkozva — igényt tartott a magyar koronára is, és miután békésen nem sikerült, fegyverrel próbálta azt megszerezni. Bár erejéből csak egy békekötésre futotta, amelyben, fenntartva a Habsburgok örökösödési jogát, elismerte a Jagelló-házbeli II. Ulászlót Magyar- és Csehország királyának, támadása mégis jele volt már annak, hogy a Duna mentén alaposan megváltoztak az erőviszonyok. Podjebrad György Csehországa és Hunyadi Mátyás Magyarország a múltba¹ süllyedt, s ez államoknak rendi harcoktól gyöngített és török támadástól fenyegetett utódai mellett diadalmasan haladt a centralizáció útján a Habsburgok Ausztriája. 1493-ban,

amikor apja elhunytával Miksa átvette a családi örökséget, vége szakadt Tirol több mint egyévszázados önállóságának. A Birodalom új feje egyúttal az összes ausztriai tartomány ura is lett.

Miksa hatalmát pedig éppen az tette végül is apjáénál lényegesen erősebbé, hogy ura volt Tirolnak is, és így jövedelmei közé sorolhatta a tirolai ezüsttermelésből húzott bevételt is. Ezt bizonyítják az 1500-as évek velencei követeknek többé-kevésbé megbízható becslései, amelyek szerint Miksa a Birodalomból 50—100 000, „örökös” tartományai-
ból 600 000 rajnai forintot kapott évente, s ez utóbbi összegnek a fele a fém- és sóbányászatból származott. Németalföld igen csekély mértékben növelte a bevételt, legalábbis Miksa saját állítása

szerint, 1489 és 1499 között egészében csak 20 000 rajnai forintot adott. Ami a kiadásokat illeti, csupán egyetlen példát említenék az arányok érzékeltetésére: 1514-ben 151 000 rajnai forintjába került a császárnak az a 6800 főnyi zsoldossereg, amelyet mindössze négy hétre vett igénybe.

A költségvetésnek fölöttéb (de adatok és részletkutatások híján szükségképpen) elnagyolt vázlatából annyi mindenképpen kiviláglik, hogy Miksa jövedelmei között központi helyet kapott a tiroli fém. Az uralkodócsere Tirol számára azt jelentette, hogy gazdasági erőforrásait egy tékozló főherceg helyett a Birodalomnak nem kevésbé pazarló, de egyúttal Európa diplomáciai és fegyveres harcaiban is igen aktív részt vállaló ura

aknáztá ki, az a császár, akit Jakob Fugger sógora, Wilhelm Rem találóan és tömören jellemzett augsburgi krónikájában e szavakkal: „örökké háborúzni akar, és nincsen pénze”. Az uralkodócserét oly nagyon szorgalmazó tiroli rendek hamarosan növekvő fölháborodással döbbentek rá, hogy új uralkodójuk még a réginél is könnyedébben adogatja el az ország kincseit, mert — ismét Wilhelm Rem szavaival — „... a császár kedvezett az augsburgiaknak, különösen a kereskedőknek. Sok augsburgi kötött vele üzletet, és amikor pénzre volt szüksége, szívesen adtak neki kölcsönt a schwazi ezüstre és rézre. Ezek a kereskedők sok pénzt kerestek rajta, mert jámbor volt, és becsülettel megtartotta a megállapodásokat.”

Nemcsak elődjének hitelekre épített gazdálkodását folytatta Tirol új ura, hanem átvette Zsigmond hitelezőit, sőt adósságait is. Alig egy hónappal az után, hogy elfoglalta Tirol trónját, legelső okleveleinek egyikében, 1490. április 20-án magára vállalta a Fuggerek 46 000 rajnai forintos követelését, vagyis elismerte a hitelezők jogát arra, hogy hetente 125 márka „schwazi égetésű” ezüstöt vásároljanak, és mihelyt eleget tett a Zsigmondtól örökölt kötelezettségnek, maga is a Fuggerekhez fordult kölcsönért. 1491. március 24-én olyan szerződést írt alá, amely nem sokban különbözött az 1488-as nagy ezüstüzletől. Ulrich Fugger és társasága ezúttal 120 000 rajnai forint kölcsönt nyújtott, Miksa pedig kötelezte magát arra, hogy a kölcsön

törlesztéséig minden ezüstöt, amit Hallban beváltak, a 3 forintos „Wechsel”-lel együtt a társaságnak adnak át. Zsigmondhoz hasonlóan, ő is elrendelte, hogy a társaság az év végéig hetente 100 márkát, a következő esztendőben pedig 10 000 márkát a halli pénzverők rendelkezésére bocsásson, és „minden pénzzé vert márkáért a 8 forinton felül még negyed forintot kapjon”.

Ha nem is sok, mint Wilhelm Rem írta, de néhány augsburgi valóban akadt a Fuggereken kívül is, aki szívesen adott kölcsönt Miksának a tiroli fémre, köztük (1496-tól kezdve) az augsburgi Hans Baumgartner, és hosszabb-rövidebb időre a hitelezők sorába léptek a Höchsteterek, Gossembrotok és mások is. A Fuggerek elsőbbségét azonban sohasem ve-

szélyeztették e polgártársaik. (A Baumgartnerek például 1496 és 1513 között összesen 117 800 rajnai forintot fektettek az ezüstüzletekbe.) Tirol urának legfőbb hitelezői a Fuggerek voltak és maradtak azután is, hogy Miksa is, Jakob Fugger is bevégezte életét. Amíg csak a falkensteini bányák ezüstöt adtak, annak legnagyobb részét a Fuggerek vásárolták és értékesítették.

Ennek megfelelően természetesen ők kerestek rajta a legtöbbet, de hogy mennyit, azt egészen pontosan valószínűleg sohasem fogjuk megtudni. Az uralkodóval kötött szerződések semmit sem árulnak el a haszonról, hiszen magával az ezüstüzlettel, vagyis a fém megvásárlásával a hitelező még nem jutott több pénzhez. A nyereség az ezüst vétel- és

eladási árának különbözetéből adódott és az értékesítésnek többnyire bonyolult hitelügyletekkel vagy másfajta áruk cseréjével kombinált folyamatában jött létre, az üzletnek erről a szakaszáról pedig meglehetősen hiányosak az ismereteink.

Hiányosak voltak, az alábbiakból sejtetően, a kortársak ismeretei is. A későbbiekben szó esik még arról az 1518. évi innsbrucki gyűlésről, amelyen a tiroli rendek elkeseredett támadást indítottak az uralkodó hitelezői ellen, és nagyon részletes számításokkal bizonyították be, milyen méltánytalanul nagy hasznot húznak e hitelezők a tiroli fémből. Többek között kimutatták, hogy a megvásárolt ezüst minden márkáján 48 krajcárt, azaz (minthogy 1 rajnai forint 60 kraj-

cár) 4/5 rajnai forintot keresnek, ami tekintettel arra, hogy ez időben az ezüst márkáját 8 forint 27 krajcárért vásárolták, megközelítette a 10%-os hasznót. 10%-os haszonkulcs a Fuggereknek, 20–30 000 márkával számolva, évente 16–24 000 rajnai forint jövedelmet biztosított volna.

Csakhogy a tiroliaknak e legkevésebbé sem jóindulatúan elfogult számítását megcáfolni látszanak azok az adatok, amelyeket a Fuggerek fönnmaradt számadásai szolgáltatnak. Ugyancsak 1518-ban, az említett innsbrucki gyűlés évében, Jakob Fugger főkönyvelője, Matthäus Schwarz egy „Könyvelési mintát” állított össze, amelyben a Fuggerek 1516. évi velencei számadáskönyvei alapján mutatta be a kor- és célszerű köny-

velés technikáját. Matthäus Schwarznak, természetesen csak évszázadokkal később (1931-ben) kinyomtatott, „könyvelési mintá”-jából megtudható, hogy 1516-ban a Fuggerek 15 850 bécsi márka ezüstöt adtak el Velencében, és ezen — a kézirat közreadója, Alfred Weitnauer számításai szerint — összesen 39 570, márkánként 2,49 rajnai forintot kerestek, ami a 133 935 rajnai forintos vételár mellett nem kevesebb, mint 29,4 %-os tiszta nyereségnek felel meg.

A nyereség természetesen évről évre, sőt üzletről üzletre változhatott, hiszen alkalmanként különbözőek voltak az ezüst vásárlásának föltételei, még inkább értékesítésének lehetőségei. A Fuggerek saját számadásaiból nyert információ azonban még ezzel a fenntartással is

rendkívül valószerűtlenné teszi a kortársak kalkulációit. Az innsbrucki gyűlésen, úgy tűnik, nagyon is lebecsülték az ezüstüzletek hasznát, a tiroli krónikás viszont igencsak túlzott, amikor 1519-ben, Miksa halálának évében így háborgott: „Ebben az országban mindent elzálogosítottak, ami csak pénzt ad. A schwazi bányák értékes kincse a Fuggereké, s ők évente 200 000 rajnai forint hasznót húznak belőle.”

Az évi 200 000 forintos jövedelem valóban irreálisnak látszik, hiszen így módon a Fuggerek már tíz esztendő alatt, és kizárólag a schwazi bányákból megszerezték volna azt a kétmillió forintot, amelyet az 1527-ben készített leltárunk a család összvagyonaként mutatott ki. Némileg enyhíti azonban a tiroli

krónikás túlzását, hogy a schwazi bányák értékes kincséről szólva, nyilvánvalóan nemcsak az ezüstre, hanem a rézre is gondolt, akárcsak augsburgi krónikástársa, Wilhelm Rem, aki szerint, mint tudjuk, az augsburgiak „a schwazi ezüstre és rézre” adtak kölcsönöket. Való igaz: az ezüstüzleteket rézüzletek követték és kísérték, s a Fuggerek számadásaiban az ezüst mellett mind nagyobb szerepet kapott a réz.

A rézhozam növekedése szükségszerű velejárója volt az ezüsttermelés föllendülésének, egyszerűen azért, mert az európai lelőhelyeken a két fém együttesen fordult elő. A XV. század végétől mintegy fél évszázadig Európában a legtöbb rezet Tirolban, a mansfeldi grófság területén (a Harz-hegységben) és Magyaror-

szágon Besztercebánya környékén bányászták, mindhárom lelőhelyen többkevesebb — pontosabban: Tirolban több, a másik két területen kevesebb — ezüsttel együtt. Látni fogjuk még, hogy az ezüsthozam növelésének lehetősége ott is döntő motívuma volt a termelésnek, ahol az érc viszonylag kevés nemesfémeket tartalmazott. Ez azonban korántsem azt jelenti, hogy a réz szerény kísérlője maradt csupán az ezüstnek. E fém kereslete nem sokkal maradt a nemesfém kereslete, még kevésbé a kínálat mögött, igényelték keleten és Európában is, szükség volt rá a pénzverdékben és máshol. A rézhuzalokat és -lemezeket, a vörösrezet és a cinkkel ötvözött sárgarezet számos formában és sok területen használták föl, többek között az építé-

szetben, a hajók építésénél és nem utolsósorban a fegyverek készítésénél. A kereskedők ezt a szükségletet ugyanúgy igyekeztek kielégíteni és kihasználni, mint a nemesfémigényt.

S ezért nem mondtak le arról a rézről sem, amelyet az ezüstben különlegesen gazdag falkensteini ércből nyertek. Ez az érc, a „schwazit” 0,40—0,65 %-ban tartalmazott ezüstöt és 35—38 %-ban rezet, korabeli terminológiával (és a kortársaknak az utólagos elemzéssel nagyjából megegyező becslése szerint) öt márka (1,4 kg) ezüsttel két bécsi mázsa, azaz (kétszer 56) 112 kg réz került ki a schwazi kohókból. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy 1480 és 1530 között Falkenstein évente a 30—50 000 bécsi márka ezüst mellett 12—20 000 bécsi

mázsa (670—1120 tonna) rezet is adott. S adta azt megint csak nagyrészt az augsburgiak, köztük a Fuggerek közvetítésével.

Az uralkodónak nyújtott hitelek vezettek a kereskedőket ehhez a fémhez is, jóllehet ennek beváltása nem volt kötelező, s így az uralkodó ezt csak elővásárlási jogának, de főként lehetőségének kihasználásával adhatta el. A rézüzletekből hiányzott tehát a „Wechsel”, amely egyszerűvé tette az ezüstre fölvelt kölcsönök törlesztését. Ez pedig az uralkodóra nézve azzal a következménnyel járt, hogy a rézre kapott hitelek számára többé vagy kevésbé, de mindig előnytelenek voltak. Példázza ezt a sok közül az a rézüzlet, amelyet 1496-ban kötött Tirol és a Birodalom ura.

1496-ban Miksa a franciaellenes „Szent

Liga" tagjaként indult számos itáliai hadjáratai egyikére, azzal a céllal, hogy elfoglalja Livornót. A hadjárathoz szükséges pénzt a következő módon teremtette elő: fölvásárolt 24 000 mázsa rezet (ezúttal velencei mázsával számolva, ami mintegy kilenc kg-mal kevesebb a bécsi mázsánál), összesen 156 800 rajnai forintért. Ezt a pénzt azonban természetesen nem fizette ki, hanem úgy kívánta törleszteni, hogy márkánként öt forint helyett hat forintot és húsz krajcárt fizet beváltott ezüstjükért az olvasztóknak mindaddig, míg a különbözettel kiegyenlíti az általuk eladott réz árát. Az ily módon hitelben vásárolt rezet három augsburgi kereskedőház, a Gossembrot-, a Herwart- és a Fugger-társaság közösen vette meg az uralkodótól 121 600 rajnai

forintért, az eredeti vételárnál tehát 35 200 forinttal kevesebbért. A szerződés értelmében a kereskedők 87 812 és fél forintot levontak a vételárból, éspe- dig 76 000 forintot Miksa régebbi adós- ságának törlesztéseképpen, 11 812 és fél forintot kártérítés címén, vagyis esetle- ges majdani veszteségeik pótlására. A levonások után kifizetett összegből a tiroli kamara a saját szükségleteire to- vábbi 21 287 és fél forintot vett el. Miksa tehát a 156 800 forintért vásárolt rézért végül is 12 500 forint készpénzt kapott, és ennek a summának — csak a vétel- és eladási ár különbözetét, valamint a kártérítés címén levont pénzt számítva — csaknem négyszeresét veszítette el az üzleten. (Hadjárata egyébként tökéle- tes kudarccal végződött.)

A Fuggerek 1494-ben kötötték meg első rézüzletüket, és ettől kezdve rendszeresen adtak kölcsönöket az ezüst mellett a rézre is, hol önállóan, hol, mint 1496-ban is, szövetkezve polgártársaikkal, tehát konkurrensseikkel, akiket akárcsak az ezüst vásárlásában, idővel jócskán megelőzték, de egészen kiszorítani Tirolból sohasem tudtak. Meglehet, nem is akartak. Fölényüket az európai rézpiacon így is biztosítani tudták.

Fél évvel az után, hogy először kötöttek rézüzletet Tirol urával, a Fuggerek már megtették az első lépést a magyar réz megszerzése érdekében, és hozzáláttak azoknak a — számukra újszerű — feladatoknak a végrehajtásához, amelyek Magyarországon vártak rájuk.

A „KÖZÖS MAGYAR ÜZLET”

„Az ezüstöt a rézből kicsurgatni (seigern) különlegesen szép mesterség, amelyet évekkel ezelőtt a csurgatókohók gazdái igyekeztek a legnagyobb titokban tartani, különösen abban a tekintetben, hogy milyen arányban kell a fémeket vegyíteni. Minthogy azonban e kohók igen nagyok és messze földön elterjedtek, ez az eljárás mégsem maradhatott egészen titokban, és ma már sokak előtt ismeretes. Mégis adódnak eltérések, hiszen az egyik kohóban jobban végzik az olvasztást, és ezüstben szegényebb rezet nyernek, mint a másokban. Emellett különbözőek a vegyítési arányok is, mert a sokféle rézfajta nem tisztítható azonos módon.”

Lazarus Ercker „Nagy próbakönyv”-e amelyből a fentieket idéztem, 1574-ben jelent meg először (majd mintegy száz évig még jó néhányszor), a „ma már” tehát az 1570-es évekre vonatkozik, az „évekkel ezelőtt” pedig Jakob Fugger, de még inkább Jakob Fugger magyarországi elődje, majd társa és szövetségese, Thurzó János idejére. Nevük nem szerepel *Lazarus Ercker* könyvében, mégis alig kétséges, hogy e másfél évszázados tapasztalatokat leszűrő és összegező példatár — különösképpen, amikor a magyarországi rézről szól — azokat az eljárásokat is ismerteti, amelyeket Thurzó János kísérletezett ki, majd a Fuggerekkel társulva alkalmazott és tökéletesített. Ez talán már némiképp magyarázza — a továbbiak pedig, remélem, megfelelően

indokolni fogják —, miért választottam a Fuggerek magyarországi rézkereskedelméről szóló fejezetnek mintegy mottójául a fenti szavakat, a „Nagy próbakönyv” azon passzusát, amely bevezette a szerző mondandóját arról, hogy „Miként kell nagy művekben (Werk) a rézből az ezüstöt kicsurgatni?”

A kérdésre a gyakorlatban először nürnbergi kereskedők adtak választ. Nürnbergi kereskedőtársaságok pénzén az 1450-es évektől Nürnberg környékén, majd az 1460-as esztendőktől a Tübingiai-erdőben csurgatókohók egész sora épült a mansfeldi bányavidéken termelt réz tisztítására, nyilvánvaló, sőt voltaképpen egyetlen közvetlenül kimutatható jeleként annak, hogy a XV. század közepével valóban új korszak kezdődött a fém — mind az

ezüst, mind a réz — keresletében és kereskedelmében. S ez az új korszak, a fém forgalmának megnövekedésével együtt, éppen a sok pénzt, nagy szakudást és nem utolsósorban folyamatos nyers- és fűtőanyag- (azaz főként réz, ólom és fa) ellátást igénylő csurgatókohók révén, a fém forgalmazóinak új típusát is megteremtette, azt a tőkés vállalkozó, szak- és üzletembertípust, amelynek egyik legelső — és szakemberként talán legkiválóbb — képviselője Thurzó János volt.

Thurzó János 1437-ben Lőcsén született. Eredetileg ugyanúgy egyházi pályára készült, mint majdani augsburgi társa, s 1460¹táján, egy évvel Jakob Fugger születése után és, ami itt lényegesebb, ugyancsak egy évvel az első türingiai csurgatókohó fölépítése előtt kezdte meg

önálló kereskedői tevékenységét. Az üzletet, amely elsősorban a magyarországi réz árusításával foglalkozott, apjától, Thurzó Györgytől örökölte, akinek alakját már csak azért is érdemes fölvilágtani, (amennyire ezt az igen csekély számú és szűkszavú híradás megengedi), hogy legalább futó benyomást szerezzünk a magyar rézkereskedelem hagyományos, azaz a XV. század közepe előtti formájáról.

A Thurzók minden valószínűség szerint a szepességi lándzsás nemes Bethlenfalvi család leszármazottai voltak — és mindvégig a Bethlenfalvi előnevet használták, de a család első Thurzó vezetéknévet viselő tagja, nevezetesen a mi Györgyünk, Lőcse város tekintélyes polgáraként bukkant föl a XV. század

elején. A lőcsei Thurzó György, a forrásokból kivehetően, már az 1430-as években rézzel kereskedett, eleinte, úgy látszik, a környékre szállította a fémet (Bártfa városa már 1439-ben rezet vásárolt „Torsy Jörgtől”), majd külföldre is. Ez utóbbiról a pozsonyi harmincadal, azaz külkereskedelmi vámmal kapcsolatos följegyzések vallanak, köztük az a panasz, amelyet 1452-ben a Pozsony melletti Oroszvár harmincadosa emelt Thurzó György ellen, aki arra hivatkozván, hogy Budán lerótta már a harmincadot, nem volt hajlandó rézzel megrakott szekerei után vámot fizetni. Az oroszvári harmincadhivatalban 1452-ben ki-robbant vita megértéséhez egyrészt azt kell tudni, hogy Magyarországon a külkereskedelmi vámot nemcsak a határo-

kon szedték, hanem az ország belsejében, így Budán is, másrészt figyelembe veendő, hogy a lőcsei kereskedő nyilvánvalóan a Garam menti bányavidéken, pontosabban, Besztercebánya környékén szerezte be a rezet, amellyel külföldre igyekeztén, szekereit megrakta. Így mindenesetre érthető az oroszvári harmincados akadékoskodása, jóllehet a vitában a jelek szerint ő maradt alul, mert miként Pozsony város tanácsának jelentette, „György úr nagyszájú ember”, és ragaszkodik a maga igazához.

A korabeli följegyzésekből, csekély számukhoz viszonyítva, voltaképpen meglehetősen plasztikusan kirajzolódó kereskedőportrét egyéb ismereteink alapján a következőkkel egészíthetjük ki:

Bár a források egyszerűen rézről szólnak, Thurzó György szekereinek tartalma minden bizonnyal tisztítatlan, vagyis ezüstartalmú, úgynevezett fekete-réz volt, ennek finomítására ugyanis, mint még látni fogjuk, Magyarországon egészen a század végéig nem nyílt lehetőség. Lazarus Ercker meghatározása szerint a magyar réz, amin a Besztercebánya környékén termelt réz értendő, ezüstben szegény, mert átlagosan mázsánként 5—8, legfeljebb 9 lat ezüstöt tartalmaz, tehát két—három mázsa (kb. 100—150 kg) rézzel nyernek egy márka (megközelítően $1/4$ kg) ezüstöt. A mázsánként átlagosan 17—18 lat, vagyis több mint egy márka ezüstöt tartalmazó mansfeldi rézhez viszonyítva, a magyar réz joggal kapta Erckertől a „szegény”

jelzőt, ez azonban korántsem jelenti, hogy a belőle kivonható ezüstről könnyedén lemondtak volna. Velencében, a magyar réz egyik legfőbb fölvevő — és keletre továbbító — állomásán már a XIV. században állami rézfinomító (nem „nagy mű” és nem csurgatókohó) létesült, elsősorban a besztercebányai feketeréz tisztítására, s az ezüst kivonása a rézből hosszú időig Velence privilégiuma és féltve őrzött titka maradt.

Ez a történelmi magva annak a legendának, amely szerint Thurzó János örültséget színlelve Velencében leste el az ezüst és réz szétválasztásának tudományát. A valóság prózaibb, és a nyomok nem Velencébe, hanem Nürnbergbe és Türingiába vezetnek, de tény, hogy az 1460-as

évek végére Thurzó János már ismerte és alkalmazta e tudományt.

Huszonhárom éves volt, amikor apja elhunyt, és huszonhat, midőn elhagyta szülőhelyét, a szepességi kisvárost, és Krakkóba költözött. E lépés súlyának fölméréséhez nemcsak azt kell tekintetbe venni, hogy Krakkó ugyancsak jelentős közvetítő állomása volt a magyar réznek, hanem azt is, hogy a lengyel királyok a XIV. század elejétől kezdve, a többi áruval ellentétben, a magyar réz továbbításának jogát az idegenek kizárásával a krakkói polgároknak biztosították. Ha mindemellett még azt is figyelembe vesszük, hogy a kelet-európai áruforgalomnak e centruma az ólomkereskedelemnek is központja volt, és — ismét a „Nagy próbakönyv”-re hivatkozom — a csur-

gatás „magyar módját” ismertetve, még Lazarus Ercker is a Krakkóból származó ólomról írt, úgy gondolom, érthetővé válik, miért maradt Thurzó János haláláig, azaz 1508-ig e város polgára. Hogy előkelő polgára, sőt 1477-től tanácsosa lett, azt már elsősorban saját tevékenységének köszönhetette.

Igaz, két házassága és egyéb rokoni kapcsolatai is segítették ebben. Amikor 1463-ban elhagyta Lőcsét, Krakkóban már ott élő nővére és annak férje, a város tekintélyes kereskedője és tanácsosa várta. E sógorával együtt építette föl a Krakkó melletti Mogiła faluban azt a kohót, amely alapja és kiindulópontja lett mind a magyar rézkereskedelem föllendülésének, mind a Thurzók fölemelkedésének.

A mogilai kohó nem lehetett „nagy mű”. Nyilván ezért esett később áldozatul a Fuggerek és Thurzók szövetkezésének és ítéltetett fölszámolásra huszonhét évvel fölépítése után —, de mindenképpen az első műhely volt, amelyben a magyar rezet új, és pedig föltehetően csurgatásos módszerrel tisztították. A módszer alapelveit a türingiai kohóknál „leshette el” talán maga Thurzó János vagy, ami valószínűbb, a munka vezetésével megbízott nürnbergi Hans Koler, azt azonban már Mogilában kellett kikísérletezni, hogy a magyar feketerez tisztításához „milyen arányban kell a fémeket vegyíteni”. Ismerve Lazarus Erckernek a csurgatás őskorára tett megjegyzését, nem meglepő, hogy a kísérlet sikerének egyetlen, mégis meggyőző bizonyítékát

annak a féltékeny gondnak köszönhetjük, amelyet a kohó gazdái a műhelytitkok megőrzésére fordítottak, és amely különböző hallgatási fogadalmakban jutott maradandó kifejezésre. A kohó két mesteremberének fogadalma, hogy senkinek sem árulják el a Hans Kolertől megismert tudományt, még általánosságban utal csupán a Mogilában űzött „szép” és nagyon titkolt mesterségre, de az, hogy Hans Koler ugyancsak teljes titoktartásra kötelezte magát, amikor 1474-ben kilépett Thurzó János szolgálatából, már vitathatatlanul az elért eredményekről és személy szerint Thurzó János szakmai kvalitásairól árulkodik.

Azt, hogy a kohászat mellett a bányászat technikai kérdéseiben is járatos volt, és hogy a krakkói vállalkozás sikere

az üzlet kiszélesítését is lehetővé tette, az a megállapodás tanúsítja, amelyet néhány krakkói kereskedőtársával együtt 1475-ben a hét magyarországi bányaváros polgármestereivel és közösségeivel kötött. E Garam menti városok — köztük a három legjelentősebb: Selmec-, Körmöc- és Besztercebánya — a XIII—XIV. században, a magyarországi bányászat virágzása idején alakultak és gyarapodtak, és a bányászat válságának nyomán és arányában indultak hanyatlásnak a XIV. század végétől kezdve. Érdekeik így találkoztak a fémeket igénylő üzletemberekéivel, akik megfelelő haszon reményében vállalták, hogy vízkiemelő kerekek fölállításával segítenek a magyar bányaművelés alapvető baján, a bányák elvizesedésén.

A segítségre égető szükség volt, s az elgondolás oly reálisnak és megalapozottnak látszott, hogy a bányavárosokkal 1475 áprilisában kötött megállapodást, amely minden működő vízkiemelő keréért hetente egy magyar forintot és valamennyi művelésre alkalmassá tett bánya hozamából egyhatod részt ígért a társaságnak, a következő hónapban a magyar uralkodó, Hunyadi Mátyás is megerősítette. Sőt oklevelében további kedvezményekről és egész országa területén védelméről biztosította „Thurzó Jánost és társait”.

A terv megvalósulásáról azonban már nemigen tudunk. ami semmiképpen sem az átütő siker jele, miként az sem kiemelkedő üzleti eredmények bizonyítéka, hogy Thurzó János három év múltával

más, távoli vidéken, a Harz-hegységbeli Goslarban próbált szerencsét, igaz, anélkül, hogy kapcsolatát a magyarországi bányákkal megszakította volna. Goslarban, ahol ezüsttartalmú ólom- és rézércet is bányásztak, és mind az ideig az ólom- és rézércet tisztítás nélkül olvasztották össze, Thurzó János társaival, köztük a már említett Hans Kolerral együtt, bányászati és kohászati szakismereteit egyaránt kamatoztathatta és fejleszthette. Egyidejűleg volt egy bánya- és egy kohótulajdonos társaság tagja, a városi tanács vízkiemelő kerekek fölállításával is megbízta, s azt is engedélyezte, hogy fölvásárolja az ércet és „mestersége révén rezet állítson elő belőle”.

Tizenhat éves goslari működésének 1494-ben egy radikális gazdaságpolitikai

intézkedés vetett véget, nevezetesen a városi tanácsnak az a rendelkezése, amely az elmúlt esztendőekben az idegenek okozta nagy károkra hivatkozva, minden idegennek — vagyis nem goslari polgárnak — megtiltotta a fém bányászatát, kohászatát és árusítását. (Figyelemre méltó vád és rendelet: helyi változataival nemegyszer találkozni fogunk még a következőkben.)

Goslarból való kiűzetése vagy annak előkészítése idején kezdhetett Thurzó János a Fuggerekkel tárgyalni. Szövetkezésük első dokumentumaiból arra következtethetünk, hogy az augsburgiak és krakkóiak (Thurzó János és fia, György) egymásra találásában döntő szerepe lehetett egy boroszlói kereskedőnek, Kilian Auernak, aki a Fuggerekkel

helyi megbízottja és a Thurzóknak rokona volt. Az pedig az eddig vázoltakból is sejthető, hogy a tervezett közös vállalkozáshoz a Fuggerek elsősorban pénzüket ajánlhatták föl, Thurzó János pedig szakértelmét, bányászati-kohászati tapasztalatait, magyarországi kapcsolatait és, nem utolsósorban, az előző évben Besztercebánya környékén vásárolt bányabirtokait nyújthatta. Arra a kérdésre azonban már nehezen lehetne határozott választ adni, hogy Thurzó János kezdeményezte-e az együttműködést, netán lelkesen helyeselte-e azt avagy, miként a magyarországi bányavárosok történetének kiváló kutatója, Günther Probszt állítja, „nehéz szívvel” fogadta-e el a szövetség tervét. A magam részéről inkább a középső megoldásra szavaznék,

vagyis arra, hogy Thurzó János a terv hallatán papírt és tollat ragadott, számba vette vagyonát, összevetette a kockázatot a remélhető haszonnal, és bátran nekivágott az új, minden addiginál nagyobb szabású vállalkozásnak.

Ezt tették a Fuggerek is. 1494 nyarán a három fivér fölmérte a kinek-kinek rendelkezésére álló tőkét, és nyilvánvaló tudatában annak, hogy a tervezett vállalkozás, (amely nagy és a tiroli fémüzleteknél lényegesen lassabban megtérülő befektetéseket igényel), csak mindhármuk pénzével és szoros együttműködésével valósítható meg, alighanem a legifjabb fivér ösztönzésére, megkötötte a család első, hat évre szóló üzleti szerződését. Az 1494. augusztus 18-án kiállított okmányban írásba foglaltatott, hogy Ulrich,

Georg és Jakob Fugger, miként az ideig, a következő hat esztendőben is egyenrangú társakként fogják vezetni az „augsburgi Ulrich Fugger és fivérei” névvel jelölt és jelölendő üzletet, kimondták, hogy mindhárman teljhatalommal képviselik a társaságot, de egyikük sem köthet a másik kettő tudta és beleegyezése nélkül szerződéseket, és mindenekelőtt, különböző intézkedések hozattak annak megakadályozására, hogy az „egyénenként és együttesen” befektetett tőkét a hat év leforgása előtt kivonják az üzletből.

A lilimos Fugger-család tagjainak önkéntes és mind az ideig zavartalan, de bármikor fölbomolható együttműködése ily módon a magyarországi vállalkozásra készülődve kapott jogi alapot,

formát és garanciát, mi pedig ugyanezen előkészületnek köszönhetjük az első pontos és megbízható kimutatást az augsburgi társaság „egyénenként és együttesen” befektetett tőkéjéről. 1494 nyarán Ulrich Fugger 21 656, Georg 17 177, Jakob pedig 15 552 rajnai forintot fektetett az üzletbe. Összesen tehát saját pénzükként (ennek hangsúlyozása, mint még látni fogjuk, korántsem fölösleges) megközelítően 55 000 rajnai (kb. 40 000 magyar) forintos tőkével rendelkeztek 1494. november 15-én, amikor a boroszlói Kilian Auer „Ulrich, Georg és Jakob Fugger, augsburgi fivérek és polgárok helyett és nevében” megállapodást kötött Thurzó Jánossal és fiával, Györggyel a Besztercebánya környéki bányák és javak közös bérletéről.

Annak, az ország leggazdagabb rézerctelepeit magában foglaló birtokkomplexumnak a bérletéről volt szó, amelyet Hunyadi Mátyás az 1470-es évek elején elkobzott — vagy legalábbis némi kényszerrel megvásárolt — kincstartójától, Ernuszt Jánostól, majd fiának, Corvin Jánosnak adományozott. Corvin János négy esztendővel apja halála után, 1494. szeptember 20-án az egész birtokot, vagyis az „Erbstollen” és „Neustollen” nevű bányaműveket, egy besztercebányai kőházzal, szántóval és legelővel, valamint négy falut és két falu fele részét, évi 1400 magyar forintért bérbe adta „nemes Bethlenfalvi Thurzó Jánosnak, Krakkó város tanácsosának és fiának, Györgynek”, ők pedig a két hónappal később kötött szerződésben úgy egyeztek

meg a Fuggerekkel, hogy a bányákat és tartozékaikat velük együtt fogják bérelni, berendezni és kiaknázni.

A bérlet tizenhat évre szólt, de tizenhat hétig sem tartott. Abban az eredményes akcióban, amelyet a magyar urak némelyike indított Corvin János javainak megszerzéséért, az akkori kincstartónak, Ernuszt Zsigmond pécsi püspöknek is sikerült családja számára visszaperelni elhunyt apjának, Mátyás kincstartójának egykori birtokát. A tulajdonoscserével pedig, alig tíz héttel megkötése után, érvényét veszttette a bérleti szerződés, és vele együtt természetesen a Fuggerek és Thurzók novemberi megállapodása is.

Talán csak az elővigyázatosság készítette az augsburgiakat védekezésre, de

meglehet, hogy az új tulajdonos valóban akadályokat gördített a bérlet útjába, a Fuggerek a jelek szerint mindenesetre szükségesnek vélték a legmagasabb protekció latba vetését. A Habsburg uralkodónak ez ügyben Ernuszt Zsigmondhoz intézett levele nem is annyira a pártfogó személye miatt érdemel figyelmet, hiszen hasonló közbenjárásra Miksa a Fuggerekénél kisebb szolgálatokért is kapható volt, inkább azért méltó említésre, mert, bár nagyon óvatos megfogalmazásban, mégis nyíltan utalt a Fuggerek magyarországi érdekeltségére. Mihelyt megvetették itt a lábukat — látni fogjuk még — az augsburgiak határozottan óvakodtak attól, hogy előbújanak a Thurzók háta mögül, de 1494-ben még csak tiroli kapcsolataikra támasz-

kodhattak, és a Német-római Birodalom ura, aki föltehetően a Thurzók nevét sem ismerte az ideig, készséggel vállalta „a Hozzánk és a Birodalomhoz hű Thurzó János, krakkói polgár” jogainak védelmét. Figyelmeztette a pécsi püspököt, hogy „Mi nevezett Thurzót, aki tudomásunk szerint kapcsolatban van a Nekünk és a Birodalomnak kedves Ulrich Fuggerrel és társaságával, tekintettel lévén e társaság hűséges szolgálataira, kegyeinkbe fogadtuk”.

Nem valószínű, hogy ez az intelem mentette meg a bérletet és vele a vállalkozást, s amennyiben a levél a bérleti díj fölemelését kívánta megakadályozni, nem érte el célját, mert 1494. december 26-án Ernuszt Zsigmond, az elődje megszabta összegnek több mint kétsze-

reséért, évi 3000 magyar forintért adta bérbe Thurzó Jánosnak a besztercebányai birtokot. A tízenkét évre szóló — és később többször meghosszabbított — bérleti szerződést a következő év februárjában a pécsi püspök János nevű öccse, majd a magyar király is jóváhagyta, s ezzel megindulhatott a vállalkozás, amely Augsburgban a (Thurzókkal) „közös magyar üzlet” nevet kapta.

Születésének pontos dátuma: 1495. március 16. Ezen a napon írta alá Thurzó János és György, valamint az augsburgi társaság nevében Jakob Fugger és Kilian Auer az üzletfelek újabb megállapodását a bérelt — és a Thurzók birtokolta — bányák közös kiaknázásának föltételeiről.

A szerződésben a Thurzók arra kötelezték magukat, hogy a következő év

folyamán egy kohóművet építenek „a nevezett bányákban termelt összes réz földolgozására”, a Fuggerek pedig az első három esztendőben fölmerülő valamennyi költség fedezését vállalták, beleértve a létesítendő kohóra szánt 2000 forintot — ezer forintot irányoztak elő annak építésére és további ezret a fa- és széntartalék fölhalmozására —, valamint a bérlet díját, ami „bizonyos okokból” három személynek, (köztük Szatmári György, hajdani bányabirtokosnak és majdani esztergomi érseknek) fizetendő 500—500 forinttal évi 4500 magyar forintra növekedett.

A legfőbb, a felsoroltaknál lényegesen nagyobb költséget azonban természetesen magának az üzlet tárgyának, a réznek beszerzése jelentette. Vásárlásról,

nem pedig termelésről volt szó. A bányák műveltetését évi ezer forintos bérleti díjért két besztercebányai polgárra és bányabirtokosra, Glocknitzer Benedekre és Königsberger Mihályra bízta. Tőlük vásárolták meg, a velük előzetesen kötött szerződés értelmében a kitermelt fekete-rezet, mázsáját $1 \frac{5}{8}$ magyar forintért (a mázsán ezúttal a besztercebányai vagy magyar mázsát értve, ami mai súlyban kifejezve megközelítően 59 kg-ot nyomott). Az Ernuszt-féle bányákat illetően heti 300 mázsa réz átvételével számoltak, s ezt 360 magyar forintos — vagyis mázsánként $1 \frac{1}{5}$ forintos, azaz 1 forint 20 dénáros — haszonnal kívánták továbbadni.

Az 1495-ös megállapodásukban írásba foglaltak szerint tehát a Fuggerek és a

Thurzók (az utóbbiak saját bányabirtokainak hozamát nem számítva) évente mintegy 800 tonna besztercebányai rezeszándékoztak „részben Nürnbergbe vagy más vidékekre szállítani és eladni, részben Magyarországon vagy másutt értékesíteni”, és évi 18—19 000 magyar (24—25 000 rajnai) forintos nyereséget óhajtottak egymással megosztani, nevezetesen pontosan megfelelni.

Az osztozkodásra azonban, a meg egyezés értelmében, csak az után kerülhetett sor, hogy a Fuggerek visszanyerték az üzletbe fektetett pénzüket. A vállalkozás tehát voltaképpen hosszabb lejáratú kölcsönnel indult. Az első évek költségeit az augsburgiak hitelezték, s ezért mielőtt e kiadásokról szó esnék, talán nem fölösleges emlékeztetni arra,

hogy 1494-ben a három fivér együttesen mintegy negyvenezer magyar forintnyi tőkével rendelkezett, s ez összeg harmadrésznél is kevesebb volt a legifjabbé.

Azt, hogy kezdettől fogva ő irányította az üzletet, többek között ennek számadási rendszere tanúsítja. Jakob Fugger személyesen ellenőrizte, korrigálta és összegezte a besztercebányai elszámolásokat, először 1499-ben, majd általában háromévenként. Így hála a sorsnak, amely megőrizte e revíziós és summázó tevékenységnek a nyomát, a legilletékesebb informátor adatai alapján követhetjük nyomon a „közös magyar üzlet” pénzügyi mérlegének és áruforgalmának alakulását. Az 1499 februárjában készített besztercebányai mérleg (lefelé kerekítve) 277 500 magyar forinttal össze-

gezte az elmúlt négy esztendő kiadásait, ami azt jelenti, hogy ez időben évente átlagosan csaknem 70 000 forintot költöttek az üzletre. A pénz túlnyomó részét a réz beszerzésére és szállítására fordították. A vételár, mint a szerződés adataiból is kiszámítható, meghaladta az évi 25 000 magyar forintot. Ami pedig a szállítás költségeit illeti, úgy hiszem, inkább jellege, mint nagysága miatt érdemes megemlíteni azt az évi 300 forintot, amelyet Szapolyai István nádor és szepesi ispán (Szapolyai János apja) kapott, amiért szabad, azaz vámmentes és zavartalan utat biztosított a birtokain áthaladó rézzel megrakott szekereknek. Az üzletnek e rendszeres költségei — amelyekhez bízvást hozzászámíthatjuk a magyar uraknak és uralkodónak adott „aján-

dékokat” is — a forgalomba hozott réz mennyiségével együtt növekedtek, ezért az első évek kiadásai, az egyébként jelentékeny beruházások ellenére sem haladták meg a későbbiekét.

A beruházásokat azonban csak részben regisztrálták a besztercebányai számadások, mert természetesen nem Besztercebányán jegyezték föl annak a két csurgatókohónak a költségeit, amelyeket 1495-ben Tübingiában, illetve Karintiában építtettek a Fuggerek, jóllehet ez időben még nemcsak a tübingiai csurgatókohóban, hanem a Villach melletti „Fuggerau”-ban is elsősorban a magyarországi rézet tisztították.

Nem az én mulasztásom, hogy a „közös magyar üzletnek” erről a tevékenységről ez ideig nem esett szó: az 1495-ös szer-

zódés szövegéből valóban hiányzott mindennemű utalás ezüstre, csurgatásra vagy csurgatókohóra. A hallgatás oka — nem nehéz megfejtetni — nyilvánvalóan azokban a jogi kötött ségekben rejlett, amelyek alól egyedül a magyar király, a nemesfém kizárólagos fölvásárlója adhatott fölmentést. Magyarországon, akárcsak Tirolban, a kitermelt nemesfémet az uralkodó pénzverdéibe — magyarországi elnevezésén, a királyi kamarákba — kellett beszolgáltatni, a Garam-vidéki bányák nemesfém produktumát az ország legfőbb, olykor egyetlen működő pénzverő kamarája, a körmöcbányai vette át, és a veretlen nemesfém kivitelét az országból a sokszor megerősített törvény az elkobzás terhe mellett tiltotta.

A fölmentés természetesen megadatott,

és pedig csaknem pontosan egy esztendővel az 1495-ös szerződés megkötése után.

II. Ulászló az 1496. április 6-án kelt, majd május 17-én megerősített, nagy horderejű oklevelében „megfontolván és ismételten átgondolván, hogy az országban nincsenek az ezüst és réz szétválasztására alkalmas, közönségesen zagerhuttennek (vagyis: „Seigerhütten” -nek, csurgatókohóknak) nevezett műhelyek, illetve kohók, és ezért a rezet mindig finomítás nélkül, az ezüsttel együtt viszik ki az országból”, engedélyt adott Bethlenfalvi Thurzó Jánosnak és fiának „a Zólyom vármegyei Besztercebánya környékén vagy bárhol másutt” egy vagy több csurgatókohó építésére, „az ország lakóinak előnyére és hasznára”. Fölhatalmazta továbbá Thurzó Jánost arra,

hogy e csurgatókohókban senkitől sem háborgatva, tetszése szerint dolgozhatja föl a birtokában levő és a jövőben birtokába kerülő réz egészét vagy részét, és a rezet „akár az ezüstattól szétválasztva, akár szétválasztás nélkül, ahogyan neki jobban megfelel” adhatja tovább. „És minthogy az ily módon kiolvasztott ezüstöt sehol sem szokták a kamarákba beszolgáltatni”, a király a saját és utódai, valamint a mindenkori (a körmöcbányai kamara jövedelmét élvező) királynék nevében biztosította Thurzó Jánost arról, hogy sohasem fogják őt az ezüst beszolgáltatására kötelezni, következésképpen sem a körmöcbányai, sem valamely más kamara tisztviselői nem akadályozhatják őt a réz és ezüst szabad birtoklásában és forgalmában.

Élve az oklevél adta lehetőségekkel, a Zólyomlipcse melletti Moštenicén föl-épült az ország első csurgatókohója, de ebben, főként eleinte, a besztercebányai feketeréznek csak kisebb hányadát tisztították. A nagyobb részt az 1500-as évek elejéig inkább a karintiai „Fuggerau”-ba, ettől kezdve elsősorban a Hohenkirchen közelében épült türingiai csurgatókohóba szállították. A Fuggerek és Thurzók újabb, az előzőt kiegészítő és módosító szerződése pedig nyíltan szólt már ezüstről, csurgatókohóról és a csurgatással kapcsolatos teendőkről.

Az 1496. október 29-én kelt pótszerződés az 1495-ös megállapodás előírásai közül azt változtatta meg, hogy a Thurzók a saját bányáikból származó jövedelem nagyobbik részét tarthatják meg

maguknak (ellentétben a bérelt bányák adta bevétellel, amelynek pontosan a felét kapják). Az 1496-os okmányban Thurzó János és György kijelentette, hogy a besztercebányai üzletből származó haszon egyik fele „az utolsó forintig” a Fuggereket és örököseiket, a másik fele a Thurzókat és utódaikat illeti. Ez valamennyi jelenlegi és jövőbeli jövedelemre vonatkozik, „amit mind az örökjogon birtokolt, mind a bérelt bányákból és azok tartozékaiból húznak, beleértve a Magyarországon vagy másutt ez ideig épített vagy ezután építendő csurgatókohókat vagy másfajta kohóműveket és hámorokat, valamint minden velük kapcsolatos üzletet, legyen annak tárgya ólom, ezüst vásárlása vagy eladása, lengyelországi pénzverés,

lembergi viasz, textilkelme, pénzváltás, vagy bármi más, amit még a jövőben ki-gondolnak”.

A megállapodás következményeinek ismeretében, csak csodálni lehet e tömör, a múlttól, jelenről és jövőről egyszerre és mindent átfogóan intézkedő fogalmazást. Ezzel a nyilatkozattal a Thurzók nemcsak az ideig kiépített üzletüket rendelték alá a közös vállalkozásnak — ugyanezen okmányban mondtak le egyébként a mogilai kohó további üzemeltetéséről is —, hanem kimondatlanul bár, de alighanem tudatosan azt is vállalták, hogy képviselik és fedezik Magyarországon augsburgi üzlettársai-kat. Tették ezt azért, hogy az egyezés értelmében a jövedelem felét „az utolsó forintig” élvező Fuggerek magától

értetődően, sőt minthogy 1498-ban a megállapodást a király is jóváhagyta, legálisan részesültek mindazon privilégium, adomány és tisztség hasznában, amit személy szerint a Thurzók kaptak. Így érték el az augsburgiak, hogy egészen 1515-ig, amikor is a Thurzókkal közösen vették bérbe a besztercebányai birtokot, hivatalosan egyedül II. Ulászlónak a jövedelem megosztását elismerő és megerősítő, 1498. március 9-én kelt oklevele vett tudomást magyarországi működésükről, ami azért figyelemre méltó mert tevékenységük, miként a szerződés fent idézett szavaiból is kiviláglik, korántsem merült ki abban, hogy a birtokukba került rezet (egyébként, ugyancsak a Thurzók privilégiuma alapján) „akár az ezüستől szétválasztva, akár

szétválasztás nélkül” tetszésük szerint adták tovább.

Ebből a szempontból kevésbé lényeges, hogy a közös vállalkozás vezetői, derekasan teljesítve az 1496-ban kitűzött feladatokat — és Thurzó János útját követve —, nem korlátozták a fémre kereskedői ténykedésüket, s hamarosan fölfedezték a bánya- és kohómunkásokban az élelmiszerek és egyéb olcsó cikkek kispénzű, de nagy tömegű vásárlóit is (hiszen egyedül Besztercebányán több mint ezer munkás dolgozott). Bár a környékbeli árusokat, a bányavárosok polgárait, érthetően, nem kis részben éppen e szatócskereskedésükkel ingerelték maguk ellen, az állam gazdaságát és háztartását elsősorban mégis csak a vállalkozás főtevékenysége, a fémkeres-

kedelem érintette, s hogy nagyon is mélyen érintette, az e kereskedelem jellegéből is következett.

A „közös magyar üzlet” a réz és ezüst értékesítésével foglalkozott, de nem egyszerűen réz- és ezüstkereskedelemmel, hanem azzal az összetett üzlettel, amelyre a szerződés szavai utalnak s amely az ólom beszerzésétől a csurgatáson keresztül a pénz veréséig és váltásáig, a rézzel és ezüsttel kapcsolatos valamennyi kereskedői műveletet magában foglalta. Nem a „közös magyar üzlet”-nek, mégcsak nem is Thurzó Jánosnak a tálmányáról van szó: ez a kombinált fémüzlet, amelyet a korabeli terminológia a lefordíthatatlan, sőt ma már eredeti nyelvén is magyarázatra szoruló, találó fogalom párosítással „Seigerhandel” szó-

val jelölt, ugyanoly specifikus terméke volt a XV—XVI. századnak, mint a tőle elválaszthatatlan technikai művelet, a csurgatás és e „szép mesterség” elvégzésére szolgáló „nagy mű”, a csurgatókohó.

Üzleti szempontból ezért egészen természetes, hogy a közös vállalkozás nem elégedett meg azzal a — nyilvánvalóan Thurzó Jánostól örökölt — funkcióval, amelyet az 1496-os okmány röviden lengyelországi pénzverésként említett, hanem igyekezett a magyar pénz verésében is részt venni. A célhoz vezető utat szinte magától értetődően jelölte ki a kamara igazgatásának évszázadok során kialakult bérleti rendszere, a magyar királyok régi gyakorlata, amelynek az volt a lényege, hogy kamarai jövedelmei-

ket — mind a nemesfém beváltásából és pénzzé veréséből, mind az urburának nevezett természetbeni ércadóból származó bevételeiket — meghatározott évi díjért, és a bérleti szerződésben lefektetett föltételek mellett, átengedték a kamara munkáját irányító ispánnak.

1498. január 1-vel a körmöcbányai kamara Thurzó János és György személyében új kamaraispánokat kapott. A Fuggerek pedig, miután az említett királyi oklevéllel — és nyilván nem véletlenül éppen a kamara bérletének megszerzését követően — törvényesítették jogukat arra, hogy a besztercebányai üzlettel kapcsolatos mindennemű bevétel felét élvezhessék, e jogukat konkrétan és kifejezetten a kamarai jövedel-

mekre is kiterjesztették. Az üzlettársaikkal 1499 áprilisában kötött újabb szerződésükbe már azt is belefoglalták, hogy „mivel Thurzó János és fia, György Magyarország Felséges Királyától négy évre bérbe vették Körmöcbánya kamaráját, amiért nevezettek a Királyi Felségnek ... évente 14 000 magyar forintot tartoznak fizetni, a kamarának minden nyereségét és veszteségét velük egyenlően fogjuk élvezni, illetve elszenvedni”.

Megbízható adatok hiányában nem tudjuk, és aligha leszünk valaha is képesek pontosan kiszámítani annak a nyereségnek a nagyságát, amelyet a következő negyedszázadban adott a kamara a Fuggereknek és Thurzóknak. (Thurzó János és fiai ugyanis négy helyett végül is

huszonhat éven át viselték Körmöcbánya kamaraispánjának tisztét.) Ez az összeg nem kapott helyet Jakob Fugger számadásaiban, s így hiányzik a „közös magyar” üzlet bevételeinek az ő számadásai alapján összeállított, alább közlendő mérlegéből is. A Fuggerek tevékenységének erről a területéről alig tudunk többet a pusztá, de önmagában is sokat mondó ténynél, hogy a kamara bérletével az augsburgiak, a Thurzókkal együtt — vagy inkább üzlettársaik révén — egyedüli fölvásárlói lettek a Garam vidékén termelt ezüstnek és, ami számukra ennél is lényegesebb volt, az ország európai nevezetességű kincsének, a körmöci aranynak, és törvényesen gyakorolva az uralkodói jogokat, módot találtak arra is, hogy a törvényt áthágva, veret-

lenül is kivigyék a nemesfémeket az országból.

A külföldi kereskedők közül nem ők voltak az elsők, akik mindezt megtették. Ez a nemesfémekben bővelkedő ország mindig is híján volt a tőkének, amely e nagy értékű termékéből profitálhatott volna, s így a „gazdag föld — szegény ország” ellentétét — a kérdés kiváló kutatójának, Paulinyi Oszkárnak tömör meghatározását idézve — a Fuggerek előtt is külföldi kereskedők használták ki. Hogy az augsburgiak mégis minden elődjüknél kiemelkedőbb szerepet kaptak a magyar történelemben (mert kétségkívül jelentős szerepet kaptak benne) úgy hiszem, nemcsak elődeiknél lényegesen nagyobb gazdagságukkal, az európai nemesfém-kereskedelemben elfog-

lalt helyükkel — és, tegyük hozzá, a nemesfém-kereskedelemnek az európai gazdaságban elfoglalt helyével — magyarázható, hanem azzal is, hogy e történelembe annak egyik legválságosabb szakaszában kapcsolódtak be. A XV. század végére Magyarország nemesfém-termelése túljutott már virágkorán, de az ezüstnek még mindig egyik, az aranynak pedig továbbra is egyedül jelentős európai lelőhelye maradt.

A „gazdag föld — szegény ország” ellentéte ezért sohasem volt annyira kirívó, mint a Jagellók töröktől fenyegetett, gazdasági és politikai válságtól sorvadó, szétzüllött államháztartással küszködő országában, a Mohácsot megelőző évtizedekben, abban a korszakban, amelyben az augsburgi

Fuggerek lettek haszonélvezői földje gazdagságának.

A „miért éppen ők” kérdése itt már nem is igen vetődik föl. Nem mintha a XV. század végén nem akadtak volna még hozzájuk hasonlóan gazdag vagy éppenséggel náluk vagyonosabb kereskedők, hanem egyszerűen azért, mert a magyarországi fém megszerzéséért, a tirolival ellentétben, vetélytársak nélkül indultak a Fuggerek. Pontosabban, egyetlen vetélytársuk lehetett volna, Thurzó János, őt viszont sikerült társukká tenni egy végül is mindkét fél számára gyümölcsöző szövetségben, amelyet Augsburgban nagy gonddal ápoltak, és igyekeztek rokoni kapcsolatokkal is erősíteni. Thurzó György már 1497-ben feleségül vette Ulrich Fugger Anna nevű

leányát „a Fuggerek üzletének előmozdítására” (így kommentálta a frigyet az augsburgi családi krónika). Másfél évtizeddel később, 1513-ban pedig Thurzó György húga, Katalin kötött házasságot Georg Fugger fiával, Raymunddal. (Utóbbiaktól származnak a Fugger-család egyik ma is élő ágának tagjai, azoknak az Ulm és Augsburg között elterülő birtokoknak, Kirchbergnek és Weissenhornnak a grófjai, amelyeket 1507-ben Jakob Fugger vásárolt meg Miksától 50 000 rajnai forintért.)

A Thurzók közül György volt az utolsó, aki 1517-ig — amikor is betegen, fáradtan a magyarországi pártharcoktól, Jakob Fugger szerint „kishitűen” megriadva, abbahagyta a munkát és Augs-

burgba költözött — részt vett a besztercebányai vállalkozás üzleti ügyeinek intézésében. Irányító szerepe azonban neki sem lehetett. Ebből a szempontból az 1508-ban elhunyt Thurzó János volt az egyetlen a családban, akinek valami csekély és csökkenő hely jutott a vállalkozásban. A jövedelmet, megegyezésüknek megfelelően, mindvégig (vagyis 1526-ig) megfizették ugyan az üzlettársak, de vezetését tekintve a „magyar üzlet” alig-alig volt, és egyre kevésbé lett „közös”. A Thurzóknak a vállalkozásra gyakorolt befolyása szinte társadalmi-politikai rangjuk emelkedésének arányában csökkent, a Fuggerek fölénye pedig, úgy látszik nemcsak magának a besztercebányai bérletnek az igazgatásában, hanem a körmöci kamarával, nevezetesen

az arannyal kapcsolatos teendőkben is érvényesült.

Ezt látszik igazolni a Fuggerek és Thurzók 1503 februárjában kötött újabb megállapodása, amelyben többek között arról is szó esett, hogy a jövőben a pénzváltási feladatok ellátására külön megbízottat (korabeli elnevezésén: faktort) fognak tartani Budán, mégpedig — ennek hangsúlyozása mindenképpen figyelemre méltó — nem a közös kontó terhére, hanem kizárólag a Fuggerek pénzéből. Néhány hónappal később, 1503 júniusában, Estei Hyppolit, egri püspök és kardinális már a budai Fuggerházban vásárolt (5%-os felárral) ezer aranyforintot. Ugyanez év végén ismét „Jakob Fuggert és fivéreit” bízta meg a bíboros azzal, hogy számára kétezer

aranyforintot Budáról Rómába utaljanak át. A budai Fugger-faktorátus bevonult Magyarország gazdasági és pénzügyi életébe, Magyarország fővárosa pedig bekapcsolódott a korabeli Európa legjobban szervezett gazdasági apparátusába, a Fuggereknek a kontinenst átszövő kereskedelmi-pénzügyi hálózatába.

Mielőtt megpróbálnám térben és időben, azaz földrajzilag és történelmileg kijelölni e hálózatnak, Jakob Fugger legsajátabb, és nézetem szerint, legimponálóbb művének a helyét, úgy hiszem célszerű, ha áttekintjük a „közös magyar üzlet” áruforgalmának — és egyúttal, természetesen, jövedelmének — alakulását, mert csak így kaphatunk megközelítően pontos képet arról a fel-

adatról, amelyet ennek az apparátusnak többek között, de mindenekelőtt el kellett látnia. A Fuggerek kontinentális kereskedelmi szervezetének, az üzlet sokrétűségének megfelelően, számos funkciója volt, de működésében is, kialakulásában is döntő szerepet játszott a besztercebányai réz. Azt a feladatot ugyanis, amelyet az 1495-ös szerződés úgy határozott meg, hogy hetente a réz mázsáinak százait kell „Nürnbergbe vagy más vidékekre szállítani és eladni”, a közlekedés és szállítás akkori színvonalára mellett csak nagyon jól kiépített apparátussal lehetett megvalósítani.

Márpedig, mint a mellékelt táblázaton látható, az elszállított réz súlya kezdetől fogva meghaladta az eredetileg tervezett évi 15–16 000 besztercebányai

A „KÖZÖS MAGYAR ÜZLET”

Időszak	Réz (mai)			
	mázsában	évi átlag	tonnában	évi átlag
1495. márc.— 1504. máj.	189 903	21 100	9500	1055
1504. jún. 1— 1507. júl. 24.	87 325	29 108	4366	1455
1507. júl. 25— 1510. máj. 11.	67 517	22 505	3375	1125
1510. máj. 12— 1513. máj. 13.	140 725	46 908	7036	2345
1513. máj. 14— 1516. júl. 28.	85 576	28 525	4278	1426
1516. júl. 29— 1519. aug. 16.	78 105	26 035	3900	1300
1519. aug. 17— 1526. ápr. 22.	169 438	24 205	8472	1210
1495. márc.— 1526. ápr.	818 589	26 406	40927	1320

ÁRUFORGALMA ÉS NYERESÉGE

Ezüst				Nyereség	
márkában		kg-ban		magyar forintban	
	évi átlag		évi átlag		évi átlag
74 389	8 265	18 597	2066	179 251	19 916
48 355	16 118	12 089	4029	178 462	59 487
42 445	14 148	10 611	3537	213 914	71 304
51 848	17 282	12 962	4320	143 098	47 699
34 465	11 488	8 616	2872	{ 139 816	23 202
18 787	6 262	4 697	1565		
66 159	9 451	16 540	2362	14 375	2 053
336 448	10 853	84 112	2713	868 916	28 029

mázsát (kb. 800 tonnát), miként a 31 év átlagát tekintve, a bevétel is lényegesen nagyobb lett az 1495-ben remélt évi 18—19 000 magyarforintnál. Ezt a konklúziót semmiképpen sem érintik (legfeljebb megerősítik) azok a tényezők, amelyek e táblázat számait némileg bizonytalanná és pontatlanná teszik.

A táblázat ugyanis, annak ellenére, hogy korabeli pénz- és súlyegységekben megadott összegei vitathatatlanul hitelesek (hiszen azokból a számadásokból valók, amelyeket maga Jakob Fugger ellenőrzött és summázott), nem adja egészen pontos és teljes mérlegét a Fuggerék magyarországi működésének. Elsősorban azért nem, mert mint már említettem, hiányzik belőle a kamara bérlete révén szerzett mindennemű nyereség.

Ebből természetesen az következik, hogy a tényleges bevétel lényegesen nagyobb volt a Fuggerek és Thurzók között megfelezett mintegy 870 000 magyar forintnál, és a Fuggerek három évtized alatt nem 430 000 magyar forint hasznót húztak a magyar fémből, hanem ennek az összegnek talán kétszeresét is nyerték a „közös magyar üzleten”.

Kevésbé fontos, mégis említésre méltó és bizonytalanságot okozó fogyatékos-sága a számadásokban szereplő és a táblázatban felsorolt összegeknek a súlyegységek mineműségének tisztázatlansága. (Ezért mindkét súlyt megközelítő értékkel, a márkát $1/4$, a mázsát 50 kg-mal számolva váltottam át mai súlyegységekre.) Hogy e pontatlanságot megnyugtatóan és teljesen kiküszöbölni nem-

igen tudjuk, az a számadások készítésének módjából következik. Az 1495-ös szerződés besztercebányai mázsával számolt, de az 1503-as már nürnbergivel (az előbbi 59 kg-nak, az utóbbi mintegy 47,5 kg-nak felel meg, a különbség tehát jelentős), a valóságos forgalomban pedig a helyi mérlegeken mérték le az eladásra kínált fémet, a számadásokban ez utóbbiakat összegezték úgy, hogy a készpénz-bevételhez hozzáadták a faktorátusok raktáraiban elhelyezett, még vevőre váró réz mázsáit, illetve azok remélhető hasznát. Az 1510–1513-as időszak mérlegének elkészítésénél például tizennégy faktorátusának és megbízottjának elszámolását összegezte Jakob Fugger. Az adatokat Besztercebánya, Buda, Bécs, a Villach melletti Fuggerau, Cieszyn (Teschen), Krakkó,

Toruń, (Thorn) Gdańsk, (Danzig), Bo-
roszló, Szczecin, (Stettin), Lipcse, Ho-
henkirchen, Majna-Frankfurt és Ant-
werpen Fugger-faktorai szolgáltatták.

Ezzel nagyjából fölvázoltam a besz-
tercebányai rézszállítmányok útvonalait,
és felsoroltam a legfőbb közvetítő állo-
másokat, ha nem is fontosságuknak az
idők folyamán módosult sorrendjében.
A forgalom fő iránya a XVI. század első
tizedében alaposan megváltozott: míg
1497 és 1499 között a magyar réznek
mindössze 0,48 %-a jutott Antwerpenbe
és mintegy 30 %-át 1503-ig Velencébe
szállították, az 1510-es évektől a szállít-
mányoknak alig 3—4 %-a érkezett az
Adriai tenger partjához, és fele vagy
annál is több Antwerpenbe került.
Tanulságos illusztráció ez ahhoz a folya-

mathoz, amelyet a történetírás a kereskedelmi utak nyugat felé tolódásának nevez még akkor is, ha az irányváltozás fő oka a tiroliaknak a magyar fém konkurenciája ellen vívott elkeseredett és, mint látható, eredményes harca volt, s így Velence szerepe a magyar fémkereskedelemben nem tükrözi pontosan e még mindig jelentős közvetítő állomásnak az európai áruforgalomban elfoglalt helyét.

A magyar réz nagy része mindenesetre egész Európát át-, illetve körülutazta, míg a szárazföldi és vízi utakon Antwerpenbe érkezett (ahonnan, egyik legfőbb vásárlója, a portugál király révén jelentős hányada — 1495 és 1521 között több mint százezer mázsa — Portugáliába s onnan a különböző távoli portugál

gyarmatokra került). Gdańskban — ahová a Krakó — Toruń, a Boroszló — Toruń útvonalon vagy a Visztulán hajózva jutottak el — Szczecinben (Stettin) és Hamburgban rakták a szállítmányokat a Balti-, illetve Északi-tenger hajóira, Lipcsén keresztül és onnan Hohenkirchen felé kanyarodva, majd Frankfurton, Mainzon, Kölnön át vitt a legfrekventáltabb szárazföldi út, a „Hohe Landstrasse”.

Autópályákhoz szokott szemünkkel nem is oly könnyű a múltba tekinteni és képzeletünk elé idézni az elmúlt századoknak akár legfrekventáltabb útjait, a hepehupás, poros vagy sáros, esőben, hóban olykor járhatatlan földutakat és rajtuk a szállítás egyetlen eszközét, a XI. század óta mit sem változott eset-

len szekereket. A XX. század emberének nem csekély képzelőerőre van szüksége ahhoz, hogy a távolságot e szekerek haladási sebességével mérje, azzal a 20—30 kilométerrel, amelyet egy teherrel meg-
rakott szekér, az időjárástól, a nap hosszától, az utak és lovak állapotától és sok egyébétől függően egy nap alatt meg tudott tenni, amennyiben erőszak, rablótámadás föl nem tartóztatta.

Korabeli színes útirajzok nem mozgathatják meg fantáziánkat. Az útviszonyokról, menetidőről szerzett tapasztalataikat ugyanolyan titokként kezelték a kereskedők, mint az árakról, értékekről, pénzről és nyereségről gyűjtött minden tudásukat, s örülnünk kell, ha abban a följegyzett és kivételesen fennmaradt titoktárban, amelyet Jakob Fugger augsburgi

polgár- és tiroli vetélytársa Hans Baumgartner készített családjá számára, fölvilágosítást kapunk például arról, hogy a karintiai Villachtól Bécsig nehéz teherrel 12—14 napig tartott az út. A Fuggerek, sok más titkukkal együtt, megőrizték azokat is, amelyeket az utakról, menetidőről szereztek. Egy német kutató, Helmut Wilsdorf viszont megpróbálta föllebbenteni a titkot borító fátylat, és kiszámította, hogy mennyi időt vehetett igénybe évente 11 000 mázsa besztercebányai réznek a türingiai csurgatókohóba, Hohenkirchenbe szállítása. Számítása szerint a 11 000 mázsa réz elszállításához 220 négylovas szekérre volt szükség, e szekerek háromszor fordulva egy évben, 68—82 nap, vagyis két-három hónap alatt tették meg a kétszer 800 km-es utat.

Gondolom, nem szorul bizonyításra, hogy ilyen adottságok mellett és körülmények között valóban csak jól kiépített, központilag irányított apparátus és nem utolsósorban rendkívül pontos és gondos könyvelés tehetze zavartalanná a réz útját és az út voltaképpeni célját, a nyereség megszerzését. A kisebb forgalmú állomásokon egy-egy többé-kevésbé független megbízott dolgozott, de a jelentősebb csomópontokon megalakultak a Fugger-faktorátusok — számuk az 1520-as években húsz fölé emelkedett — saját házban (vagy házakban), fizetett alkalmazottakkal, élükön a helyi fiók tevékenységéért felelős, a könyvelést irányító faktorral. A faktorok munkája sokrétű, önállósága viszont nagyon is korlátozott volt. Minden cselekedetük-

ben az augsburgi központ utasítását kellett követniük, és valamennyi lépésükről számot kellett adniuk az augsburgi központnak, illetve személy szerint Jakob Fuggernek.

Jakob két fivérének halála után ugyanis magának az augsburgi központnak is megváltozott a szervezete. Georg 1506-ban, Ulrich négy évvel később hunyt el. 1510-ben tehát fölbomlott az „augsburgi Ulrich Fugger és fivéreinek” társasága, az üzlet azonban továbbra is családi vállalkozás maradt. Maga Jakob már 1498 januárjában megnősült. — Augsburg többszörös polgármesterének és a Sváb Liga egyik főemberének, Ulrich Artzt-nak az unokahúgát, Sibylle Artztot vette feleségül. — gyermeke azonban nem született, így fivéreinek fiait vont be a vállal-

kozásba, de korántsem egyenrangú társakként. Az 1510-ben megalakult „Jakob Fugger és fivéreinek fiai” társaságnak, az újabb üzleti szerződés értelmében Jakob lett a teljhatalmú vezetője. Ettől kezdve tehát hivatalosan és jog szerint is ő döntött az üzleti ügyekben, maga nevezte ki a faktorokat, és személyesen irányította, ellenőrizte munkájukat.

A faktorok jól képzett, tapasztalt kereskedelmi és könyvelési szakemberek voltak, valamennyien hosszabb-rövidebb időt töltöttek az augsburgi központban, és ott vagy legalábbis annak irányításával sajátították el a könyvelés technikáját. Ez pedig azt jelentette, hogy a korabeli Európa legjobb iskoláját járták ki.

Erről tanúskodik Jakob Fugger már említett főkönyvelőjének, Matthäus

Schwarznak a vallomása. Matthäus Schwarz, mint honfitársai közül annyian, Velencében igyekezett megtanulni a könyvelés mesterségét, és abban a hitben lépett 1516-ban Jakob Fugger szolgálataiba, hogy ismeri szakmáját. „Amikor azonban a próbára és a munkára került a sor” — írta két esztendővel később — „rá kellett döbbernem arra, hogy alig valamivel tudok többet a semminél; ez szívem mélyéig elkeserített, nagyon szégyeltem, hogy így elmaradtam a könyvelés tudományában, és Augsburgban kellett azt jobban megtanulnom.”

Ma már semmiképpen sem szorul bizonyításra, hogy a rendezett könyvelés alapvető technikai föltétele is, tükre is a magasabb szintű kereskedői és pénzügyi

tevékenységnek. Jakob Fugger főkönyve-
lője még nagyon is szükségesnek tar-
totta, hogy meggyőzze erről kortársait,
és illusztrációként bemutassa a könyvelés
„mintáját”, a velencei Fugger-faktorátus
1516. évi számadását.

A BANKÁR ÉS A POLITIKA

A Fugger-apparátus, jól adminisztrált kontinentális hálózatával, „minta” volt valóban. Hasonló szervezettel egyedül a nagy augsburgi riválisok, a Welserek büszkélkedhettek, de az elsőbbség, legalábbis a XVI. század közepéig, vitathatatlanul a Fuggereket illette. Ennek bizonyítéka is, egyik oka is az a tény, hogy még a középkori Európa évszázados nemzetközi szervezete, a római egyház is a Fugger-apparátust használta föl jövedelmeinek behajtására, pénzügyeinek kezelésére.

Az itáliai hegemonia e téren is megtört: a pápa bankárjának szerepét a római és firenzei kereskedőházaktól, köztük a

Mediciekétől az augsburgi Fugger-társaság vette át. Abban a korban, amelyben az egyházfők pénzigénye, a világi uralkodókéhoz hasonlóan, szinte kielégíthetetlen lett, és Európának éppen arról a részéről, ahol a leghevesebben és leghatásosabban tiltakoztak e pénzigény kielégítése ellen, a Fuggerek kereskedelmi hálózata keresztül csordogált (a kortársak szerint: ömlött) a pénz a Vatikánba.

Magyarországon, Csehországban, Lengyelországban, a skandináv államokban és — mindenekelőtt — a Német-római Birodalomban a Fugger-faktorátusok intézték az egyház fejének és főpapjainak pénzügyeit a pénz váltásától annak kölcsönzéséig, az egyszerű átutalástól, amely általában 5%-os hasznot hozott az augsburgi konyhára, a

bonyolult és nyereséges hitelügyletekig. A pápa követei küldetésük színterén a Fuggerek helyi megbízottjával számolták el költségeiket, a Magyarországra küldött, a török ellen fölhasználandó pápai segélyeket a budai Fugger-faktorátusban kezelték. A pápai jövedelmeket, köztük az annatákat, servitiumokat, búcsúpénzeket a szervezet különböző pontjairól a római faktorátusba irányították.

Az említett országokban az újonnan kinevezett püspökök legtöbbje a Fuggerek embereit bízta meg kötelező fizetésének, a püspöksége félévi jövedelmét kitevő servitiumnak a továbbításával. Ezt tette az 1495-ben kinevezett würzburgi püspök, és utána még nagyon sokan. Ha Jakob Fugger az általa kezelt

servitiumokra gondolt, úgy semmiképpen sem túlozhatott, amikor azt állította, hogy „az összes német püspökség betöltésében közreműködtem, némelyiknél kétszer-háromszor is”.

Olykor nagyon is tevékenyen működött közre. Alkalmunk lesz még megfigyelni aktivitásának mértékét és jellegét, a korabeli érseki kinevezések leg hírhedtebbjének körülményeit és következményeit vizsgálva. Kapcsolata a prelátusokkal többnyire nem a kinevezésükkel kezdődött, és nem is ért véget a servitium átutalásával. Estei Hyppolit, aki az elsők között vitte pénzét a budai Fugger-házba, egyike volt csupán Jakob Fugger számos magas rangú egyházi üzletfelének, és e minőségben nem is a legkiválóbb. A pápa bankárja magától

értetődően bankárja lett a prelátusoknak is, akik közül nem egy neki köszönhetette egyházi rangját és birtokát, és olyik nemcsak pénzének átváltására és átutalására vette igénybe szolgálatait. A birtokosoknak e kiemelkedően gazdag rétegéből, innen is a legvagyonosabbak közül kerültek ki a Fuggereknek azon üzletfelei, akik nem kapták, hanem adták a kölcsönöket, vagyis az augsburgi társaságnál helyezték el pénzüket, általában évi 5%-ot kamatozó, hosszú lejáratú letétként.

Az effajta kapcsolatok és üzletek kezdetei sajnos a múlt teljes homályába vesznek, de mindenképpen Jakob Fugger pályájának legelső szakaszaig nyúlnak vissza. Minthogy az egyház elméletben szigorúan tiltotta, és erkölcsileg súlyosan

elítelte a pénz kamatoztatását, mindkét fél, bankár és egyházi ügyfele, igyekezett kapcsolatát mélységes titokban tartani, e törekvésük többnyire sikerrel is járt. Konkrét adatokkal ezért nemigen bizonyítható, mégis alig kétséges, hogy ezek a Fuggereknél letétbe helyezett prelátusi pénzüsszegek adják a kulcsot a Fugger-történet rejtélyeinek megoldásához, ezekben keresendő a magyarázat arra a kérdésre, hogy miként nyújthattak az augsburgiak saját vagyonuknál nagyobb kölcsönöket Tirol urának, és ezekkel hidalható át a különbség a Fugger-tőke összege és a „közös magyar üzlet” megindításának költségei között is. Röviden: fölemelkedésük első, sorsdöntő lépéseinél, beleértve a magyarországi vállalkozás megindítását is, idegen tőkét, neve-

zetesen az egyház főpapjainak pénzét vették igénybe a Fuggerek.

A titkok homályából előtűnik egy név, Melchior von Meckau brixeni püspöké és bíborosé, aki a tiroli kormányzat befolyásos tagja és 1492-től kezdve bizonyíthatóan a Fuggerek pártfogója, tiroli kölcsöneik közvetítője és jótállója volt. 1496-ban Melchior von Meckau 20 000 rajnai forintot adott át Jakob Fuggernek, aki az év áprilisában saját kezűleg nyugtázta a megőrzésre átvett összeget. Föltehetően nem ekkor állított ki nyugtát a bíboros számára először, és biztosan nem utoljára. A kardinális 1509-ben, a Fuggerek balszerencséjére, hirtelen, érvényes végrendelet nélkül Rómában hunyt el, így hagyatéka a kánonjog értelmében a pápát illette. II. Gyula pápa

nem kevesebb mint 152 931 rajnai forintot követelt a Fuggerektől. Ez az összeg szerepelt azon a három, 1505 és 1507 között kiállított nyugtán, amelyet az elhunyt bíborosnál találtak.

Az esetről, ha nem is a valóságnak megfelelően, a kortársak is tudtak. Évtizedek múltával, nyilván tovább színezve az egykor hallottakat, „Asztali beszélgetései” egyikében a következőképpen mesélte el az anekdotát Luther Márton:

„Meghalt egyszer Rómában Brixen püspöke, aki bíboros is volt és nagyon gazdag. Az elhunynál semmi pénzt nem találtak, csupán egy ujjnyi hosszú cédulát, amely a ruhájába volt rejtve. Amikor Gyula pápa megkapta ezt az írást, rögtön gyanította, hogy az pénzről szól.

Tüstént hivatja a Fuggerek római faktorát, és megkérdezi tőle, vajon ismeri-e az írást. Igen, feleli a faktor, azt az összeget jelzi, amellyel a Fugger és társasága adós a bíborosnak, és ez háromszor százezer aranyat tesz ki. Kérdezi a pápa: mikorra tudják számára ezt a pénzt előteremteni? Bármely órában, mondja a Fuggerek embere. Ekkor a pápa magához szólítja az angliai és franciaországi bíborosokat, és megkérdezi tőlük, vajon az ő királyuk elő tudna-e teremteni három hordó aranyat egyetlen óra leforgása alatt. Nem, válaszolják. Egy augsburgi polgár képes erre! — mondja a pápa. És megkapta a pénzt.”

Nos, a valóság nem egészen így festett. Az igazság inkább az, hogy 1509-ben Jakob Fugger pályájának talán leg súlyo-

sabb válságát élte át. Az anekdotabeli augsburgi polgár könnyedén kifizetett három hordó aranyat egyetlen óra leforgása alatt, az igazinak a neve azonban aligha válhatott volna majdan a gazdagság fogalmává, ha 1509-ben hirtelenjében teljesítenie kell a pápa követelését, és akár hónapok alatt elő kell teremtenie másfélszázezer rajnai forintot. Az 1510-ben készített leltár szerint a Fuggerek ösztökéje (igaz, a „közös magyar üzlet” jövedelmét nem számítva), körülbelül kétszázezer rajnai forintra rúgott, egészében nem sokkal haladta tehát meg a tartozás összegét. De ennek a tőkének is, akárcsak a magyarországi vállalkozásba fektetettnek, igen kis hányada volt csupán a készpénztartalék. A Fuggerek pénze javarészt kölcsönökben,

ezüstben, rézben, megannyi hasznót hajtó beruházásban feküdt.

Gondjaikról azonban a kortársak valóban semmit sem tudhattak, és Jakob Fugger mindent elkövetett annak érdekében, hogy környezete megőrizhesse naiv gyanútlanságát. A legkevésbé sem keltette a szorult helyzetbe került ember benyomását, ellenkezőleg, ténylegesen úgy festett, mint akinek a legkisebb gondja is nagyobb az adósság törlesztésénél. Mintha már túl is lenne rajta — valójában 36 800 forintot adott hamarjában a pápának, alig több mint egytizedét fizette tehát ki a legendás háromszor százezer aranynak —, egyszerűen építkezéssel, birtokvásárlással kezdett foglalkozni. Úgy látszott, mindenre futja pénzéből, ha éppen most

érzi halaszthatatlannak, hogy 1506-ban elhunyt Georg bátyjának díszes sír-emléket építtessen az augsburgi Szent Anna karmelita templomban, és nem várhat tovább a bajor Schmiechen uradalom megvételével sem. És miközben ilyenképpen tudatosan táplálta rendkívüli gazdagságának illúzióját, az egymással hadakozó európai hatalmak gondoskodtak arról, hogy az illúzió fennmaradhasson mindaddig, míg a képzetletbeli vagyont eléri a valóságos.

Melchior von Meckau örökségének sorsát az a háború döntötte el, amelyet 1508 decembere óta a cambrai-i ligába tömörült hatalmak, a pápa, a császár, valamint Francia- és Spanyolország királyai folytattak Velence ellen, mégpedig eleinte, Jakob Fugger szerencsé-

jére, kevés sikerrel. Velence kezdeti győzelmei arra készítették II. Gyula pápát, hogy császári szövetségese segítségére siessen, és szinte magától kínálkozott a pénzügyi támogatás legegyszerűbb módja: Miksa javára lemondott a brixeni hagyatékról.

Jakob Fugger ezzel már megmenekült. Helyzetét még inkább megkönnyítette, hogy a brixeni püspökség is bejelentette igényét az örökségre. Amíg Melchior von Meckau utódának sikerült meg egyeznie a császárral, teltek a napok, hónapok, múlt az augsburgi polgár számára oly drága, vagyont mentő idő. A tárgyalások folyamán a tartozás mindjobban összezsugorodott és fölaprozódott, az adósság egy része tovább kamatozó letétként Jakob Fuggernél maradhatott,

más részét selyem- és szövetkelmékkel törleszthette. A fönymaradó összegnek egészen 1515-ig fizetett kicsiny részleteit pedig már valóban könnyedén előteremtette az augsburgi polgár.

Okulva a brixeni hagyaték okozta bonyodalmakon, a későbbiekben Jakob Fugger óvakodott attól, hogy túlságosan sok és különösképpen egyetlen személytől származó idegen pénzt forgasson, de azért továbbra sem zárkózott el kisebb-nagyobb összegek átvételétől. És mint-hogy ügyfelei, e gazdag prelátusok, a hatalom birtokosai a feudális állam legbefolyásosabb politikai vezetői is voltak, e titokban ápoltságokkal működése egész területén, a Birodalmon belül és kívül egyúttal megbízható politikai támogatókat is szerzett magának.

Szoros szálak fűzték Lengyelország két vezető személyiségéhez, Krzysztof Szydłowiecki kancellárhoz és Peter Tomicki krakkói püspökhöz és alkanellárhoz, és talán még szorosabb Magyarország kancellárjához, Szatmári György pécsi püspökhöz, majd esztergomi érsekhez, akit hosszú éveken keresztül az országban „minden dolgok urának” tartottak. A „közös magyar üzlet” megindulásakor kiépített kapcsolat mindjobban elmélyült. Szatmári, aki 1515-ben például 10%-os kamatra 20 000 magyar forintot helyezett el a Fuggereknél (s akinek ama bizonyos, több magyar országgyűlésen szóba kerülő hagyatékát először ugyancsak a Fuggereknél keresték), legfőbb magyar pártfogója volt a Fugger—Thurzó vállalkozásnak. Töb-

bek között oly módon támogatta azt, hogy az udvarban egyengette Thurzó János egyik fiának, Eleknek politikai karrierjét. Azt pedig, hogy Thurzó Elektől mit vártak Augsburgban, maga Jakob Fugger fejtette ki annak bátyjával, Györggyel folytatott vitájában. Amikor Thurzó György „kishitűen” megfutamodva, 1517-ben Augsburgba költözött, és arra kérte az üzlet vezetőjét, hogy számoljon el vele is, miként azt Elekkel tette, Jakob hevesen tiltakozott. Menjen ő is az udvarba, dolgozzék, védje és óvja az üzletet, akkor még többet is fog kapni, mondotta.

Védeni, óvni az üzletet: ez volt Jakob Fugger politikai hitvallása. Ez az elv vezérelte, amikor kisebb-nagyobb ajándékokat osztogatott, és ez készítette

olykor arra, hogy állást foglaljon a hatalmi harcokban. Életében kétszer került sor arra, hogy a maga eszközeivel — tehát pénzzel — és tőle telhetően — tehát elég hatékonyan — beleszóljon a politikai események menetébe. Mindkétszer annak a hatalomnak az érdekeit védelmezte, amellyel kezdettől fogva összekötötte üzletének sorsát és biztonságát: a Habsburgokét.

Az első alkalommal, 1515-ben, úgyszólván erőteljesebben védelmezte érdekeiket, mint maga a Habsburg uralkodó, aki alig-alig tudott időt szakítani arra, hogy részt vegyen azon a kongresszuson, amelyen családja magyarországi befolyását szilárdították meg, és majdani uralmát készítették elő. Miksa érdeklődését ez időben nyugati és déli

szomszédsága kötötte le, Franciaország, amelynek trónját 1515 januárjában a fiatal, ambiciózus I. Ferenc foglalta el és Itália, az európai hatalmaknak két évtized óta legfőbb és állandó hadszíntere. Az új francia király friss erővel vetette bele magát a Habsburg–Valois küzdelembe, és az itáliai összecsapásra készülődve, Miksa nem sok figyelmet szentelt a magyarországi eseményeknek, a keleti szomszédságában bekövetkezett, a Habsburg érdekeket is veszélyeztető politikai változásoknak.

A változásokat az 1514. évi parasztháború, pontosabban annak leverése idézte elő azzal, hogy rendkívüli módon megnövelte Dózsa György legyőzőjének, Szapolyai János erdélyi vajdának, a leggazdagabb magyar birtokosnak a tekin-

télyét és hatalmát. Szapolyai, aki II. Ulászló leányának kezére és ezzel a majdan megüresedő trónra is pályázott — és ami a trónutódlást illeti, terve, mint később bebizonyosodott, legkevésbé sem volt irreális —, hogy egycsapásra erősítse a királynak és gyöngítse politikai ellenfeleinek hatalmát, az utóbbiakat mindenekelőtt a kezükbe került uralkodói jövedelmektől igyekezett megfosztani. Az 1514 októberében tartott országgyűlés nemesei, alig ocsúdva még a parasztháború keltette riadalomból és telve hálával a győző iránt, határozataikban, többek között azt is kimondták, hogy a bérbe és zálogba adott uralkodói javakat (kivéve a Szapolyainál levőket) vissza kell szolgáltatni a királynak és azok jövedelmének

felét a jövőben az uralkodónak kell megkapnia.

A rendelkezés természetesen a körmői kamarára is vonatkozott. Sőt a kialakult politikai légkörben még a besztercebányai bérlet sem volt teljes biztonságban, ha túlságosan nagy veszélyt nem is jelentett a hirtelen fölbukkant vetélytárs. Mindenesetre Thurzó Györgynek le kellett mondania a kamaraispáni tisztségről, s az udvarban tárgyalásokba bocsátkoztak egy Wenzeslai Zsigmond nevű selmecbányai polgárral, aki följánlotta, hogy az addig fizetett díj kétszereséért, évi 30 000 magyar forintért veszi bérbe a körmői kamarát, ha megkapja a Fuggerék és Thurzók egész bányaüzemét, a nekik adott kiváltságokkal együtt. Ez-

úttal találtak az udvarban meghallgatásra a kamaraispán ellen régóta és hasztalan emelt vádak is. 1515 januárjában II. Ulászló fölszólította a bányavárosok polgárait, hogy küldjék el megbízottaikat az udvarba, ahol azok „az igazsághoz híven és minden félelem nélkül elmondhatják mindazon jogtalanságokat, amelyeket, mint hallottuk, Thurzó Györgytől és másoktól szenvedtetek”.

Mindez, gondolom, érthetővé teszi, miért támogatta Jakob Fugger oly erőteljesen régi magyarországi üzletfeleinek és pártfogóinak azt az elképzelését, hogy a Habsburg uralkodó szövetségével szilárdítsák meg hatalmukat, és miért szorgalmazta a három — a Habsburg, a magyar és a lengyel — uralkodó össze-

jövedeleket, amelyen, megpecsételendő a szövetséget és egyszersmind áthúzendő Szapolyai számításait, II. Ulászló két gyermekét, Lajost és Annát Miksa unokáival kívánták eljegyezni. Az uralkodók találkozásának tervét 1514 őszén vetette föl a lengyel király, Zsigmond (akinek ugyancsak voltak a császárral elintézendő problémái), és 1515 márciusában már Pozsonyban üdvözölte egymást a két Jagelló testvér.

Miksára azonban hiába vártak. Már-már megghiúsulni látszott mind a hármas találkozó, mind a kettős házassági szerződés terve. A Habsburg uralkodó kétségbeesetten igyekezett pénzt szerezni az itáliai hadjáráshoz (hogya 1515 szeptemberében elszenvedje itáliai politikájának legnagyobb kudarcát: megérje I. Ferenc

Marignanónál aratott elsőprő győzelmét, ami a francia király kezébe adta Milánó hercegségét), és gondjaiból nemigen futotta a Pozsonyban várakozókra. Jakob Fugger ekkor a zsarolás egyszerű, de hatásos fegyveréhez folyamodott: mindaddig nem volt hajlandó pénzt kölcsönözni, amíg Miksa el nem indította Pozsonyba teljhatalmú megbízottját. E zsarolás eredményeképpen 1515 májusában szinte egyidejűleg írták alá Pozsonyban a kettős házasságról és Augsburgban az 54 000 forintos kölcsönről szóló szerződést, az utóbbit azzal a föltétellel, hogy abból 24 000 forint a bécsi kongresszus költségeire fordíttassék.

1515 júliusának közepén a földíszített Bécsben, a Fuggerek pénzén és Jakob

Fugger személyes részvételével, lezajlott a két ünnepélyes eljegyzés. Egy találkozáson, amelyen három uralkodó kíséretében nemigen akadt olyan, aki ne lett volna adósi vagy hitelezői minőségben üzletfele a Fuggereknek, megpecsétlődött a Habsburg-ház négyszáz éves magyarországi uralmát, ha nem is jogilag, de ténylegesen előkészítő szövetség. A találkozó magyar résztvevői pedig, köztük Szatmári, valamint Thurzó György, aki ismét viselhette a kamaraispáni tisztséget és (üzlettársával együtt) élvezhette a kamara egész jövedelmét, hatalmukban megerősödve — és Jakob Fugger ajándékaival megrakodva — térhettek haza.

Ajándékokra, személyes kiadásaira, utazásaira, futárookra csaknem tízezer

rajnai forintot költött Jakob Fugger a bécsi kongresszus alkalmával. A kölcsönbe adott pénzzel együtt tehát 34 000 forintjába került az 1515. évi Habsburg győzelem.

A négy évvel későbbi győzelem lényegesen nagyobb pénzügyi erőfeszítést igényelt. Nagyobb volt a tét is: a Német-római Birodalom trónja.

Miksa 1519. január 19-én hunyt el anélkül, hogy családja számára biztosítani tudta volna a birodalmi trónt. Egyetlen fia, a Szépnek nevezett Fülöp még harmincadik évét sem érte el, amikor 1506-ban meghalt, hátrahagyva örült feleségét, Spanyolország örökös-nőjét, Johannát és kiskorú gyermekeit, köztük két fiát, a hatéves Károlyt és a hároméves Ferdinándot. 1516-ban, a

tizenhat éves Károly elfoglalta az anyai nagyapja halálával megüresedett spanyol trónt, a birodalmi trónba azonban hasztalan igyekezett őt apai nagyapja beültetni. A Habsburgok szándékát a Valois-ké keresztelte, I. Ferenc francia királyé, aki riválisánál nem csekélyebb ambícióval, és a spanyol királyénál voltaképpen nem kisebb joggal, ugyancsak a császári címre pályázott.

Nagy erők, súlyos érdekek ütköztek össze 1519-ben. A császárválasztásnak Európa két legnagyobb hatalma, a spanyol és a francia, a „legkatolikusabb” és a „legkeresztényebb” király rivalizálásában kellett döntenie. Ezért a Birodalom választófejedelmei, a két jelölt bármelyikére adták is légyen voksukat, nemcsak leendő császárukat jelölték ki, hanem

hosszú időre meghatározták az európai erőviszonyokat is.

Nem roppantak össze a felelősség súlya alatt. Valójában semmit sem érzekeltek belőle: a Frankfurtban összegyűlt választófejedelmeket a legcsekélyebb mértékben sem befolyásolták politikai szempontok, kizárólag a kapott pénztől tették függővé szavazatukat, de ezt a föltételt nagyon komolyan vették. „A dolog úgy alakult” — jelentette 1519 februárjában I. Ferenc választási megbízottja —, „hogya az fog célhoz érni, aki kettőjünk, a mi királyunk és a Katolikus király közül többet ad és ígér.”

A hatalmi vetélkedés így pénz- és kölcsönszerzési versennyé alakult, két nagyjából egyenlő eséllyel induló résztvevővel, akik hasonló erővel és ered-

ményekkel érkeztek a döntő ütközet színterére, Augsburgba. Addigi tapasztalataik mindkettőjüket meggyőzték arról, hogy a végső győzelmet nem vívhatják ki annak a banknak a közreműködése nélkül, amely a választófejedelmek legtöbbszörének már sokszorosan kipróbált bizalmát élvezzi, mindketten Jakob Fuggerhez fordultak tehát támogatásért. A francia király kérését elutasították, a spanyolét viszont messzemenően teljesítették, az utóbbi így behozhatatlan előnnyel futhatott be a frankfurti célba.

1519. június 18-án egyhangúan Miksa unokáját választották meg a Német-római Birodalom császárává. A választófejedelmek összesen csaknem ötszázezer forintot, egészen pontosan 498 274 rajnai

forintot és 46 krajcárt kaptak szavazatukért. Egészében azonban csaknem kétszer ennyibe, 852 189 rajnai forintba és 26 krajcárba került V. Károlynak a választás. Az összeg nagyobbik, félmillió forintot meghaladó részét a Fuggerék adták.

A Habsburgok 1519-ben aratott győzelméhez Jakob Fugger, a nála letétbe helyezett idegen pénzeket is igénybe véve, pontosan 543 585 rajnai forinttal és 34 krajcárral járult hozzá. Óriási volt az összeg és korántsem kockázatmentes a kölcsön. 1519-ben nem szolid és biztonságos fémüzletet kötött — bár a választási adósság nagy részét később tiroli ezüsttel és rézzel törlesztették a Habsburgok —, hanem meglehetősen bizonytalan fedezetű hitelt nyújtott, amelynek vissza-

szerzéseért évekig kellett harcolnia. 1521-ben V. Károly úgy állapodott meg hitelezőjével, hogy adósságának kétharmad részét tirolí fémmel, egyharmadát pedig spanyolországi jövedelmeivel fogja törleszteni. Tirolra hárult tehát a nagyobb teher, pontosan 400 000 rajnai forint visszafizetése (addigra ugyanis a kölcsön összege, a kamatokkal együtt, 600 000 rajnai forintra nőtt), mégis ezt a pénzt szerezte meg könnyebben Jakob Fugger. Az sem jelentett akadályt, hogy V. Károly 1522. március 1-én öccse javára lemondott az ausztriai tartományokról, mert Tirol új ura, Ferdinánd vállalta fivérének kötelezettségeit is, miáltal Tirol fémtermelésének csaknem egésze hosszú évekre a Fuggerek kezébe került. Annál több gondot okozott Jakob Fuggernek az,

hogy a spanyolországi pénzforrásokból visszaszerezze a választási kölcsönből fennmaradt 200 000 rajnai forintot.

Spanyolország gazdaságát polgárháború zilálta szét, királyának pénzét háború emésztette föl. Kasztíliában és Valenciában szinte egyszerre, de egymástól függetlenül tört ki a fölkelés, miután Károly 1520 májusában elhagyta az országot, hogy pompás — és költséges — ünnepségek közepette Aachenben a Német-római Birodalom császárává koronázzák. A „Szent Juntába” tömörült kasztíliai városközösségek, a comunidades jelszavaival máshol, más körülmények között is találkozni fogunk még: távolítsák el az ország kormányzatából az idegeneket, tiltsák meg az arany kivitelét, követelték egyebek mellett És

jóllehet 1521 májusára, amikorra Jakob Fugger megegyezett a császárral az adósság törlesztésének föltételeiről, a királyi csapatok letörték már a kasztíliai comuneros fölkelést, a harcokban kimerített államháztartás nem sok lehetőséget hagyott a föltételek teljesítésére. A lehetőséget tovább csökkentette, hogy V. Károly minden pénzét az 1522-ben — a pápával és VIII. Henrik angol királlyal szövetségben — I. Ferenc ellen indított háborújára szándékozott fordítani.

Végül is Jakob Fugger természetesen megkapta a pénzét, ha soká kellett is reá várnia. Segítségére volt ebben a pápa is, bár csupán közvetve és valószínűleg anélkül, hogy tudott volna róla. VI. Hadrián pápa, aki V. Károlynak egykor

tanítója, ekkoriban pedig szövetségese volt, 1523. május 4-én kiadott bullájában, lemondva saját jogáról, a spanyol korona fennhatósága alá helyezte az ország három lovagrendjét, és véglegesen átengedte Spanyolország királyának a rendek nagymestereit megillető jövedelmeket. Ez a bevétel lett V. Károly 200 000 forintos választási adósságának fedezete.

„Maestrazgo”-nak nevezték a spanyolok a nagymesterek bírói hatáskörébe tartozó területet és „mesa maestral”-nak, azaz a nagymester asztalának a rend vezetőjének ellátására szolgáló jövedelmet. Ezek a spanyol fogalmak hamarosan bekerültek a Fuggerek szókincsébe, s a „nagymester asztalára” helyezett javak, a birtokokról beszolgál-

tatott pénz- és terményjáradékok, valamint az almadeni higanybányákból származó bevételek a jövőben jelentős helyet kaptak vagyoni kimutatásaikban.

A maestrazgo évszázadok során, az arabok ellen vívott harcban alakult és növekedett. A három spanyolországi lovagrend, a Calatrava, az Alcántara és a Santiago a XII–XIII. századtól kezdve fő feladatának tekintette, hogy a mohamedán araboktól visszahódítsa a spanyol területeket, így amikor 1492-ben Granada visszafoglalásával befejeződött az arabok kiűzése, elveszítette funkcióját és létjogosultságát. Ettől kezdve a spanyol uralkodó igyekezett a saját hatalma alá vonni az igen tekintélyes méretűvé nőtt maestrazgot, s a pápának, a lovagrendek legfőbb urának

meg-megújított engedélyével átvette a nagymesterek tisztségét és „asztalát”. VI. Hadrián bullája tehát voltaképpen csak meggyorsította a régebben megindult folyamatot, szentesítette és véglegesítette az adott helyzetet, ezzel azonban lehetővé tette, hogy megszilárduljon a gazdálkodásnak és a jövedelem elosztásának már kialakulóban levő formája: a maestrazgo egységes bérlete.

A közös királyi nagymester mellé már 1519-ben közös bérlőt is kapott a három lovagrend egy madridi bankár, Alonso Gutiérrez személyében, aki évi 200 000 dukát bérleti díjat fizetve, szabadon rendelkezhetett a maestrazgo összes jövedelmével. Bérleti szerződése 1524 végén járt le.

A madridi bankár nyomába lépett az augsburgi. Miután megkapta VI. Hadrián bulláját, V. Károly mint a lovagrendek „örökös adminisztrátora”, megegyezhetett augsburgi hitelezőjével a maestrazgo jövődő bérletéről, valamint arról, hogy adósságát a bérleti díj egy részének elengedésével fogja törleszteni. 1525. január 1-én, a megállapodás értelmében, három évre a Fuggerek vették bérbe a maestrazgot. Az 1527-ben készített leltár szerint mintegy kétmillió marvedit — kb. 86 000 rajnai forintot — kerestek a vállalkozáson, többet mint Gutiérrez, lényegesen kevesebbet saját későbbi hasznuknál.

Mert ez csupán a kezdet volt, az első lépés, amellyel Jakob Fugger egy újabb, halála után járható utat jelölt ki, egy

olyan vállalkozást alapozott meg, amely utóda tevékenységében körülbelül azt a szerepet fogja majd kapni, amit az ő életében a magyarországi töltött be. Tízéves szünet után, 1538-ban ismét a Fuggerek kapták meg a bérletet, és kisebb-nagyobb megszakításokkal egy évszázadon keresztül meg is tartották azt. A spanyolországi vállalkozás szerves és fontos része lett a Fugger-üzletnek, és az is maradt mindaddig, amíg maga az üzlet működött, amíg a nyereséget el nem vitte ugyanaz, ami adta: az uralkodó pénzgazdálkodása.

Az uralkodó pénzgazdálkodása, aminek viszont a Fuggerek pénze volt fontos és szerves része.

Pénzéért harcolva, 1523 áprilisában „a Császári Felség legalázatosabb Jakob

Fuggere” erélyes, csaknem dühös levelet küldött adósának. „Ismeretes és nyilvánvaló, hogy Felséged nélkülem nem tudta volna megszerezni a római koronát” írta többek között, pénzét követelve. A Császári Felség bizonyára tudta ezt, de még jobban tudta azt, hogy a Fuggerek hiteleit a jövőben sem nélkülözheti. Alighanem inkább ez utóbbinak köszönhette Jakob Fugger, hogy végtére visszakapta pénzét, és azt is, hogy az ellenséges támadások elől bízvást kereshetett a császárnál oltalmat.

Megismertük az augsburgi üzlet védelmezőit: uralkodókat és tanácsosaikat, az egyház fejét és főpapjait, Jakob Fugger üzletfeleit és adósait, lekötelezettjeit és pártfogóit. Némi túlzással azt mondhatnánk, hogy rajtuk, tehát a hatalom birtokosain kívül viszont mindenki ellensége volt, de a túlzástól óvakodva idézhetjük akár Jakob Fugger saját szavait is: „Sok az ellenségem a világ jelen folyásában”, és vallomását kiegészíthetjük azzal, hogy nem holmi csendes ellenszenvvel találkozott, hanem izzó gyűlölet, az igazságukért harcolók szenvedélyes haragja vette körül.

„A világ jelen folyásában”, vagyis az 1510—1520-as években a Német-római Birodalom területén két nagy, a széles néptömegeket, a különböző társadalmi rétegeket megmozgató heves küzdelem zajlott: a Luther Márton vezette reformáció és a monopóliumok ellen vívott harc. Mindkettő olyan eszmék, tettek és jelenségek ellen küzdött, amelyeknek Jakob Fugger volt az egyik vagy éppenséggel a legfőbb megtestesítője.

Nagyon természetes, hogy az a mozgalom, amely elméletileg az egyház üzletelése, sőt általában az üzletelés ellen lépett föl, gyakorlatilag pedig a pápát mint a német nemzet kizsákmányolóját, a német nép elszegényítőjét támadta, heves gyűlölettel fordult a pápa bankárja ellen. Magától értetődő, hogy az egyházi

pénzek kezelőjét is ellenfelének tekintette, ez az utólag reformációnak elnevezett mozgalom, melynek vezetője és ideológusa, Luther Márton szerint „évente háromszázezernél is több arany vándorol Németországból Rómába”, s ezért idestova „azon kell csodálkoznunk, hogy van még mit ennünk”.

A kortársak vajmi kevés konkrétumot tudtak Jakob Fugger egyházi üzleteiről, különösképpen azok részleteiről, de általánosságban nagyon is jól ismerték a szerepét. Ulrich von Hutten, aki 1516-ban Rómában járt, így számolt be az Örök Városban szerzett tapasztalatairól: „A Fuggerek megérdemlik, hogy a kurtizánok fejedelmének nevezzék őket... Felállították ott a standjukat, és miután a pápától megvették, drágábban adják

tovább nemcsak a javadalmakat, hanem a tartós kiváltságokat is. Bullákat lehet náluk találni, és a fölmentések az ő bankjukon mennek keresztül. A legkönnyebben úgy nyerhetsz el egyházi rangot, ha barátja vagy a Fuggereknek . . . Egyedül ő általuk lehet Rómában mindent elérni”. Luther Márton nem korlátozta Rómára a színteret, amikor 1520-ban a pápa kielégíthetetlen pénzhétségéről szólt: „De minthogy ez a kapzsiság nem elégedett meg mindezen kinccsel, amellyel pedig három hatalmas király is beérné, elzálogosította és eladta ezeket az üzleteit az augsburgi Fuggereknek; nos éppen a megfelelő helyre jött a püspökségeket, javadalmaikat elzálogosítani, cserélni, adni-venni, és az egyházi javakkal kedves kereskedést

üzni. Most aztán az egyházi és a világi javakból is üzlet lett.”

Luther 1520-ban többek között, de mindenekelőtt nyilván arra a „kedves kereskedésre” gondolt, amely fölháborodását végsőkéig fokozva, három évvel korábban nyilvános tiltakozásra készítette: a Fuggereknek a pápával és a mainzi érsekkal kötött üzletére.

A mainzi érsekség nemcsak gazdag egyházi javadalma, hanem választófejedelemsége is volt a Birodalomnak, betöltése így mindenképpen nagy érdeklődést keltett egyházi és világi körökben egyaránt. 1514-ben X. Leó pápa a Hohenzollern-házbeli Brandenburgi Albertet, Brandenburgi Joachim választófejedelem fivérét kívánta a megüresedett érseki székbe ültetni. Ezzel különö-

sen feltűnő, még abban az időben is szokatlan javadalomhalmozást szentesített, minthogy Brandenburgi Albert alig egy esztendeje kapta meg Magdeburg érsekének és Halberstadt adminisztrátorának tisztségét és javadalmát. A kinevezésnek akadtak ellenzői mind a Vatikánban, mind a Birodalomban, ott a szimonia, itt a Hohenzollern-család hatalmának megerősítése ellen tiltakoztak. A Fuggerek segítségével azonban ezt az akadályt ugyanúgy sikerült legyűzni, mint azt, hogy Brandenburgi Albert nem rendelkezett a kinevezéséhez szükséges pénzösszegekkel.

A Fuggerek nemcsak a javadalomhalmozás jóváhagyásának árát, a kúriában kiosztott 10 000 dukátot fizették ki az új mainzi érsek helyett, hanem a servi-

tiumot is, ami a beiktatás költségeivel együtt 21 000 dukátot (azaz 29 000 rajnai forintot) tett ki — ezt a tartozását 1514 májusában kiállított adóslevelében ismerte el Brandenburgi Albert, így Mainz és Magdeburg érseke egyhamar nehezen visszafizethető adóssággal terhelve vehette át új javadalmát.

Rómában azonban módot találtak az adósság visszafizetésének megkönnyítésére is. Brandenburgi Albert engedélyt kapott arra, hogy a saját és fivére fennhatósága alá tartozó területeken kihirdesse a római Szent Péter templom fölépítésére szánt búcsút, és a bevételnek őt illető felét tartozásának törlesztésére a Fuggereknek adja át.

A búcsúhirdetés régi gyakorlata volt az egyháznak, s az 1500-as jubileumi búcsú

kihirdetése óta a Fuggerek rendszeresen közreműködtek a búcsúpénzek összegyűjtésében és továbbításában. A búcsú elméleti alapját a pápának az a joga és hatalma adta, amellyel — a ma érvényes definíció szerint — részlegesen vagy teljesen elengedhette a hívőknek a már megbocsátott bűneik után fennmaradó ideig tartó büntetéseiket, az élőknek földozás, a holtaknak a közbenjáró könyörgés útján. A búcsú elnyerésének föltételei között eredetileg valamely erre az alkalomra előírt kegyes cselekedet elvégzése szerepelt, de már a IX. században előfordult, hogy engedélyezték e cselekedet megváltását, s innen már rövid út és idő vezetett ahhoz a gyakorlathoz, amelyben a kegyes cselekedet pénzbeli megváltása, a kegyes célokra

— kereszteshadjáratokra, templom-építésekre — adott alamizsna általánossá és a búcsú elnyerésének egyik legfőbb föltételévé vált.

Jakob Fugger (és Luther Márton) idejében kétségkívül szívesen folyamodtak az egyházfők a pénzszerzésnek e módjához. Még össze sem szedték a török elleni hadjárat céljaira hirdetett 1500-as jubileumi búcsú bevételeit, amikor 1507-ben II. Gyula pápa búcsút hirdetett a római Szent Péter templom fölépítésére, hosszú évekre, mindaddig, amíg a reformáció vihara el nem sodorta a búcsú pénzgyűjtő ládáit, munkát adva a búcsúhirdető prédikátoroknak és jövedelemhez juttatva az egyház fejét és prelátusait. A búcsú kihirdetésének jogát ugyanis a pápa többnyire a püspökökre,

érsekekre ruházta, akik a bevételnek — megállapodás szerint — a felét vagy kétharmadát megtartották, a többit (a Fugger-hálózaton keresztül) Rómába küldték.

Így amikor 1516-ban Brandenburgi Albert kihirdette a bűcsút, és a dominikánus prédikátor-barát, Johann Tetzel osztogatni kezdte a bűcsúcédulákat, voltaképpen semmi merőben új és szokatlan nem történt. Hogy mégis ez a bűcsú érlelte tiltakozássá a wittenbergi egyetem tanárában, Luther Mártonban a régóta fokozódó elégedetlenséget, abban szerepet játszott Tetzel prédikációinak primitív, a józan észet sértő érvelése, de talán az, a kortársak előtt többé-kevésbé ismert tény is, hogy a megtelt pénzgyűjtő ládák tartalma a Fuggerek lipcsei

faktorátusába került, ahol a pénz felét Rómába irányították, a másik felét pedig, a mainzi érseknek nyújtott kölcsön összegéből levonva, a Fuggerek bevételeként könyvelték el.

1517. október 31-én Luther Márton a wittenbergi vártemplom kapujára szögezte tiltakozó iratát, amely 95 pontba szedve cáfolta Tetzel kijelentéseit, és rajtuk keresztül a bűcsú elméletének és gyakorlatának helyességét. Hadüzenet volt ez, nem holmi teológiai civódás. Egyelőre azonban kevesen ismerték még föl a 95 tételben az ultimátumot, a szerzőben az elszánt harcost. A kevesek közé tartozott az ingolstadti egyetem nagy tudású teológia tanára, Johannes Eck, Luther Márton első és maradandó, vitakészségben egyenrangú ellenfele.

Johannes Eck 1510-ben Augsburg város jegyzőjének, Konrad Peutingernek az ajánlására került az ingolstadti egyetemre. Peutinger — nevével és eszméivel találkozni fogunk még — ismertette meg őt Jakob Fuggerrel, a teológia doktora és a kereskedők koronázatlan királya pedig a jelek szerint, legalábbis sok kérdésben, jól megértette egymást. 1514-ben Eck új témát választott, az egyetemen a kamatról tartott előadásokat, s ezekben, az egyházi tanoktól és a közfelfogástól (még inkább a majdani lutheri elvektől) eltérően, merészen és eretnekül azt bizonygatta, hogy az 5%-os kamat jogos és megengedhető, s ezért sem a kamat, sem a pénzváltással szerzett haszon nem tartozik az uzsora fogalmába.

Erről a kérdésről folytatta le 1515-ben

a bolognai egyetemen élete első nyilvános vitáját. Az egyébként nem túlságosan sikeres bolognai disputációt meglehetősen leplezetlenül a Fuggerek szervezték és pénzelték. Johannes Eck Bolognába készülve, „útfára néhány fontos dolgot beszerzendő” először Augsburgba ment, és ott Jakob Fugger házában szállt meg, útra kelve, Innsbruckban is, Brixenben is a Fuggerek megbízottjával lépett érintkezésbe, majd Bolognában ugyancsak élvezhette a Fuggerek támogatását.

Élvezhette azt később, Luther hadüzenete után is. 1518-ban Jakob Fugger, az augsburgi St. Moritz káptalan heves tiltakozása ellenére, a pápa segítségét is igénybe véve, az ingolstadti egyetem tanárát nevezte ki a káptalan prédikátorává, így Johannes Eck Augsburg-

ban találkozhatott először személyesen leendő nagy ellenfelével. 1518 októberében ugyanis Luther Márton Augsburgban járt, hogy ott a pápa kívánsága szerint Cajetan bíboros „atyai kihallgatásán” megjelenjék, vagyis kifejtse nézeteit a pápa küldöttjének, aki a Lech menti városban — kell-e mondani? — Jakob Fugger vendége volt. Az augsburgi megbeszélések eredményeképpen került sor arra a vitára, amelyet Johannes Eck a következő esztendőben, 1519 nyarán Lipcsében folytatott Luther Mártonnal. A vita során, legalábbis az ingolstadti tanár előtt világossá vált, hogy a wittenbergi teológus nem néhány tanát és túlkapását kifogásolja a római egyháznak, hanem alapjaiban bírálja annak szervezetét és ideológiáját.

Ennek tudatában ment Johannes Eck 1520-ban Rómába, hogy részt vegyen a Luther tanait kivizsgáló bizottság munkájában. Közreműködése aktív és sikeres volt: a többség véleményével szembeszállva elérte, hogy a vizsgált tanokat ne csupán egyes részeiben, hanem egészében ítéljék el. Fáradozásainak eredményeképpen, hazájába visszatérve, magával vihetette X. Leó pápa 1520. június 15-én kiadott, „Exsurge Domine” szavakkal kezdődő bulláját, amely egyházi átokkal fenyegette az elítélt tanok hirdetőjét. Hadat üzent tehát a római egyház is, és ezzel megkezdődött a harc, nyíltan és megállíthatatlanul.

A Német-római Birodalom egyik, előttünk ismeretlen alattvalója 1521-ben

Rómában kelt levelében így számolt be Johannes Eck római működéséről: „Min-
denekelőtt ez a Fugger kereskedő, aki-
nek pénze révén Rómában korlátlan a
hatalma, olyannyira, hogy a pénz kirá-
lyának szokták nevezni, a pápát cinko-
sává tette és rosszindulatra hangolta,
nemcsak gyűlölködésből, hanem nyere-
ségvágyból, a javadalomkereskedés érde-
kében is; a pápának több uralkodó
támogatását ígérte meg, ha keményen
föllép Luther Márton ellen, és ezt elő-
mozdítandó Rómába küldte az ő Eck-
jét. Nem rossz eszközt választott éppen-
séggel a római kúriában való ügyködés-
re, mert ez vakmerőségben, pimaszság-
ban, hazugságban, színlelésben, talp-
nyalásban és egyéb, a kúriához illő
bűnökben ugyancsak bővelkedik.”

Ez bizony már a harcoló ellenség naívan elvakult dühe. Csak ez a harag növelhette ily korlátlanná Jakob Fugger hatalmát és zúzhatta ennyire össze Johannes Eck egyéniségét és meggyőződését. Hiszen ha támogatták is Augsburgban az ingolstadti vitázót, sőt talán római költségeit is fedezték, Johannes Eck mégsem volt egyszerűen a Fugger kereskedő eszköze, s bármily hízelgő lenne is Jakob Fuggerre nézve, valójában mégsem egyedül az ő kezébe tétetett a római egyház és Luther Márton sorsa. De hát harc folyt, s az ellenség nem mérlegelt, nem fontolgatott.

A Fugger kereskedő mindaddig, amíg csak eszmék ütköztek össze egymással, kétségkívül higgadtabb ellenfél volt, a vallási, ideológiai, elméleti kérdések különben

sem tartoztak érdeklődési körébe. Hacsak nem veszélyeztették közvetlenül az üzletét, nem tanúsított különösebb türelmetlenséget az övétől eltérő nézetet vallókkal szemben. Faktorai között akadtak a lutheri eszmékkel rokonszenvezők is, sőt olyan megnyilvánulásról is tudunk, ami némileg zavarba ejtve egyszerűsítésre és általánosításra hajlamos elménket, arról tanúskodik, hogy az emberek némelyike majd fél évezred múltával sem egykönnyen hagyja magát logikai sémáinkba gyömöszölni.

Luther Márton, nagyon is éles ellentétben Johannes Ecknek a jogos és megengedhető, az uzsorától megkülönböztetendő kamatról (Jakob Fugger támogatásával) hirdetett véleményével azt vallotta, hogy „a német nemzet legnagyobb

szerencsétlensége kétségkívül a kamatszédés,” és „a kereskedelem nem lehet egyéb, mint mások javainak elrablása”. A következő két mondat már nem Luthertől származik, de akár ő is írhatta volna: „A kamat: udvarias kifejezése az uzsorának.” „Pénzüzetet lebonyolítani: udvarias kifejezése a lopásnak.” A két definíciót Jakob Fugger többször említett főkönyvelője, Matthäus Schwarz szötte bele a Fuggerek könyvelését bemutató és magasztaló „Könyvelési mintájába”.

Maga Jakob Fugger persze nem osztotta főkönyvelőjének nézetét. Ő vállalta mesterségét és öntudattal vallotta annak alapelvét. Amikor Thurzó György, az ellenséges megnyilvánulásoktól megriadva azt javasolta, hogy a nagyobb

bajokat és veszteségeket elkerülendő, hagyjanak föl a magyarországi vállalkozással, az üzlet vezetője nevezetessé vált hitvallásával tiltakozott a „kishitű” megfutamodás ellen. Ő „nyerni akar, amíg lehet”, mondotta Thurzó Györgynek, és e szándékát a legkevésbé sem tartotta bűnösnek avagy erkölcstelennek. „Sok az ellenségem a világ jelen folyásában”, panaszolta a szász hercegnek, majd így folytatta György herceghez intézett levelét: „Azt mondják, gazdag vagyok. Igenis, gazdag vagyok, Isten kegyelméből, senkinek sem az ártalmára.”

Senkinek sem az ártalmára? Ezt tagadta Luther is, és ezt vitatták, cáfolták a szószólói annak a harcnak is, amely a Birodalomban a lutherival párhuzamo-

san, vele helyenként érintkezve, mégis tőle függetlenül és nála nem kisebb hevességgel a monopóliumok ellen folyt. Amikor, a küzdelemnek már tetőfokán, az 1524. évi nürnbergi birodalmi gyűlésen Augsburg város küldötte társainak szemére vetette, hogy a monopóliumokat támadva, azt sem tudják, voltaképpen miről beszélnek, a wormszi küldött, mintha csak Jakob Fugger szavaira reagált volna válaszában: „Nagyon is jól tudjuk, hogy mi a monopólium. Azt jelenti ez, hogy az árukat gyalázatos spekulációval fölvásárolják a nagy társaságok emberei, akik csak maguknak használnak és mindenki másnak ártanak.”

A wormszi küldött azt fejezte ki, amit az emberek többsége érzett, gondolt,

s úgy határozta meg a monopólium fogalmát, miként ez a köztudatban élt. A közvélemény a monopóliumokat azonosította a nagy társaságokkal, amelyeket szinte mindenki gyűlölt kirívó gazdagságuk miatt és ártalmasnak vélt sokféle okból, de legfőképpen azért, mert spekulációs üzelveiknek tulajdonították az árak emelkedését, s amelyeket ezért a birodalomnak csaknem valamennyi alattvalója megsemmisítendőknak vélt. A monopóliumok ellen harcolók Luthernél kevésbé radikálisan, de valamivel reálisabban — és ezért Jakob Fuggerre nézve veszélyesebben — nem kiiktatni kívánták a kereskedelmet és a nyereséget az életből, csupán korlátozni igyekeztek azt. Olyan törvény megalkotását és végrehajtását követelték, amely szigo-

rúan tiltja és lehetetlenné teszi a „monopólium üzését”, vagyis az áruk spekulációs fölvásárlását és forgalmazását.

Ilyen értelmű és célú dekrétumot 1512-ben alkottak először a Német-római Birodalomban. Mind az ideig az a törvény volt irányadó, amelyet több mint egy évezrede, 483-ban Zeno császár bocsátott ki a monopolhelyzet kihasználása, a kereskedőknek vagy iparosoknak(!) „tiltott” szövetkezései, a konkurrencia kikapcsolását célzó paktumai ellen. Az 1512. évi trieri—kölni birodalmi gyűlés úgy rendelkezett, hogy „Mivel a Birodalomban rövid idő alatt sok nagy kereskedőtársaság alakult, és ezek, valamint egyes személyek mindenféle árut és portékát, fűszert, fémet, gyapjúkelmét és hasonlókat egyedül birtokol-

nak, fölvásárolnak, és a maguk javára, a Birodalomnak és minden rendnek nagy kárára tetszésük szerint határozzák meg az árakat, elrendeljük és ... kívánjuk, hogy e kártékony üzérkedést tiltsák meg, hogy ezentúl illet senki se tehessen”.

A szándék világos volt, a megvalósítás annál nehezebbnek bizonyult. Miképpen tiltsák meg az áruk fölvásárlását, és milyen eszközökkel ériék el, hogy „ezen-túl illet senki se tehessen”? És mindenek-előtt: hogyan jöjjenek a „kártékony üzérkedés” nyomára? Talán a behajtott nyereség révén?

Az 1521. évi wormsí birodalmi gyűlésen, egy konkrét eset kapcsán, valóban ez, a kirívóan nagy nyereség robbantotta ki a vitát. Az augsburgi Bartholomäus Rem 1517-ben, pénzét követelve, pert

indított egykori üzlettársai, az ugyancsak augsburgi Höchstetterek ellen, és miután Augsburg város tanácsa (Jakob Fugger személyes részvételével) nem tudta elsimítani az ügyet, a panasz a wormsbi birodalmi gyűlés elé került. Rem a tárgyalások folyamán azt állította, hogy a Höchstetterek 900 forintos befektetéssel hat év alatt 33 000 forintot kerestek, ami évi átlagban csaknem 83 %-os kamatnak felelt volna meg. Érthető, hogy ekkora haszonkulcs hallatán, fölborzolódtak a Wormsban megjelentek idegei.

Csakhowy ilyen vád ellen a társaságok könnyen védekezhettek, mert a Rem kimutatta haszon vagy erősen túlzott, vagy egészen kivételes volt, mindenestre lényegesen túlszárnyalta akár a Welserek, sőt még a Fuggerek átlagos

évi nyereségét is. A Welserek — egy másik Rem, Lucas naplójegyzeteinek tanúsága szerint — a század elején másfél évtized alatt évi átlagban maximálisan 15%-kal kamatoztatták tőkéjüket, nevezetesen:

1502—1504 között évi átlagban
10,2%-kal

1505—1507 között évi átlagban
13 %-kal

1508—1510 között évi átlagban
5 %-kal

1511—1512 között évi átlagban
5,5 %-kal

1513—1515 között évi átlagban
5,3 %-kal

1516—1517 között évi átlagban
15 %-kal.

A Fuggerek átlagos évi nyereségét, legalábbis azt, amit Jakob életében szereztek, számadásaik alapján 16—17 éves időközökre vonatkozóan és ezért nagyon durva, sőt félrevezető megközelítéssel számíthatjuk csak ki, és még ezzel a fenntartással is nagyon bizonytalan lesz az eredmény, mint-hogy az 1510-es számadás a „közös magyar üzlet” mérlegét nem tartalmazza. (Ezért az 1510-ben kimutatott tőkéhez, meglehetősen önkényesen, hozzáadtam a magyar üzlet 1495—1510. évi bevételének felét, rajnai forintba átszámítva.) A következő — jobb híján kapott — eredményeket az aggályoknak megfelelő gyanakvással kell tehát fogadni:

Év	Forgótőke összege	Évi átlagos nyereség a tőkének
1494	54 385 rajnai forint	
1510	196 791 rajnai forint + 381 084 rajnai forint 577 875 rajnai forint	1494—1510: 15,9%-a
1527	1 602 312 rajnai forint	1510—1527: 6,2%-a
1546	kb. 4 250 000 rajnai forint	1527—1546: 5,3%-a

Annyit mindenképpen leszűrhetünk a fenti számokból, hogy a nyereség Jakob Fugger idejében jócskán meghaladta ugyan a „jogos és megengedhető” 5%-ot, de meg sem közelítette a Höchstetterek állítólagos évi 80% körüli hasznát. Biztosan akadtak a nagy társaságok üzletei között különlegesen nyereségesek is, csak hogy ezekre nemigen derült fény, és amennyiben a Birodalom rendjei ezek alapján kívánták volna meg- és elítélni a monopóliumokat, úgy olyan kivételes alkalmakra kellett volna várniuk, amilyen a Rem—Höchstetter per volt.

Az 1521-ben Wormsban, majd 1522 és 1524 között Nürnbergben összegyűlt rendek ezért általánosabb és jobban meghatározható kritériumokat kerestek, és szenvedélyes vitákban igyekeztek meg-

találni azokat a vádpontokat, amelyek alapján könnyen és eredményesen törhetik le a monopóliumokat.

Ehhez azonban, miként az 1524. évi gyűlés augsburgi küldötte is hangoztatta, mindenekelőtt el kellett dönteni, hogy voltaképpen miről is beszélnek, ami azért nem volt könnyű feladat, mert a szó eredeti és szoros értelmében a Német-római Birodalom területén nem léteztek monopóliumok. Még a tárgyalások és támadások középpontjában álló nagy augsburgi társaságok sem voltak „egyedül árusítói” egy-egy árufajtának. Az 1512. évi dekrétum gyöngesége, többek között, éppen abban rejlett, hogy meghatározása még ezekre a társaságokra sem illett, mivel egyikük sem — még a Fuggerek és Welserek sem — „birtokol-

tak és vásároltak föl egyedül” bizonyos árukat. A Welserek a fűszer-, a Fuggerek, mint tudjuk, a fémkereskedelemben vívtak ki vezető helyet, de kizárólagos uralmat a saját területükön még ők sem értek el.

Amit elértek, az inkább „részmonopólium” vagy monopolisztikus helyzet volt, olyan túlsúly a maguk piacán, amely valóban lehetővé tette számukra, hogy „monopóliumot üzzenek”. A rézpiacon például olyan nyomasztó fölény, amilyennel 1524-ben a konkurrensok, a mansfeldi réz árusítói találták szemben magukat.

A mansfeldi réz jó néhány, egymással is éles harcot vívó, többségében nürnbergi kereskedőtársaság tisztított, majd adta el részben Nürnbergben vagy Frank-

furtban és, jelentős részben, Antwerpenben. 1524-ben az a terv vetődött föl, hogy e társaságok szövetkezzenek egymással, mert így mázsánként akár egy, de legalább fél forinttal drágábban adhatnák el a rezet. A nürnbergi (!) Jakob Welser határozottan ellenezte a tervet. Ha emelni próbálnák az árat, bizonygatta, azonmód fölemelnék az árát a magyar és a schwazi réznek is, „amely mellett a mansfeldi réz elenyésző mennyiség”, akkor pedig a maguk áruját nem tudnák eladni. „Mert gondolják csak meg, hogy a Fuggereknek csaknem három esztendeje mintegy 30 000 mázsa rezük fekszik eladatlanul Antwerpenben csupán azért, mert nem többel mint 3 schillinggel (3/20 rajnai forinttal) akarják fölemelni az árát.”

A mansfeldiek vitája, egyebek mellett, azért is tanulságos, mert jól példázza, milyen nehézségekkel kellett megküzdniük azoknak, akik a „monopólium űzés” kiirtását tűzték ki célul. Hiszen a leírtak bizonyossága szerint nemcsak a Fuggerék, hanem gyengébb konkurrensaik is igyekeztek „gyalázatos spekulációval” eladni áruikat, sőt az adott esetben éppen a piac urai állták útját az árak nagyobb mérvű emelésének. A feladat bonyolultságának megfelelően számtalan javaslat vetődött föl, a legmérsékeltebbektől, például a nagy kereskedőtársaságok fokozott megadóztatásától a legradikálisabbig, amely kívánatosnak és szükségesnek tartotta, hogy jellegükre és nagyságukra való tekintet nélkül valamennyi kereskedőtársaságot osz-

lassanak föl és mindennemű kereskedői társulást tiltsanak meg.

A birodalmi gyűléseken alakult szakértői bizottságok azonban egy kevésbé szélsőséges megoldás felé hajlottak, nevezetesen arra, hogy valamiféle „mértéket” állítva — magyarul: a forgótőke és árukészlet nagyságát maximálva — korlátozzák a kereskedőtársaságok létét és működését. Ezt a kívánságot már az 1522. évi nürnbergi gyűlésen megfogalmazták, amikor szakértői véleményt kértek három birodalmi várostól, Augsburgtól, Ulmtól és Frankfurttól a következő három kérdésben:

1. Ártalmasak-e a nagy kereskedőtársaságok a Birodalomra és a „közjóra”, következésképpen, föl kell-e oszlatni azokat?

2. Minden társaságot, különbség nélkül föl kell-e osztatni vagy bizonyos „mértéket” kell megállapítani?

3. Milyen eszközökkel érhetők el a kitűzött célok?

A szakértői bizottságok a „mérték”-állítás mellett döntöttek, és javaslatokat tettek arra, hogy 50 000 rajnai forintban állapítsák meg a forgatható tőke felső határát, szabályozzák a forgalomba hozható áruk mennyiségét — a fémkereskedők példáulul évente legfeljebb 10 000 márká ezüstöt és 5000 mázsa rezeset ad-hassanak el —, sőt még azt is elő kívánták írni, hogy a társaságok székhelyükön kívül maximálisan három faktorátust tarthassanak fenn.

Szükségtelen bizonygatni, mit jelentett volna egy ilyen értelmű törvény meg-

hozatala a Fuggerek számára, akik ez időben már egymillió rajnai forintot meghaladó forgótőkével dolgoztak, évente 30—40 000 márka ezüstöt és legalább ugyanennyi mázsa rezet hoztak forgalomba, továbbá huszegynéhány faktorátust irányítottak.

Márpedig nyilvánvaló volt, hogy a Birodalomrendjei és hatóságai nem szándékoznak az elmélet síkján maradni, és a meghozandó törvényt végre is kívánják hajtani. Erről bizonytságot tettek már 1523-ban, amikor a Birodalom főügyésze az 1512. évi törvény alapján a „monopólium űzés” vádjával pert indított Jakob Fugger, Bartholomäus Welser, Ambrosius Höchstetter, Christoph Herwart, Andreas Rem és Andreas Grander ellen. Azt, hogy maguk a vádlottak sem

vették tréfára a dolgot, gyors és erőteljes reakciójuk tanúsította. A perbe fogottak azonmód a császárhoz fordultak segítségért, amit az nem is tagadott meg tőlük. Végül is azért nem került sor a perre, mert 1523 szeptemberében V. Károly szigorú levélben, „kegyünk teljes elvesztését elkerülendő” intette főügyészét az eljárás megszüntetésére.

A császáré volt ezúttal is a döntés joga. Az 1524. évi nürnbergi gyűlés azzal a határozattal oszlott föl, hogy a császárnak a következő év tavaszáig döntenie kell a monopóliumok ügyében, amennyiben ezt nem tenné, úgy az 1512-es törvény maradjon érvényben. 1525. március 10-én a Madridban tartózkodó V. Károly kibocsátotta „a meg nem engedhető kereskedésről” szóló, a „monopólium

űzést" elítélő és, bár meglehetősen mérsékelte eszközökkel, mégis kiküszöbölni kívánó konstitúcióját, majd két hónappal később Toledóban újabb rendelkezést adott ki, amelyben úgy intézkedett, hogy a madridi előírásokat a fém- és érckereskedelem területén nem szabad alkalmazni.

Az 1525. május 13-án kelt toledói ediktumában a császár hitet tett amellett, hogy a bányák „a német országoknak a Mindenhatótól kapott legnagyobb és leghasznosabb kincsei, nemcsak azért, mert az arany, ezüst, réz, ón, higany, ólom, vas és más fémek kitermelésével és földolgozásával évente hússzor százezer forintnál inkább több mint kevesebb értékhez jutnak, hanem azért is, mert a német földön néhány százezer ember . . .

a fémek földolgozásával és elszállításával . . . keresi meg mindennapi kenyerét”, „nemkülönben a fejedelmek és urak jövedelmét is jelentősen növelik a szolgáltatások, a beváltási haszon és a vámok”. És mivel mindenkinek érdeke, hogy sok fémet termeljenek és hozzanak forgalomba, ez pedig úgy érhető csak el, ha „a termékek nem sok, hanem egyetlen vagy kevés kézbe kerülnek”, a császár a Birodalom egész területén engedélyezte, hogy „az érceket és fémeket, különösképpen az ezüstöt, a rezet és a higanyt, egyetlen vagy kevés kézben tartsák”, e fémeket az egyetlen vagy kevés forgalmazó „az elérhető legmagasabb és számára legmegfelelőbb áron tetszése szerint árusítsa és vigye akár idegen országokba”. Szigorúan megtiltotta, hogy e tény-

kedést „monopóliumnak nevezzék és tekintsék”, és miatta bárkit is „felelősségre vonjanak, megbüntessenek, megbírságotlanak vagy bepanaszoljanak”.

A toledói ediktum, nem kétséges, védlevél volt a Fuggerek részére, akik egyébként hamarosan, de már Jakob halála után, 1526-ban egy nevükre szóló, a „monopólium üzés” vádja alól személy szerint őket eleve fölmentő védlevelet is kaptak V. Károlytól. Mégsem lenne helyes csupán e funkciója szempontjából megítélni ezt a történelmi nevezetességű, évszázados nézetekkel szakító rendeletet, miként nem volna igaz és igazságos az sem, ha kizárólag gazdag polgártársainak védelmezőjét látnánk az írás sugalmazójában, Augsburg város

jegyzőjében, Konrad Peutingerben. A Peutinger érvelését elfogadó és helyenként szó szerint megismétlő császári rendelet nemcsak végső summájában, hanem egész okfejtésében ellenkezett a hagyományos és uralkodó fölfogással, a keresztény egyház, régi és a lutheri tanokban újult erővel föléledő morális gazdaság szemléletével, azzal a mélyen gyökerező fogalomrendszerrel, amely a gazdasági jelenségek vizsgálatában és bírálatában az erkölcsöt tartotta az egyetlen mércének. V. Károly írása, az augsburgi jegyző eszméinek szellemében, gazdasági érvekkel cáfolta, legalábbis a fémkereskedelmet illetően, a tételt, amely szerint a monopóliumok „csak maguknak használnak és mindenki másnak ártanak”.

Ezt a tételt cáfolta — nemcsak a fémkereskedelmet illetően — vitairataiban és szakértői véleményeiben Konrad Peutinger, 1522-től kezdve az augsburgi nagy társaságok hivatalos védője, a leggazdagabb augsburgiak megbízottja, barátja, sőt egy Welser leány férjeként, rokona. Ő volt az egyetlen a monopóliumok ellen vívott általános nagy harc idején, aki azt bizonygatta, hogy a kereskedők egyéni érdekeit össze lehet és össze kell egyeztetni a közösség érdekeivel, hogy a nagy társaságok munkája nemcsak nélkülözhetetlen, hanem hasznos is, hogy e társaságok nem felelősek a drágulásért, mert az árakat nem ők, hanem egyéb tényezők, mindenekelőtt a beszerzés lehetőségei és költségei, vagyis végső fokon a terméseredmények szabják meg,

hogy a német földön áthaladó tranzit forgalom, amelyet a nagy kereskedőtársaságok bonyolítanak le — és csakis ők képesek lebonyolítani — fokozza az általános jólétet a Birodalomban, tehát javára szolgál a Birodalomnak és népének.

A Birodalom népét aligha győzte meg Konrad Peutinger, mégis azoknak, akik megismerték nézeteit, akarva-akaratlanul tudomásul kellett venniük, hogy létezik másféle vélemény is, mint az, amit általánosan vallottak, hirdettek, nyilvánvalónak tartottak és egyedül helyesnek fogadtak el.

De vajon melyik a valóban helytálló vélemény, vagy legalábbis melyiket fogadjuk el ma, kereken négyszázötven évvel V. Károly toledói ediktuma és

Jakob Fugger halála után? Más szavakkal: végül is meg kell kísérelnünk ebből a majd fél évezredes távlatból eldönteni a kérdést, hogy vajon senkinek vagy mindenkinek az ártalmára volt-e a gazdag Jakob Fugger, csak maguknak vagy másoknak is használtak-e a nagy (augsburgi és nürnbergi) kereskedőtársaságok.

Egyértelmű választ már csak azért sem könnyű adni, mert a XVI. század első negyedében megkezdett vita voltaképpen a mai napig sem zárult le. A birodalmi gyűléseken tárgyalt problémák nemcsak a történetírást foglalkoztatják, hanem föl-fölmerültek és merülnek, olykor nem is sokat változott formában, a tőkés világ múlt és jelen gazdaságában és gazdaságpolitikájában is. Ez a tény viszont önmagában is valamiféle értéke-

lést rejt magában, sőt alighanem a leglényegesebbet, hiszen azt jelzi, hogy a Birodalom feudális társadalmában Jakob Fugger és társai működése nyomán olyasmiről kezdtek beszélni és vitatkozni, ami a kapitalizmusban sem veszítette el aktualitását.

Tovább billentve Peutinger oldalára a mérleget, még azt is hozzáfűzhetjük a fenti mondathoz, hogy a XVI. századi vitában, a későbbiektől eltérően, nem az üzleti verseny szabadságát óvták a monopóliumoktól, hanem — legalábbis végső elemzésében — a céhrendszer kötöttsége, konkurrenciellenessége és egyenlősdisége szellemében és érdekében támadták a monopóliumokat (illetve azt, amit monopóliumnak neveztek). Olyan gazdasági formát védelmeztek tehát,

amely nem felelt már meg a követelményeknek, és olyan jelenségek ellen küzdöttek, amelyeket e változott körülmények, egyszerűen szólva, a megnövekedett áruforgalom igényei teremtek meg.

Mai szemmel olvasva, erről írt Peutinger, amikor a nagy társaságok nélkülözhetetlenségét bizonygatta, és azt állította, hogy csak ők képesek ellátni a tranzit forgalom üzleti feladatait, és ebben, mai tudásunk szerint, föltétlenül igazat is kell adnunk neki. A XVI. században már nagyon sok pénzt és igen jól kiépített apparátust igényelt a távolsági kereskedelem általában, s azon belül is különösképpen az a terület, ahol Jakob Fugger is működött, a „Seigerhandel”. Ezért végső soron nem a toledói ediktum,

hanem a gazdasági fejlődés törvény- és szükségszerűsége szentesítette a fémkereskedelem „egyetlen vagy kevés kézbe” kerülését, és nem a császári hatalom, hanem a harc céltalansága és reménytelensége törte le a birodalmi rendek monopóliumellenes küzdelmét. Valójában V. Károly 1525. évi rendelkezései nem is vetettek véget a küzdelemnek, a harc változatlan hevességgel folytatódott az 1526. és 1529. évi speyeri, majd az 1530-ban Augsburgban tartott birodalmi gyűlésen (amely végül is az 1512. évi törvényt ismételte és erősítette meg), és hatalmi beavatkozás nélkül, szinte észrevétlenül lohadt le 1530 után.

A harc folyamán azonban sem hatástalan, sem véletlenszerű nem volt a

hatalmi beavatkozás, ezért nem lenne helyes azt figyelmen kívül hagyni akkor sem, amikor a társaságok helyét és szerepét próbáljuk kijelölni. Hiszen a császár állásfoglalása a frontok alakulását, és ezen keresztül azt is jelzi, hogy nem oly egyértelmű a képlet, amilyennek a fentiekből tűnhet. s a monopóliumharcban mégsem egyszerűen a régi és az új gazdasági forma vagy éppen-séggel a feudális és tőkés rend képviselői ütköztek össze egymással. A császártól kapott támogatás szükségszerű következménye volt az államháztartás, az uralkodói pénzgazdálkodás egész rendszerének, egyik megnyilvánulási formája csupán annak a védelemnek, amelyben a társaságokat a gazdaság fejlődésével párosult másik szülőjük, koruk feudális

rendje részesítette. Jakob Fugger pályájának ismeretében aligha kell hosszasan bizonygatni, milyen szoros szálak fűzték e társaságokat a feudális hatalom képviselőihez, mennyire elválaszthatatlan volt tevékenységük és vagyonuk a feudális állam és — a Fuggerek esetében — egyház lététől. Az eddig vázoltakból, legalábbis szándékom szerint, nyilvánvalóvá válhatott az is, hogy a támogatást nemcsak kapták, hanem adták is, és ezáltal vagyonuk a feudális hatalom megerősítését is szolgálta.

Az a segítség, amelyet a Fuggerek az 1524—1525. évi nagy német parasztháború leveréséhez nyújtottak, csupán újabb, semmiképpen sem meglepő adalékkal illusztrálja, és az osztályok nyílt, fegyveres harcának fényével világítja

meg a társaságoknak a feudális társadalomban elfoglalt helyét. 1524 nyarán a Felső-Rajna és Felső-Duna vidékén, a következő esztendőben pedig a Birodalomnak szinte egész területén fölkeltek a parasztok elnyomóik ellen, akiknek táborába magától értetődően sorolták földesuraikkal együtt a nagy kereskedőtársaságokat is. A harc során megfogalmazták megvalósítandó követeléseiket, amelyek között a monopóliumok letörése, az uzsora kiirtása, a kereskedőtársaságok föloszlatása ugyanúgy helyet kapott, mint a földesúri adók, terhek csökkentése.

Jakob Fuggert földesúrként, „monopóliumot űzőként”, bányavállalkozóként, uzsorásként egyaránt közvetlenül és súlyosan érintette a támadás, és ennek

megfelelően reagált rá. A Svábföldön 1525 februárjában kirobbant harchoz az elsők között csatlakoztak a Fuggerek birtokainak, az 1507-ben vásárolt Kirchbergnek és Weissenhornnak a parasztjai. Még saját parasztjaiknak (elég gyorsan levert) fölkelésénél is jobban veszélyeztette az augsburgi üzletet az 1525 májusától Tirolban kibontakozott harc. Egy vājár fiának, Michael Gaismaiernek a vezetésével a schwazi bányamunkások a tiroli parasztokkal vállvetve küzdöttek „az isteni szabadságért és keresztény testvériségért”, egyáltalában nem utolsósorban a Fuggerek ellen. A bányamunkások megrohanták a Fuggerek halli házát, menekülésre készítették a Fuggerfaktorokat, és a déltiroli parasztok azt is belefoglalták merani cikkelyeikbe,

hogy „különösképpen a Fuggereknek, Höchstettereknek, Welsereknek vagy más társaságnak nem szabad az országban az ezüst vásárlását engedélyezni, hanem végezni kell ezekkel az egyénekkal és társaságokkal”.

Ekkor már persze sem higgadt, sem türelmes nem volt az ellenfél. „Nem kétséges, hogy Luther a kezdeményezője és okozója ennek a fölkelésnek, lázadásnak, a német nemzet vére ontásának”, írta Jakob Fugger 1525. július 6-án a szász hercegnek, és miután levelében beszámolt a fölkelés és lázadás terjedéséről, röviden így összegezte véleményét: „A parasztok jelenleg oly vakmerőek és lázadóak, hogy nagy erő és szigor nélkül semmiképpen sem lehet őket engedelmességre kényszeríteni.” Érezhető

megelégedettséggel írta le levelében, hogyan sikerült „nagy erővel és szigorral” leverni a stájer parasztok fölkelését, miképpen „fogta el, fejeztette le, akasztatta föl, húzatta nyársra, égettette el a felkelés vezetőit, az egész országban rettegést keltve” Stájerország főkapitánya, Sigmund von Dietrichstein.

Hasonló módszerekkel vagy még ennél is nagyobb „erővel és szigorral” járt el a Sváb Liga valamennyi vezére, köztük Augsburg város polgármestere, Jakob Fugger feleségének nagybátyja, Ulrich von Artzt és Georg von Frundsberg, a „landsknechtek atyja”. Az utóbbi apjának a nevével már találkoztunk a Fuggerék 1488. évi tiroli ezüstüzletével kapcsolatosan, amikor az első nagy Fugger-kölcsönről esett szó, amelyből 2000 fo-

rintot „Ulrich von Frundsberg úrnak a Sváb Liga szükségleteire” fizettek ki. Georg von Frundsberg, a Sváb Liga többi vezérével együtt, most ugyanazon forrásból származó, de nagyobb összegeket nyugtázhatott. 1525 nyarán előbb mintegy 50 000, majd még 10 000 rajnai forintot kölcsönzött Jakob Fugger Ferdinándnak a tiroli parasztokat leverő Sváb Liga szükségleteire, de összességében ennél nyilvánvalóan sokkal többet költött a parasztháború vérbe fojtásának elősegítésére.

Ez a szolgálata nem enyhítette a Birodalom rendjeinek iránta érzett gyűlöletét, maga a parasztháború viszont újabb ponttal bővítette a nagy társaságok bűnlajstromát, azzal a váddal, amelyet az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlésen

úgy fogalmaztak meg, hogy a társaságok „egyes területeken okot adtak a köznép fölkelésére és lázadására”. E kétségkívül egyoldalú értékeléssel a birodalmi gyűlés résztvevői azt ragadták ki a parasztok harcából, amivel maguk is egyetértettek, amelyben semmi kivetnivalót nem találhattak, hiszen a monopóliumok kérdéséről a parasztok programjai semmi olyat nem tartalmaztak, ami a birodalmi gyűléseken, legalábbis azok radikális javaslataiban már el ne hangzott volna.

A déltiroli parasztok így fogalmazták meg véleményüket merani cikkelyeikben: „Minthogy oly sok nagy társaság keletkezett, és az embernek mindent, amire szüksége van, a társaságoktól kell megvásárolnia, és így az egész ország a

legnagyobb romlásba jut, azt akarjuk, hogy szüntessék meg ezeket a társaságokat, legyenek bár nagyok vagy kicsik. Így aztán minden áru és portéka ismét a jogos áron lesz majd kapható.”

Ezek az egyszerű, világos szavak, noha az árak emelésének régi, általános és alapvető vádját ismétlik csupán, talán minden más megfogalmazásnál érthetőbbé és átérezhetőbbé teszik a panaszt. Szinte elénk idézik a vásárlót — bármely osztály- és rendbélit —, aki hite szerint kényre-kedvre ki van szolgáltatva az árakat „tetszésük szerint” megszabó társaságoknak, és nap mint nap tehetetlenül és növekvő elkeseredéssel küszködik a drágulással, szegényedéssel, létbizonytalansággal.

Elegendő ok a gyűlöletre. A kérdés csupán az, hogy jól ítélték-e meg a kortársak a társaságok gazdasági szerepét és lehetőségeit, pontosabban, igazuk volt-e amikor szoros és közvetlen összefüggést láttak az árak és a kereskedővagyonok növekedése között.

Magát a drágulást, kétségkívül jogosan panaszolták föl. A kutatók azóta tárgyilagos elemzéssel is kimutatták, hogy a Német-római Birodalomban a XV. század utolsó negyedétől kezdve fokozatosan emelkedtek az árak, éspedig éppen a közhasználatú cikkeké, például a fűszereké (amelyek legtöbbje ez időben legkevesbé sem luxusigényeket elégített ki), általában az élelmiszereké és mindenekelőtt a gabonáé — a fémárak viszont alig változtak! —, Európa köze-

pén tehát már a XV. század végén megindult az az inflációs folyamat, amely a kontinens nyugati részén a XVI. század közepe táján oly rohamossá vált, hogy a történetírásban a „nagy árforradalom” nevet kapta.

Az árforradalom, ez a rendkívül nagymérvű, mindenre kiterjedő és megállíthatatlannak látszó drágulás, arra készítette a kor tudósait, hogy behatóbban kezdjék vizsgálni az árakat befolyásoló tényezőket, illetve fölülbírálják a mind az ideig általánosan elfogadott nézetet, amely szerint az árak emelkedését kizárólag spekulációs üzelmek idézik elő. 1568-ban a francia Jean Bodin meggyőző érvekkel és szemléletes példákkal bizonyította be, hogy nem a kereskedők szabják meg „tetszésük szerint”, hanem

a forgalomban levő áru- és pénzmennyiség aránya határozza meg az árakat, emelkedésüket tehát nem a spekuláció, hanem az áru—pénz arányának az utóbbi javára billenése okozza, röviden és egyszerűen az, hogy a vásárolható áruk mennyiségéhez viszonyítva túlságosan sok pénzt bocsátanak ki. Bodin magyarázatát lényegében ma is elfogadja a tudomány, legfeljebb azzal egészíti ki, hogy az áru—pénz arány alapvető törvényszerűsége mellett időlegesen és részlegesen egyéb tényezők, így spekulációs üzelmek is előidézhették a drágulást.

Ezzel a magyarázattal visszajutottunk a „fémgazdaság” korszakának jellegzetességeihez, nevezetesen azoknak talán legalapvetőbbjéhez, ahhoz a kölcsönösen serkentő hatáshoz, amelyet a nemesfém-

kereskedelem és pénzverés gyakorolt egymásra. Az összefüggés világos, szinte számokban kifejezhető. A közép-európai nemesfémtermelés föllendülése, majd az Amerikából beáramló nemesfém módott adott a pénzverés fokozására, a pénzverés nyújtotta jelentős haszon pedig biztosította azt, hogy a kínálkozó lehetőséget maximálisan kihasználják mindazok, akik pénzverési joggal rendelkeztek (és ilyenek a Német-római Birodalom XVI. századbeli széttagolt államában mintegy hatszázan voltak!). Mindez szükségszerűen az áru—pénz egyensúly fölbomlásához, német földön pedig valóságos pénzügyi anarchiához vezetett.

A monopóliumokat támadóknak tehát a legsúlyosabb és legáltalánosabb vádat

illetően nem volt igazuk. Hamis illúziókat kergettek azok, akik úgy hitték, hogy a társaságok föloszlatása vagy korlátozása után „minden áru és portéka ismét a jogos áron lesz majd kapható”. Az alaposabb vizsgálat elveti Jakob Fugger ellenfeleinek érveit, a megtámadottnak viszont — nem ad teljes fölmentést.

Mert hibásnak bizonyult ugyan az a logika, amely közvetlen összefüggést vélte fölfedezni az áraknak és a kereskedők vagyonának növekedése között, de helyette más, közvetettebb és bonyolultabb összefüggésekre derült fény. Jean Bodin elmélete „az áruk gyalázatos spekulációval történt fölvásárlásáról” arra a szerepre tereli a figyelmet, amelyet a nemesfém megszerzésében és értékesítésében, a pénzverésben és pénzgazdálkodásban

játszottak a nagy társaságok, élükön a Fuggerekével, s amely ott gyakorolta a legmélyebb hatást, ahol a nemesfémet termelték. E szerep értékelése és valódi nagyságának fölbecsülése nem könnyű feladat, de közvetlen hatása jól mérhető azon a heves ellenálláson, amelyet Jakob Fugger működése annak két legfőbb színterén, Tirolban és Magyarországon váltott ki.

A FUKAROK

A tiltakozás, amely előbb Tirolban, majd Magyarországon robbant ki, ez országok sajátos helyzetéből következően sok szempontból különbözött a birodalmi rendek monopóliumellenes küzdelmétől, de különösen két lényeges vonásában tért el attól. Egyrészt abban, hogy Tirolban is, Magyarországon is konkrét számonkérésről, az okozott károk összegszerű fölbecsüléséről volt szó, másrészt abban, hogy ezt a harcot nemcsak a nagy vagy akár legnagyobb kereskedőtársaság, hanem mindenekelőtt az idegen, külföldi kereskedő ellen vívták. Az augsburgi Fuggerek még a Német-római Birodalomhoz tartozó Tirolban

is „az országon kívül lakó” kereskedőket és pénzembereket testesítették meg, még inkább Magyarországon, ahol a tiltakozás „az ország kincseinek kimerítése és kivitele” ellen szorosan összefonódott azzal a politikai küzdelemmel, amely a külföldieknek, elsősorban németeknek az ország kormányzatából való kiszorítását tűzte zászlajára.

Ebből a szempontból főként a magyarországi, de még a tiroli harc is inkább ahhoz az idegenellenességhez állt közel, amely mintegy negyedszázaddal korábban Thurzó Jánost elűzte Goslarból. Csakhogy ezúttal már, Jakob Fugger működése nyomán és e működés jellegének és súlyának megfelelően, egy városi tanács helyett országos fórumok hozták az idegenellenes rendelkezéseket,

a goslariakéhoz hasonló érvekkel, elszántsággal és céllal. Hogy hasonló lett-e az eredmény is? — a válasz nem is oly egyértelmű, amilyennek az eddigiek alapján gondolnánk. Ne vágjunk tehát az események elé, hanem nézzük sorjában e valóban kemény harcnak, a tiroli és magyarországi rendek (és népek) Jakob Fuggerre nézve korántsem veszélytelen küzdelmének krónikáját.

A tiroli rendek régóta érlelődő és fokozódó elégedetlensége Miksa uralkodásának utolsó éveiben tört ki nyílt tiltakozásban.

Ez az ország, amely éveken keresztül csaknem egyedül viselte Miksa értelmetlen és költséges velencei háborújának anyagi terhét, végtére megelégte a Habsburg politikában és az uralkodó

pénzgazdálkodásában játszott szerepét. 1517-ben, amikor a császár újabb 70 000 forintos adót kért háborúja folytatásához, ezúttal először Miksa trónra lépte óta, kereken megtagadta a kérés teljesítését, majd néhány hetes tárgyalás után azzal a föltétellel szavazott meg 30 000 forintot, hogy az uralkodó békét köt Velen-cével, és a panaszok kivizsgálására összehívja valamennyi ausztriai ország rendjeit.

Minthogy Miksa az összehívandó gyűléstől remélte pénzügyi gondjainak enyhítését, 1518 januárjában Innsbruckban megkezdte működését a történelem első össz-ausztriai országgyűlése. A császári tanácsosok az egybegyűlt rendek elé terjesztették az uralkodó kívánságát, a rendek pedig válaszképpen „18 lapos

irat"-ban foglalták össze panaszaikat, amelyek orvoslását a császárnak nyújtandó segítség föltételeként szabták meg.

A „18 lapos irat” összeállítói, nagyon sok egyéb mellett, panaszt emeltek az „országokon kívül lakó” nagy kereskedőtársaságok ellen, amelyek valamennyi nélkülözhetetlen portékát megkaparintanak, „elragadják” az árukat az egyszerű kereskedőktől, kihasználva azokénál „tízezerszer nagyobb gazdagságukat”, tetszésük szerint szabják meg és emelik föl az árakat, miáltal vagyonuk, az örökös tartományok nagy kárára, szemmel láthatóan gyarapodik, sőt, egyeseké „fejedelmi nagyságúvá növekszik”.

Továbbá követelték, hogy az uralkodó verjen jó pénzt, és császári hatalmánál fogva teremtsen rendet a birodalom

pénzügyeiben, nehogy a csekély értékű birodalmi pénzek elárasszák örökös tartományait. Felszólították Miksát arra is, hogy vegye vissza „az ezüstöt és a rezet a társaságoktól, amelyek e fémeket hosszú éveken keresztül a Császári Felség jelentős kárára és a maguk előnyére, s hallatlan hasznára birtokolták, és ezekért értéktelen pénzzel, sőt rossz szövetség és selyemkelméssel — ráadásul keveset — fizetve, a fémből háromszoros nyereséget húztak”.

Ez utóbbi panaszt a tiroli rendek később bővebben is kifejtették. A „18-lapos irat” alapján hosszas tárgyalások kezdődtek, melyek során az egyes országok képviselői külön is benyújtották panaszaikat és követeléseiket, így a tiroliak is, akik érthetően, elsősorban a

fémüzletekből származó visszasságokat, a hitelezők okozta károkat taglalták memorandumukban,

A kérdésről egy objektív jelentés is készült, egy hivatalos kimutatás, amely az 1518 áprilisáig fölvelt kölcsönökről adott számot. Adatai szerint 1524-ig, tehát a következő hatéves időszakban összesen 348 000 rajnai forint adósság terhelte az innsbrucki kamarát, s az adósság túlnyomó része, 313 610 forint az uralkodónak nyújtott kölcsönökből származott. A tartozás kétharmada, több mint 210 000 forint a Fuggerek követelése volt, egyharmadán tíz, főként ugyancsak augsburgi hitelező osztott, köztük legnagyobb összeggel, 31 000 forinttal a Höchstetterek szerepeltek. A kölcsönök túlnyomó részével

fémüzleteket kötöttek, s ezáltal a tiroli ezüst és réz hosszú évekre a hitelezők kezébe került. Mindkét fémből jócskán megelőzte a többiek követelését a Fuggeréké. A szerződések értelmében 100 000 mázsa (5600 tonna) réz — 1523-ig a schwazi termés fele és 1529-ig a rattenbergi egésze — járt nekik, az ezüsből pedig 1527-ig 373 000 márkát (több mint 100 000 kg-ot) vehettek át, háromszor annyit, mint a Höchstetterek.

E hivatalos és objektív helyzetjelentést a tiroli memorandum azzal egészítette ki, hogy kevésbé tárgyilagos, de ugyancsak számszerű adatokkal bizonyította, milyen hasznosak a hitelezőknek és mennyire hátrányosak az uralkodóra és országára nézve e kölcsönök. Példákat hozott a veszteséges rézüzletekre, így

többek között megemlítette hogy 1515-ben Miksa 64 000 mázsa rezet, mázsáját 4 forint 30 krajcárral számolva adott el a Fuggereknek és Höchstettereknek, holott ő maga 5 forint 15 krajcárért vásárolta mázsáját. Kimutatta, hogy ily módon a császár összesen csaknem 90 000 rajnai forintot veszített a Fuggereknek és Höchstettereknek eladott schwazi rézen. Akárcsak a „18 lapos irat”, a memorandum is hangsúlyozta, hogy valójában még ezt a méltánytalanul alacsony árat sem kapta meg az uralkodó, mert a hitelezők részben selyem- és szövetkelmékkel, részben értéktelen pénzzel fizettek.

A hitelezők okozta károkhoz sorolta továbbá azt a veszteséget is, ami azért éri az államháztartást, mert a Fuggerek,

monopolhelyzetüket kihasználva, leszorítják a réz árát. Ezáltal, már-már a folyamatos termelést veszélyeztetve, megfosztják a nyereségtől a tiroli bányaművelőket, akiket az innsbrucki kamara úgy igyekszik kárpótolni, hogy ezüstjüket magasabb áron váltja be, sőt rendszeres, évi 20 000 forintos támogatást is nyújt nekik. Ez a segítség azt jelenti — mutatott rá a tiroli beadvány —, hogy a következő hat évben csupán legfőbb hitelezőjének konkurrenciájára csaknem 180 000 forintot fizet rá az uralkodó.

A veszteségek közé számította végül a memorandum a hitelezőknek a fémüzletekből származó hasznát is, amelyet a tiroliak (némileg sántító logikával, illetve a gazdasági életnek nem éppen mély elemzésével) az uralkodó potenci-

ális nyereségeként könyveltek el. A tiroliaknak — a valóságos hasznot egyébként alighanem alábecsülő — kalkulációja szerint a kölcsönökkel vásárolt fém vétel-és eladási árának különbözete a Höchstetereket mintegy 131 000, a Fuggereket pedig több mint 460 000 rajnai forint-hoz juttatja, együttesen tehát csaknem 600 000 rajnai forintot keresnek a 155 700 forinton (a memorandum a kölcsön összegét körülbelül 90 000 forinttal kisebbnek vette a hivatalosan kimutatottnál), azon az összegben, amelyen az uralkodó viszont, valamennyi károsodását össze-számolva, majdnem 900 000 forintot veszít.

Érthető, hogy ezek után a memorandum radikális megoldást javasolt. Teljes szanálást követelt, amit úgy vélt

elérhetőnek, hogy valamennyi szerződést fölbontanak, és a tartozásokat, esetleg 10 %-os évi kamattal, visszafizetik a hitelezőknek. Az uralkodónak joga van ehhez, hangsúlyozta, hiszen e rendkívül előnytelen szerződéseket külföldiekkel, saját országa kárára kötötte. Különösképpen a Fuggerekkel szemben nincsen ok az aggályoskodásra, mert elsősorban ők felelősek a császár ilyen mérvű és jellegű eladósodásáért, ráadásul konkurrenciájuk amúgy is súlyosan károsítja az országot.

Az innsbrucki gyűlés elfogadta a tiroliak javaslatát. Mielőtt 1518 májusában föloszlott volna, azzal a föltétellel szavazott meg négy év alatt kifizetendő 400 000 rajnai forintot, hogy az adó kétharmad részét tartozásának törleszt-

tésére fordítja a császár, s ily módon kielégítve hitelezőit, fölbontja a velük kötött szerződéseket.

A folytatást már ismerjük. 1519 januárjában meghalt Miksa, s unokáját Jakob Fugger, talán a tiroli határozattól is indíttatva, a nála letétbe helyezett idegen pénzeket is igénybe véve, rendkívül nagy és meglehetősen kockázatos kölcsönnel segítette a Birodalom trónjára. Az új császár öccse, Ferdinánd pedig, miután 1522-ben az ausztriai tartományok ura lett, nemcsak Miksa adósságait ismerte el, hanem vállalta a Fuggerektől fölvelt választási kölcsön nagyobbik, 400 000 rajnai forintot kitevő részének törlesztését is. Csaknem kétszer akkora összeggel kötött tehát újabb fémüzletet, mint amekkora a Fuggerek-

nek 1518-ban hivatalosan kimutatott és országgyűlési határozattal fölszámolásra ítélt kölcsöne volt.

Az 1518-as innsbrucki gyűlésnél lényegesen viharosabb 1525. évi magyar országgyűlések határozatainak megértéséhez körülbelül ott kell fölvennünk a magyarországi események fonalát, ahol a tiroliakét elhagyjuk: a Ferdinánd trónra lépését közvetlenül megelőző 1521-es esztendőnél.

1521-ben Magyarország történelmében lezárult egy válságoktól korántsem mentes, még kevésbé virágzó, de viszonylag békés periódus, az a korszak, amelyben a török hódítás még csupán távolról fenyegető lehetőséget jelentett, a török szultánokkal kötött és meg-megújított

fegyverszünetek, bármily törékenyek voltak is, mégis óvták az ország biztonságát.

Az 1519-ben kötött fegyverszünet megújítására nem került már sor, és ez nem a törökökön múlt. Amikor Szulejmán szultán, aki 1520 szeptemberében foglalta el a trónt, elküldte követét a magyar udvarba, hogy megújítsa elődjének megállapodását, a magyar állam vezetői, valamiféle keresztény összefogás álmát kergetve, és az európai hatalmak segítségével reménykedve, hónapokig váratták, és végül válasz nélkül engedték el a törökök küldöttét. Ezzel ténylegesen hadiállapotba került két hatalom, amelynek pénzügyi és hadiereje jószerivel összemérhető sem volt. A török támadás fenyegető lehetőségből a legreálisabb valósággá vált.

1521 nyarán Szulejmán szultán megindította hadseregét Magyarország ellen, serege június végén átkelt a Száván, elfoglalt néhány fontos végvárat és ostrom alá vette a teljes joggal az ország kulcsának nevezett és tekintett, de egyáltalában nem ennek megfelelően felszerelt Belgrádot (magyar nevén Nándorfehérvár). „Az egész ország a legnagyobb rémületbe esett”, jelentette Budáról Velence követe, és beszámolt arról, hogy (a mindössze tizenötéves) II. Lajos 200 lovassal hadra kelt, remélvén, hogy alattvalói követik a példáját, de „a prelátusok és bárók nem követik, mert nagy viszálykodás dúl közöttük”.

A helyzet kilátástalannak látszott. A török Nándorfehérvárt ostromolta (néhány héttel később, augusztus 29-én,

pontosan öt esztendővel a mohácsi csata előtt el is foglalta), a magyar királynak pedig nem volt serege, sem pénze arra, hogy zsoldosokat fogadjon. Ekkor született meg a terv, amely a hiányzó összegeket a pénzverésből, nevezetesen az ezüstpénz rontásával kívánta előteremteni oly módon, hogy az addig vert ezüstdénárok árfolyamán azoknál csekélyebb értékű (vagyis kevesebb ezüstöt tartalmazó) dénárokat hoznak forgalomba.

1521 augusztusában Magyarországon verni kezdték a „nova monetát”, azaz új pénzt, amelyet, noha feleannyi ezüstöt sem tartalmazott, mint a régi, hivatalosan az addig forgalomba hozott dénárral egyenlő értékűnek tekintettek. S ezzel, mondhatnánk, halálos mérget

bocsátottak az életveszélyes támadásnak kitett ország amúgy sem egészséges szervezetébe.

A radikális pénzrontás, amely egy végzetesnek tűnő helyzetben a menekülés egyetlen lehetőségének látszott, semmit sem oldott meg, és katasztrofális következményekkel járt. Az a valóban nagy jövedelem, amelyet az új dénár verésének kezdetén adott a királynak, szinte észrevétlenül úszott el, és már csak azért sem szolgálhatta a közvetlen védelmet, mert a szultán Nándorfehérvár bevétele után — a magyarok legnagyobb meglepetésére — visszafordította seregét. Amikor pedig, öt évvel később, Szulejmán megindította valóban végzetes támadását, akkorra a nova moneta verése már semmi hasznot nem

adott, viszont teljességgel szétzilálta az állam gazdaságát és háztartását. Az általa előidézett rendkívüli infláció megteremtette azt a mély és általános gazdasági, társadalmi, politikai (sőt mint-hogy az értéktelenné vált pénzen nem lehetett zsoldosokat fogadni, nem utolsósorban katonai) válságot, amelynek jó néhány jelével és megnyilvánulási formájával találkozni fogunk még.

E végzetes pénzrontás kivitelezőiként kerültek a Fuggerek a Magyarországon dúló viszálykodások előterébe, a támadások középpontjába, jóllehet működésüket, legalábbis a szélesebb körök előtt, szinte az utolsó pillanatig titokban tartani, s akárcsak azelőtt, 1521 után is jó ideig észrevétlenül bújtak meg a

Thurzók — nevezetesen Thurzó Elek — háta mögött.

1521 augusztusában II. Lajos a körmői kamara akkori ispánjára, Thurzó Elekre, a néhány hónappal korábban, március 19-én elhunyt Thurzó György öccsére bízta „az új pénz verésének gondját”. A következő két esztendőben a kamaraispán, aki 1522 elején királyi kincstartó is lett, a pénzverésért egyedül felelős személyként számolt el az uralkodónak járó pénzverési haszonnal. Csak-hogy az 1499-ben kötött megállapodás, amelynek értelmében a Fuggerek és a Thurzók „a kamarának minden nyereségét és veszteségét egyenlően élvezik, illetve szenvedik el”, nem veszítette még el érvényét. Thurzó Elek, a forrásokból kibogozhatóan, úgy osztotta meg

az augsburgiakkal „az új pénz verésének gondját”, hogy a körmöci kamarát teljesen átengedte nekik, ő maga pedig a fél évszázados szünet után, 1521 nyarán újra életre keltett budai kamara munkáját irányította.

Erről tanúskodik két, 1523 áprilisának ugyanazon napján írott levél, amelyek egyike a körmöcbányai, másika a budai kamara működéséről adott számot Thurzó Elek kincstartónak. A körmöcbányai beszámolót a müncheni születésű Hans Alber készítette, az a budai Fugger-faktor, aki két esztendővel később kénytelen lesz szinte szó szerint a saját testével felfogni a gazdáinak szánt ütéseket.

Az első csapást, amely a körmöci kamara bérletétől fosztotta meg Thurzó

Eleket és általa a Fuggereket, a sors nem csekély iróniája folytán, az a Habsburg Mária mérte a „közös magyar üzletre”, akinek II. Lajossal történt eljegyzéséért pedig 1515-ben oly sokat áldozott és fáradozott Jakob Fugger.

II. Lajos jegyese, V. Károly császárnak és Ferdinánd osztrák főhercegnek — Magyarország jövőendő királyának — testvére, 1521 nyarán, akkortájt érkezett Magyarországra, amikor a török ostrom alá vette Nándorfehérvárt. A menyegzőt így hónapokkal később, 1522 januárjában tartották csak meg, de ezt követően II. Lajos átadta hitvesének a mindenkor magyar királynét mintegy száz esztendő óta megillető javakat és jövedelmeket, amelyeknek talán legjelentősebbike a körmöci kamara volt. 1522 janu-

árjától kezdve Thurzó Elek tehát a királynétól bérelte a kamarát és neki fizette a bérleti díjat (a pénzverés hasznának ezt meghaladó és az uralkodónak járó részét viszont továbbra is a király kapta). Ezzel azonban — miként egy 1523-ból származó okiratban olvasható — „a királyné nem elégedhetett meg”. Mária tanácsosai úgy vélték, hogy a kamarából a bérleti díjnál magasabb jövedelmet is lehet húzni, ezért az 1524-es esztendőre a királyné már sem Thurzó Eleknek, sem másnak nem adta bérbe a kamarát, hanem annak igazgatását saját emberére és pénzügyi szakértőjére, Bernhard Behaimra bízta.

Bernhard Behaim régi ismerőse és mint a tiroli pénzverés irányító és felelős szakembere, talán régi ellenfele is volt

a Fuggereknek. Vele azonos utónevű apja a halli pénzverde mestereként vezető szerepet játszott a „Sokpénzű” Zsigmond főherceg nagy jelentőségű pénzreformjának végrehajtásában, és egészen 1507-ben bekövetkezett haláláig pénzverőmestere maradt a halli pénzverdének. Az ifjabb Bernhard Behaim nemcsak apja tisztét örökölte, hanem 1511-ben a felső- és alsó-ausztriai országok legfőbb pénzverőmestere is lett. Ferdinánd tehát a pénzverés terén talán legjáratosabb emberét engedte át Magyarországra távozott testvérének, Mária pedig Jakob Fuggerhez legalábbis szakértelemben méltó ellenfelet állított a küzdőporondra.

Jakob Fugger mindenesetre a királyné új kamaraispánját, Bernhard Behaimot

tekintette legfőbb és legveszélyesebb ellenfelének akkor is, amikor már élesebb és általánosabb, magát a besztercebányai bérletet is fenyegető támadásra került sor. Nagyjából így kommentálta a támadást 1563-ban papírra vetett emlékiratában Jakob Fugger nagy tisztelője, a támadás idején budai faktorátusának pénztárosa, majd utódának besztercebányai faktora, Hans Dernschwam is. Dernschwam szerint Mária királyné a körmöci kamara után „a besztercebányai rézüzletet is meg akarta szerezni, ezért aztán egy Bernhard Behaim nevű halli pénzverő, a királyné kamaraispánja titokban sokat mesterkedett, szövetkezve az Imre zsidóval, Szalka érsekkel, és még néhány magyar úrral”.

Hans Dernschwam kétségkívül a

harc főszereplőit nevezte meg, ha nem is föltétlenül fontosságuk sorrendjében. Szalkai László az 1524 nyarán elhunyt Szatmár Györgynek — Jakob Fugger üzletfelének, Thurzó Elek rokonának és pártfogójának — utóda volt az esztergomi érsekségben is, a politikai hatalomban is, az ország prímása és kancellárja, akit 1524—1525-ben ugyanolyan egybehangzóan „minden dolgok urának” tartottak Magyarországon, mint annak előtte Szatmárít. Az „Imre zsidó”, azaz Szerencsés (latinosan: Fortunatus) Imre, a keresztény hitre tért pénzember, a források meglehetősen egybehangzó híradása szerint Szalkai pártfogoltja és pénzügyi—gazdasági tanácsadója lehetett.

Szerencsés Imrét, miként a legutóbbi kutatások tisztázták, szoros kapcsolat

fűzte bizonyos nürnbergi kereskedő körhöz. Ez a tény, valamint az a nem túlságosan erőteljes kísérlet, amelyet Nürnberg város tanácsa tett annak érdekében, hogy magának szerezze meg a besztercebányai bérletet, legfőképpen pedig a magától Jakob Fuggertől származó információ arról, hogy 1525 őszén egyes nürnbergi kereskedők valóban vásároltak és szállítottak a besztercebányai rézből, a harcoknak egy újabb, alighanem lényeges motívumára vet fényt.

Hogy vezető motívuma volt-e a Fuggerek ellen indított támadásnak a nürnbergi konkurrencia, azt a magam részéről határozottan sem igazolni, sem cáfolni nem tudnám. Valójában a történetírás nemcsak attól van még eléggé távol, hogy rangsorolja a harc motívumait,

hanem még attól is, hogy egyáltalában áttekintse az érdekek ellentétének és egyezésének azt a kusza szövevényét, amely a Mohács előtti valóságos és tragikus színjáték szereplőinek szinte percek alatt alakuló és bomló szövetségeit átfonta. Sőt még e gyorsan pergő színjáték egyszerű tartalmi ismertetése sem könnyű feladat. Magam legalábbis, bevallom, nem csekély szorongással fogok hozzá, hogy a lehetőségekhez mérten világos krónikáját adjam e drámának (amelyet természetesen nem a Fuggereket ért támadás tett tragikussá).

1525. május 10-én Rákos mezején, a magyar országgyűlések szokásos színterén egybegyűltek Magyarország nemességének képviselői, és már az első napon

előadták követeléseiket, köztük azt a kettőt, aminek teljesítését a legsürgősebbnek tartották, nevezetesen egyrészt azt, hogy ne verjék tovább a nova monetát, másrészt azt, hogy büntessék meg „Szerencsés Imrét, a rossz egyezségek közvetítőjét, akinek a királynál és királynénál kivívott nagy tekintélyén csak csodálkozni lehet”.

A hangulatot jól jellemzi az a néhány szó, amelyet a gyűlés második napján Szalkai László vetett papírra. „Ez a diéta elég viharosan indul, nem tudom, hogyan fog végződni”, olvashatta a neki címzett cédulán a gyűlés egyik külföldi megfigyelője, a pápa nunciusa, Antonio Burgio báró, aki egyébként, nap mint nap följegyezve az eseményeket, pontos és hiteles leírást ha-

gyott az utókor számára e viharos diétáról.

Nos úgy végződött, hogy a gyűlés nemessége a király engedélyével határozatokban fogalmazta meg és foglalta össze követeléseit, és amennyire tehette, hozzáfogott a határozatok végrehajtásához.

Az 1525. évi rákosi országgyűlés később törvényerőre emelt dekrétumainak első pontja arról intézkedett, hogy másfél hónap múlva újabb országgyűlést kell tartani, ezúttal Hatvanban. A második cikkely kimondta, hogy „külső nemzetbélieket a jövőben ne engedjenek a királyi tanácsba”, és „azokat a külső nemzetbéli embereket, akik valamiféle tisztséget viselnek, azonmód és ténylegesen meg kell e tisztségtől fosztani”.

A negyedik pont elrendelte, hogy „a Fukarok és más külső nemzetbéli egyének, akik az ország kincseit nyilvánvalóan kimerítik és kiviszik, azonmód kiltandók és kiküldendők ebből az országból, és helyükbe magyarokat kell tenni”; a hetedik cikkely megállapította, hogy Szerencsés Imrét „nemcsak tiszt-ségeiből kell leváltani, hanem mind a Királyi, mind a Királynéi Felség udvarából ki kell tiltani, azonfelül, miként megérdemli, már ismertetett és reábizon-yított bűneiért azonnal meg kell büntetni”. Végül, a huszonötödik pont elő-írta, hogy az új pénz verését hagyják abba, és a jövőben a régivel azonos ér-tékű pénzt verjenek.

A végrehajtás nem a dekrétumok sor-rendjét követte, és nem is maradt mindig

törvényes keretek között. Elsőként a hetedik pontban megfogalmazott követelést teljesítették, éspedig a következő módon:

Szerencsés Imrét valószínűleg még az országgyűlés föloszlása előtt a királyi vár börtönébe zárták, de a királyné utasítására hamarosan szabadon engedték, és május 24-én az esti órákban, néhány úr kíséretében útjára bocsátották. Amikor az országgyűlés végeztével még Budán lebzselő nemesek meglátták az előkelő társaságban hazatérő Szerencsést, föltüzelt budaiakkal együtt megrohanták Szent György (ma: Dísz) téri házát, és ami mozgathatót ott találtak mind elhurcolták. Szerencsés, akit — Dernschwam szerint — lakomázás közben leptek meg, vendégeivel együtt háza

hátsó végéből kötelen ereszkedett le a városfalon, s ily módon megmenekült, értékeit azonban sem ő, sem mások nem tudták megóvni. A fosztogatók, vérszemet kapva, miután Szerencsés házával végeztek, a zsidókéval folytatták, egész éjszaka háborítatlanul hordták a rablott holmit, csak másnap verődött össze néhány úr, hogy fegyvereseivel rendet teremtsen.

Dernschwam évtizedek múltával is jól emlékezett rá, mekkora aggodalommal figyelték a Fuggerek Mindszent (ma: Űri) utcai házából a fosztogatásba belelendült tömeg garázdálkodását. Ha nem is május 24-ének éjjelén, de hamarosan valóban sor került a Mindszent utcai házra is.

Legelőször azonban nem a fosztogató tömeggel, nem is a nemesekkel, hanem saját munkásaikkal ütköztek közvetle-

nül össze a Fuggerek. Az infláció, amely senkit sem érintett olyan súlyosan, mint a béréből — a régivel azonos számban, de értéktelen pénzben kifizetett dénárokból — élő bányászt, kirobbantotta Magyarország első munkássztrájkját, a besztercebányai bányászok hősies, elszánt (és véresen megtorolt) fölkelését. Így elsőként az arra legilletékesebbek vonták felelősségre az új pénz verőit.

Besztercebánya város jegyzője a városi tanács hivatalos jelentéseként, rendkívül szemléletes, szinte riportszerűen élő beszámolót készített a harc kirobbanásáról és első szakaszáról. A munkások és a Fugger-alkalmazottak összeütközését így beszélte el:

1525. június 2-án sztrájkba léptek a besztercebányai vájárok. A beszterce-

bányai Fugger-faktorok, élükön Hans Ploss-szal, azonmód kilovagoltak az egybegyült bányászokhoz, és megkérdezték tőlük, miért nem vették föl a munkát.

„Tisztelt Úr!” — válaszolta Hans Ploss-nak a vájárok szószólója. — „Minthogy mi ezért a pénzért és e nehéz időkben ugyanolyan sokat és jól dolgoztunk, mint a régi pénzért, holott az új pénzzel sokkal kevesebbet tudunk vásárolni, mert mindent drágábban kell megvennünk, és kettőt kell belőle kiadnunk minden egyes régi helyett, kérjük, hogy fizetségünket is a régi pénz értékében kapjuk meg. Ezzel előadtuk panaszunkat, és kérjük, ne vegye ezt tőlünk rossz néven, mert a szükség kényszerített minket erre.”

A Fugger-faktor türelemre intett; ő maga mit sem tehet ez ügyben, mondotta,

várjanak tehát addig, amíg uraitól utasítást kap a bérek rendezésére.

A bányászok hangja megkeményedett: „Kedves Hans Úr! A munkások egyáltalában nem akarnak tovább várni, és azt mondják, éppen elég sokáig hagyták magukat ingerelni, sőt kedves Hans Úr, vegye tudomásul, hogy most még türelmesek és elnézőek a munkások, mert csak jövőendő bérükben kérik kárunk megtérítését, de ha ezt sem kapják meg, úgy majd keresni és követelni fogják az elmúlt három évben szenvedett károk megtérítését is!”

— „És kin fogják azt behajtani?”

— „Meg fogja majd látni. Meg fogjuk találni azokat, akik oly sokáig gyötörték minket, és ha nem térítik meg a kárunkat, és nem fizetik meg fáradságos

munkánkat, úgy tudni fogjuk, hol keres-
sük igazságunkat!”

A hang vészjósló, a hangulat fenyegető lett. S amikor Hans Ploss, ettől megrémülve, az esedékes egyszeri fizetésre, „nevezett urainak tudta nélkül”, 50 %-os emelést ígért, a vájárok, ragaszkodva a 100 %-os és végleges emeléshez, „megverték két harci dobot, fölsorakoztak két harci zászló alatt, és fölfegyverkezve elvonultak, hogy a hegyen túl tábort verjenek, és semmiféle békés tárgyalásról nem akartak többé hallani”.

A város tanácsosainak rábeszélésre és közvetítésével mégis megegyeztek, igaz, csak ideiglenesen. Miután megkapták 100 %-kal fölemelt esedékes bérüket, a besztercebányai vájárok június 22-ig

haladékot adtak a végleges rendezésre, és munkába álltak.

A küzdelemnek ebben a szakaszában fonódott össze a bányászok harca az urakéval (ami természetesen legkevésbé sem a Fuggerek ellen föllépők összefogását jelentette).

Miközben a besztercebányaiak a bányászokkal egyezkedtek, az udvarban felülvizsgálták Thurzó Elek 1522—23. évi kincstartói működését. Ennek során megállapították, hogy nevezett nem számolt el az uralkodónak a pénzverésből származó jövedelmével, s ily módon százezer forinttal adósa a királynak. Thurzó Elek azzal védekezett, hogy ő maga sem kapta még meg ezt az összeget a Fuggerektől, „akiket a király a pénzverésével megbízott”. Ami ez után, jú-

nus 22-én (éppen a bányászok kijelölte határidő lejártának napján) történt, azt Dernschwam így beszélte el:

„Amikor pedig ezek a magyar urak és párthíveik elérkezettnek látták az időt, rajtaütöttek a Fuggerek budai házára, azonmód fosztogatni kezdtek, és elvittek onnét mindent, amit csak találtak. Akkoriban a Münchenből való Hans Alber, egy kövér, beteges ember volt a Fuggerek budai faktora, és én voltam mellette a pénztáros. Őt az udvarba hívták és, amint hamarosan megtudtam, a várban tartották, nekem pedig — miközben a tömeg a zsidókat és Bernhard Behaim házáat fosztogatta — megtiltották, hogy a szomszédokhoz hasonlóan fölfegyverkezzem. Hogy megóvjuk magunkat a hitvány csőcseléktől, a házból

mindent kimentettünk és Besztercebányára küldtünk.”

Besztercebányára az utolsó pillanatban, de még idejében érkezett meg Dernschwam küldeménye s értesítése. Hans Ploss maga is sebtiben szekerekre rakta a mozgatható értékeket — mindekelőtt az üzleti könyveket —, és a konfiskálással megbízott királyi küldöttek bottal üthették már a nyomát mire a bányavárosba értek.

De mindent természetesen nem lehetett elszállítani. A budai házban a király megbízottai lefoglalták azt a pénzt — hatezer aranyforintot és harmincezer forintot új dénárookban — amit a pápa a török elleni védekezés céljaira küldött, és a Fuggereknél helyezett el (s ezzel Burgio bárónak, a pápa nunciusának

okoztak álmatlan éjszakákat). Elkoboztak a Fuggerek vagyonából is csaknem kétezer aranyforintot és százhatvan márkányi értékű ezüstholmit, és rátették a kezüket Besztercebányán is mindarra, amit találtak, sőt a Pesten és Esztergomban elszállításra váró rézre is. Jakob Fugger július 6-án fölháborodottan számolt be veszteségeiről a szász hercegnek, és keserűen jegyezte meg, hogy ezek után még a bányákat is féltenie kell, noha az ideig nem kapott olyan hírt, ami aggodalmát igazolná.

Nem sokáig kellett a hírre várakoznia. Miközben az udvarban a fogva tartott Hans Alber számadásait vizsgálgatták, a nemesek július első napjaiban Hatvanban gyülekeztek, hogy a rákosi végzés értelmében — és a király tilalma ellenére

— folytassák a rákosi országgyűlés témáinak megvitatását. A hatvani gyűlés legnépszerűbb szónoka — meglepő fordulat! — Szerencsés Imre, támadásainak célpontja pedig, kevésbé meglepő fordulattal, Jakob Fugger volt. Szerencsés adatokkal illusztrálta, miként merítették ki az ország kincseit a Fukarok, kimutatta, többek között, hogy évente 15 600 márka ezüstöt és 100 000 aranyforintot vittek ki az országból, és hogy az új pénz veréséből 800 000 forint hasznot húztak.

A pápai nuncius némi kétkedéssel fogadta a leleplezést. „Ez az Imre zsidó” — írta beszámolójában —, „akit az előző diétán még meg akartak égetni, s akinek kifosztották a házáat, azt akarta, hogy jóra vezessen az országgyűlés, ott pedig

Fugger Augsburg leggazdagabb kereskedőházainak egyikében láthatta meg a napvilágot. Ez pedig azt jelentette, hogy a lehető legelőnyösebb körülmények között kapcsolódhatott be a haszonért folytatott harcba.

A XV. század folyamán Augsburg nemcsak a Német-római Birodalomnak, hanem egész Európának egyik legjelentősebb városa lett. Fejlődése és gyarapodása a messzi múltba, az ókorba nyúlt vissza, és azon alapult, hogy földrajzi fekvése következtében fontos állomása volt az Itáliából érkező és Itáliába tartó forgalomnak, miáltal kezdettől fogva bekapcsolódott a levantei kereskedelembe, nevezetesen Európa és a Kelet termékeinek az itáliai városok közvetítésével lebonyolított cseréjébe is. Jogi helyzete

oly módon követte és tükrözte gazdasági fejlődését, hogy már a XIII. században megszabadult a püspöki—földesúri fennhatóságtól, és 1276-ban az uralkodónak közvetlenül alávetett birodalmi város rangjára emelkedett.

Igazi virágzása azonban a XIV. század elején, a vászon- és barhentszövés föllendülésével indult meg. Ezeknek a lenből, illetve lenből és gyapotból szőtt, a gyapjuszöveteknél olcsóbb, tehát többek által keresett kelméknek az előállításával Augsburg hamarosan az európai textil-kézműipar egyik központja is lett: 1500 táján a városban és környékén mintegy 3500 takács évente több mint 70 000 vég vásznat és 35 000 vég barhentet szőtt, ami tekintélyes mennyiséget jelentett még ahhoz az évi 56 000 vég

posztóhoz viszonyítva is, amelyet a becslések szerint ugyanez időben a Németalföldön, a gyapjúszövés centrumában készítettek. (Pontos összevetésre azonban nemcsak a becslések bizonytalansága miatt alkalmatlanok e számok, hanem azért is, mert a hosszmérték, akárcsak minden más mértékegység, vidékenként különböző volt.)

E nagyarányú munka hasznát itt is, mint mindenütt, a kereskedők fölőzték le, szükségszerű következményeként magának a munkamegosztásnak, amely az áruk forgalmazóinak a helyét a munkafolyamat kezdetén és végén jelölte ki. A kereskedők a nyersanyagok beszerzésével a munka föltételeit, a kész termékek értékesítésével annak hasznát és mindkét tevékenységgel a maguk fölényét bizto-

sították, minthogy közvetítésükről nemigen mondhatott le a kézműves, akinek sem ideje, sem módja nem volt az árucseré megszervezéséhez. Még a városi céhszervezet védelmét élvező takács sem vállalkozhatott arra, hogy a nyersanyagot sokszor távoli vidékekről — a gyapotot például jelentős részben Észak-Afrikából — beszeresse, vagy arra, hogy áruját ugyancsak távoli vidékekre eljuttassa. Még kevésbé tehette ezt a város környékén dolgozó takács, a céhből kirekesztett, sőt városi társaitól vetélytársként üldözött falusi kézműves, aki ily módon mindinkább kiszolgáltatott áruszállítója, azaz bedolgozó munkása lett a kereskedőnek.

Meglehetősen hiányosak az ismereteink arról, hogy mikor és miként kerültek a

Fuggerek a kereskedők privilegizált rétegébe. Nevük 1367-ben bukkan föl először, éspedig Augsburg város adókönyvének egyik bejegyzésében, amely arról ad hírt, hogy „Fucker hozzánk jött, 44 dénárt adott, méltónak találta-tott”, vagyis Hans Fugger, Jakob nagyapja, augsburgi polgárjogot nyert. Mindabból, ami 1367 előtt történt, azt tudjuk csak biztosan, hogy Hans Fugger és családja egy Augsburg melletti faluban, Grabenben élt. Mivel Hans Fugger Augsburgban a takácscéh tagja lett, nagy valószínűséggel föltételezhetjük, hogy a grabeni Fuggerek takácsok voltak, azt azonban sem megmagyarázni, sem adatokkal illusztrálni nem tudjuk, hogy miként törtek ki a falusi takácsok reménytelen kiszolgáltatottságából. Az

első írásos adatból csupán magát a kitörés tényét állapíthatjuk meg. Ezt viszont bízvást tehetjük, mert az 1367. évi adókönyvi bejegyzésből annyit mindenképpen kiolvashatunk, hogy Hans Fugger nem holmi szegény vándorlegényként érkezett a városba, legalábbis egyáltalában nem volt szegény, amikor polgárjogot nyert. Ahhoz ugyanis, hogy 44 dénár adót fizessen, 22 font körüli évi jövedelemmel kellett rendelkeznie, ez az összeg pedig nem sokkal maradt le az akkoriban tekintélyes személynek számító városi jegyző évi 25—30 fontos keresetétől.

A további, bőségesnek éppenséggel nem mondható híradások Hans Fugger társadalmi és vagyoni emelkedéséről valának. A város új polgárát hamarosan

a takácsok céhének legfelsőbb rétegében találjuk; e körből választott magának 1371-ben feleséget — második házasságát később ugyancsak egy előkelő céhtag leányával kötötte —, és 1386-ban az „első céhmester” tisztét is megszerezte. Kereken harminc esztendővel a polgárjog elnyerése után, 1397-ben 500 „jó és szabályos súlyú” magyar aranyforintért vásárolta meg azt a házat, amely Augsburg városának legforgalmasabb utcájában családjának és utódainak otthona, a Fugger-üzleteknek irányító központja lett.

Semmit sem tudunk arról, hogy Hans Fugger mikor és milyen mértékben cserélte föl a takácsok mesterségét a kereskedőkével. Semmiféle jogi—szervezeti változás nem jelzi a fordulatot, mert a Fug-

gerek a takácsok céhének tagjai maradtak akkor is, amikor már minden kétséget kizáróan csupán értékesítendő áruként foglalkoztak a vászonnal és barhenttel. A gazdagodás jeleiből mindenestre okkal gyanakodhatunk arra, hogy az 1397-ben vásárolt házban inkább árukat raktároztak, mintsem vásznat és barhentet szőttek, és joggal föltételezhetjük, hogy Hans Fugger a 3000 forintot érő vagyon mellett, többé-kevésbé kiterjedt üzleti kapcsolatokat hagyott családjára, amikor 1408-ban meghalt.

Az örökséget özvegye, majd két fia, Andreas és Jakob vette át. 1454-ben szétvált a két fivér útja, s az 1462-ben Andreas fiainak adományozott címer — kék mezőben arany színű őz —, amelyet csak (a négy esztendővel korábban elhunyt) And-

reas leszármazottai viselhettek, véglegesítette a család kettéhasadását.

Az őz-címer viselőivel, a Fugger „vom Reh” ággal nem sokat foglalkoznak a családi krónikák. Andreas fiai ugyanis ragyogó, gyors sikerek után, a század végén csődbe jutottak, s a továbbiakban sem ők, sem utódaik nem játszottak jelentős szerepet a gazdasági életben. Andreas leszármazottainak a neve a XVI. század elején lassacskán eltűnt az augsburgi adókönyvekből. A Fugger „vom Reh” család egyik tagja Nürnbergbe költözött, és később a „Gazdag” Jakobnak segédkezett, a másikat 1515-ben Varsóba vetette sorsa, ahol megalapította a csaknem napjainkig (1959-ig) tovább élő Fukier családot.

oly módon követte és tükrözte gazdasági fejlődését, hogy már a XIII. században megszabadult a püspöki—földesúri fennhatóságtól, és 1276-ban az uralkodónak közvetlenül alávetett birodalmi város rangjára emelkedett.

Igazi virágzása azonban a XIV. század elején, a vászon- és barhentszövés föllendülésével indult meg. Ezeknek a lenből, illetve lenből és gyapotból szőtt, a gyapjúsöveteknél olcsóbb, tehát többek által keresett kelméknek az előállításával Augsburg hamarosan az európai textil-kézműipar egyik központja is lett: 1500 táján a városban és környékén mintegy 3500 takács évente több mint 70 000 vég vásznat és 35 000 vég barhentet szőtt, ami tekintélyes mennyiséget jelentett még ahhoz az évi 56 000 vég

posztóhoz viszonyítva is, amelyet a becslések szerint ugyanez időben a Németalföldön, a gyapjúszővés centrumában készítettek. (Pontos összevetésre azonban nemcsak a becslések bizonytalansága miatt alkalmatlanok e számok, hanem azért is, mert a hosszmérték, akárcsak minden más mértékegység, vidékenként különböző volt.)

E nagyarányú munka hasznát itt is, mint mindenütt, a kereskedők fölőzték le, szükségszerű következményeként magának a munkamegosztásnak, amely az áruk forgalmazóinak a helyét a munkafolyamat kezdetén és végén jelölte ki. A kereskedők a nyersanyagok beszerzésével a munka föltételeit, a kész termékek értékesítésével annak hasznát és mindkét tevékenységgel a maguk fölényét bizto-

sították, minthogy közvetítésükről nemigen mondhatott le a kézműves, akinek sem ideje, sem módja nem volt az árucseré megszervezéséhez. Még a városi céhszervezet védelmét élvező takács sem vállalkozhatott arra, hogy a nyersanyagot sokszor távoli vidékekről — a gya-
potot például jelentős részben Észak-Afrikából — beszeresse, vagy arra, hogy áruját ugyancsak távoli vidékekre eljuttassa. Még kevésbé tehette ezt a város környékén dolgozó takács, a céhből kirekesztett, sőt városi társaitól vetélytársként üldözött falusi kézműves, aki ily módon mindinkább kiszolgáltatott áruszállítója, azaz bedolgozó munkása lett a kereskedőnek.

Meglehetősen hiányosak az ismereteink arról, hogy mikor és miként kerültek a

Fuggerek a kereskedők privilegizált rétegébe. Nevük 1367-ben bukkan föl először, éspedig Augsburg város adókönyvének egyik bejegyzésében, amely arról ad hírt, hogy „Fucker hozzánk jött, 44 dénárt adott, méltónak találta-tott”, vagyis Hans Fugger, Jakob nagyapja, augsburgi polgárjogot nyert. Mindabból, ami 1367 előtt történt, azt tudjuk csak biztosan, hogy Hans Fugger és családja egy Augsburg melletti faluban, Grabenben élt. Mivel Hans Fugger Augsburgban a takácscéh tagja lett, nagy valószínűséggel föltételezhetjük, hogy a grabeni Fuggerek takácsok voltak, azt azonban sem megmagyarázni, sem adatokkal illusztrálni nem tudjuk, hogy miként törtek ki a falusi takácsok reménytelen kiszolgáltatottságából. Az

első írásos adatból csupán magát a kitörés tényét állapíthatjuk meg. Ezt viszont bizvást tehetjük, mert az 1367. évi adókönyvi bejegyzésből annyit mindenképpen kiolvashatunk, hogy Hans Fugger nem holmi szegény vándorlegényként érkezett a városba, legalábbis egyáltalában nem volt szegény, amikor polgárjogot nyert. Ahhoz ugyanis, hogy 44 dénár adót fizessen, 22 font körüli évi jövedelemmel kellett rendelkeznie, ez az összeg pedig nem sokkal maradt le az akkoriban tekintélyes személynek számító városi jegyző évi 25–30 fontos keresetétől.

A további, bőségesnek éppenséggel nem mondható híradások Hans Fugger társadalmi és vagyoni emelkedéséről valának. A város új polgárát hamarosan

a takácsok céhének legfelsőbb rétegében találjuk; e körből választott magának 1371-ben feleséget — második házasságát később ugyancsak egy előkelő céhtag leányával kötötte —, és 1386-ban az „első céhmester” tisztét is megszerezte. Kereken harminc esztendővel a polgárjog elnyerése után, 1397-ben 500 „jó és szabályos súlyú” magyar aranyforintért vásárolta meg azt a házat, amely Augsburg városának legforgalmasabb utcájában családjának és utódainak otthona, a Fugger-üzleteknek irányító központja lett.

Semmit sem tudunk arról, hogy Hans Fugger mikor és milyen mértékben cserélte föl a takácsok mesterségét a kereskedőkével. Semmiféle jogi—szervezeti változás nem jelzi a fordulatot, mert a Fug-

gerek a takácsok céhének tagjai maradtak akkor is, amikor már minden kétséget kizáróan csupán értékesítendő áruként foglalkoztak a vászonnal és barhenttel. A gazdagodás jeleiből mindenestre okkal gyanakodhatunk arra, hogy az 1397-ben vásárolt házban inkább árukat raktároztak, mintsem vásznat és barhentet szőttek, és joggal föltételezhetjük, hogy Hans Fugger a 3000 forintot érő vagyon mellett, többé-kevésbé kiterjedt üzleti kapcsolatokat hagyott családjára, amikor 1408-ban meghalt.

Az örökséget özvegye, majd két fia, Andreas és Jakob vette át. 1454-ben szétvált a két fivér útja, s az 1462-ben Andreas fiainak adományozott címer — kék mezőben arany színű őz —, amelyet csak (a négy esztendővel korábban elhunyt) And-

reas leszármazottai viselhettek, véglegesítette a család kettéhasadását.

Az őz-címer viselőivel, a Fugger „vom Reh” ággal nem sokat foglalkoznak a családi krónikák. Andreas fiai ugyanis ragyogó, gyors sikerek után, a század végén csődbe jutottak, s a továbbiakban sem ők, sem utódaik nem játszottak jelentős szerepet a gazdasági életben. Andreas leszármazottainak a neve a XVI. század elején lassacskán eltűnt az augsburgi adókönyvekből. A Fugger „vom Reh” család egyik tagja Nürnbergbe költözött, és később a „Gazdag” Jakobnak segédkezett, a másikat 1515-ben Varsóba vetette sorsa, ahol megalapította a csaknem napjainkig (1959-ig) tovább élő Fukier családot.

A Fuggerek európai hírnevének megalapozása Hans Fugger kisebbik (néhány hónappal apja halála után született) fiának az utódaira várt. Idősebb Jakob Fugger Augsburg egyik leggazdagabb polgárának, Franz Bäisingernek a leányát vette feleségül, s e házasság révén egy érdekes portréval bővült a családi arcképcsarnok. Az ifjabb Jakob anyai nagyapja, Franz Bäisinger aranyműves és pénzverőmester volt, Augsburgban ezüstvásárlási monopóliummal rendelkezett, kiterjedt kereskedést folytatott, és kortársai szerint 20 000 forintos vagyont gyűjtött. 1444-ben eladósodott és börtönbe került, majd kiszabadulása után az Inn folyó melletti Schwazba költözött. A későbbiek során oly gyakran fogunk találkozni e fogalmakkal, pénz-

veréssel, ezüstvásárlással, monopóliummal, sőt, a tiroli Schwaz városkával is, hogy még akkor is föl kell figyelünk Franz Bäsinger sorsának a Fuggerekéhez ütközésére, ha ennek, ismereteink szerint, semmiféle közvetlenül kimutatható hatása nem volt a későbbi Fuggerüzletekre.

1459. március 6-án született meg az ifjabb Jakob, tizedikként az idősebb Jakob Fugger és Barbara Bäsinger tizenegy gyermeke közül, hét fiú közt a legifjabbként. Úgy hiszem, érdemes megemlíteni, hogy vele egyazon esztendőben látta meg a napvilágot a Habsburg trónörökös, III. Frigyes császár fia, Miksa is, noha biztosan nem azonos évjáratuk volt az, ami az évek múltával oly szorossá fűzte kettőjük kapcsolatát.

Mindketten szinte gyermekek és az események passzív szemlélői voltak még, amikor Jakob Fugger neve először kapcsolódott a Habsburgokéhoz egy császári oklevélen, amelyet négy esztendővel az idősebb Jakob Fugger halála után, 1473 nyarán, augsburgi látogatása alkalmával állított ki a Habsburg uralkodó. III. Frigyes császár, fiával és kíséretével a trieri birodalmi gyűlésre igyekezett ezen a nyáron, és nemcsak pihenésképpen szakította meg útját a Lech menti városban. A trieri gyűlésre hűbérese, Merész Károly burgund herceg is hivatalos volt, és lévén a hűbéres Európa leggazdagabb uralkodója, aki szédületes pompában, egész hadseregnyi fegyveres kíséretében indult el Trierbe, a találkozó nem csekély gondot okozott

hűbérurának, a legmagasabb politikai rang, de igen szerény anyagi eszközök birtokosának. Gondjával, mint előtte és utána annyiszor, most is a gazdag augsburgi kereskedőkhöz fordult, és a segíteni készek között találta azt a családot is, amelynek üzleteit ekkor már az elhunyt Jakob Fugger legidősebb fia, Ulrich vezette. Ulrich Fugger selyem- és gyapjúkelmékkel látta el a császárt, ő pedig egy címeres levéllel fejezte ki háláját.

„Figyelembe véve azt a készséges szolgálatot, amelyet Ulrich, Markus, Peter, Georg és Jakob Fugger tett Császári Felségünknek, valamint azokat, amelyeket a jövőben Nekünk és a Szent Birodalomnak tenni késznek mutatkoznak”, nevezetteknek 1473. június 9-én egy

címer adományoztatott, „közepén hossz-
szában elválasztva, innenső fele sárga,
a túlsó kék színű, mindkét részben egy-
egy, a mező színétől eltérő kék, illetve
sárga liliommal”.

Így jutottak a grabeni takácsok iva-
dékaik a család második címeréhez, ti-
zenegy esztendővel az első megszerzése
után, és kapta Jakob nemzetsége a lili-
omos címerről a „von der Lilie” meg-
különböztető előnevet.

A címeres levél, amelyben első ízben em-
lítette meg egy Habsburg uralkodó Jakob
Fugger nevét, írásban rögzített bizonyítéka
annak, hogy Hans Fugger utódai jól sáfár-
kodtak vagyonukkal és ügyesen végezték
munkájukat. A további feladatokat ma-
gától értetődően szabták meg az elért
eredmények: Ulrichra és öccseire az üzleti

kapcsolatok ápolása és bővítése, a családi vállalkozás fenntartása és fejlesztése, röviden, a kereskedői tevékenység folytatása várt. A legkisebb fiú azonban másfajta szerepet kapott a családi tervekben. Jakob Fuggert egyházi pályára szánták, valószínűleg nem pusztán jámborságból, hanem abból a józan megfontolásból, hogy a klérus tagjaként nagyobb hasznára lehet családjának, mint az üzletben, amelyet — bármily kiterjedt volt is már — fivérei nélkül is el tudtak látni. A családi munkamegosztás 1473 táján úgy alakult, hogy Ulrich és Georg az augsburgi központban és Velencében, Peter Nürnbergben képviselte és irányította a vállalkozást, Markus pedig, ugyancsak egyházi emberként, Rómában építette ki a kapcsolatokat. Ez utóbbi fivér egyen-

gette Jakob útját is, ő járt közbe, hogy Jakob megkaphassa a frank Herrieden káptalanban megüresedett kanonoki javadalmat, és fölvévén az alsóbb rendeket, elindulhasson az egyházi pályán.

Egyházi karrierjének feljebb ívelését két bátyjának korai halála hiúsította meg. A lilimos címer viselőinek már 1473-ban el kellett temetniük Petert, és öt év múlva elveszítették Markust is. Ulrich és Georg nem nélkülözhatték tovább immár egyetlen fiútestvérük munkáját, így Markus halála után, 1478-ban, Jakob Rómába ment, és ott feloldozást kért — és kapott — az egyháznak tett fogadalma alól. Világi emberként Velen-cébe indult, hogy számos honfitársához hasonlóan, a kereskedelemnek e magasiskolájában sajátítsa el mindazt, ami az

szó egyike volt csupán a Fugger névből alkotott, különböző nyelvű közneveknek, társa a német „Fucker”-nek, a spanyol „fucar”-nak, a holland „fokker”-nek, a vallon „foukeur”-nek, ezeknek a századok folyamán a nyelvkincsből kikopott szavaknak. Talán Sylvester János nyelvi leleményén múltott csak, hogy a biblia valamennyi fordítója közül egyedül a magyar tolmácsolónak jutott eszébe, hogy a fukar szóval helyettesítse az Újszövetség publikánusát, azaz vámosát (vámszedőjét, adóbérlőjét, vagy miként Heltai Gáspár magyarította, „satzoltató”-ját). Így jelent meg a fukar szó már a Magyarországon magyar nyelven elsőként kinyomtatott könyvben, Sylvester János 1541-ben kiadott Új Testamentumában, és utána Károli

Gáspár és mások magyar nyelvű bibliájában, még számtalanszor, mígnem a fukar, többszörös jelentésváltozással, elfoglalta helyét az általánosan használt magyar szavak között.

Sylvester János egy glosszáriumot is készített fordításához, de a „fukar”-t hasztalan keressük a kommentált szavak között. (A magyarázatot Károli Gáspár tanítványának, Szenci Molnár Albertnek először 1604-ben, majd még jó néhányszor megjelent latin—magyar szótárában találjuk meg, e szavakkal: „Publicanus = Fukar, ki az varostul vagy valamely urtul a vamat es egyeb jövedelmet bizonyos arron megveszen”). A XVI. század első felének magyar bibliafordítója ugyanolyan magától értetődően használta a fukar szót, mint a

XVII. század elején a spanyol Cervantes a „szeretném, ha Fugger lehetnék” kifejezést.

IRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Magyar nyelven egyetlen monografikus feldolgozás olvasható a Fuggerek működéséről, egy úttörő és alapos munka, mely azonban idestova egy évszázada jelent meg, és csupán a magyarországi tevékenységükről szól. Ez *Wenzel G.*: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Bp. 1882. Értekezések a történelmi tudományok köréből. 10. k. 6. sz. Ugyancsak *Wenzel Gusztáv* gyűjtötte össze a Fuggerek magyarországi működésének dokumentumait: Okmánytár a Fuggerek magyarországi nagykereskedésének és részvállalatának történetéhez. Történelmi Tár. Bp. 1882., 1883.

Jakob Fugger pályáját általánosságban tárgyaló, alapvető monográfiák — megjelenésük sorrendjében — a következők: *M. Jansen*: Jakob Fugger der Reiche. Studien zur Fuggergeschichte. 3. f. Leipzig 1910., *J. Strieder*: Jakob Fugger der Reiche. Leipzig 1926., *G. Pölnitz*:

Jakob Fugger. Kaiser, Kirche und Kapital in der oberdeutschen Renaissance. Tübingen 1. k. 1949., 2. k. Quellen und Erläuterungen. 1951., *L. Schick*: Un grand homme d'affaires au début du XVIe siècle: Jacob Fugger. Affaires et gens d'affaires. 11. Paris 1957. és *G. Pölnitz*: Die Fugger. Tübingen 1970.

Az utolsóként említett mű, amely a Fuggerek három évszázados tevékenységét foglalja össze és *L. Schick* műve, részletes bibliográfiát is tartalmaz. Nem hiszem, hogy sok értelme volna itt e kisebb füzetre terjedő és még jócskán bővíthető bibliográfiát újra közreadni. Inkább annak érzem szükségét, hogy — eleve vállalva a fölsorolás hiányosságát és önkényességét — bizonyos kérdésekkel kapcsolatosan, azok tárgyalásának sorrendjében hivatkozzam azokra a művekre, amelyeknek adatait vagy eredményeit felhasználtam.

A Fugger-vagyon alakulását vázolja *K. Häb-ler*: Die Geschichte der Fugger'schen Handlung in Spanien. Sozialgeschichtliche Forschungen. 1. f. Weimar 1897. A Fugger-tőke és a korabeli mun-

kabérek összevetése *Schick* említett művében található. Augsburg lakosságának vagyoni tagozódását tárgyalja *F. Heer*: *Augsburger Bürgertum im Aufstieg Augsburgs zur Weltstadt (1275—1530)*. Augusta 955—1955. Augsburg 1955. és *R. Kiessling*: *Bürgerliche Gesellschaft und Kirche in Augsburg im Spätmittelalter. Abhandlungen zur Gesch. d. Stadt Augsburg*. 19. k. Augsburg 1971. Velence áruforgalmáról és a Fondaco dei Tedeschiről írt, és a Fuggereknek erre vonatkozó okmányait adta közre *H. Simonsfeld*: *Der Fondaco dei Tedeschi in Venedig und die deutsch-venetianischen Handelsbeziehungen*. I. k. Urkunden von 1225—1653. Stuttgart 1887.

A fémgazdaság kérdéséről *F. Braudel* és *F. C. Spooner*: *Les métaux monétaires et l'économie du XVIème siècle. Relazioni del X. Congresso Internazionale di Scienze Storiche. Biblioteca storica Sansoni. Nuova serie 25. Firenze 1955.* ad tájékoztatást. Csehország középkori ezüsttermelésével foglalkozik *J. Janáček*: *L'argent tchègue et la Méditerranée (XIVe et XVe siècles)*. *Mélanges en l'honneur de F. Braudel*. 1. Toulouse

1973. A falkensteini ezüsttermelésről *E. Egg*: Schwaz ist aller Bergwerke Mutter. Beiträge zur Gesch. Tirols. Innsbruck 1971. Az ezüstüzletekkel kapcsolatos szerződések sok egyéb dokumentummal együtt *M. Jansen* művében találhatók. Miksa bevételeiről ad számot *H. Ulmann*: Kaiser Maximilian I. 1. k. Stuttgart 1884. Az augsburgi Baumgartnerek tiroli működését és hiteleit ismer-teti *K. O. Müller*: Quellen zur Handelsgesch. der Paumgartner von Augsburg (1480—1570). Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit. 9. k. Wiesbaden 1955. Matthäus Schwarz „könyvelési mintája”, a közreadó értékelő és elemző bevezetésével: *A. Weitnauer*: Venezianischer Handel der Fugger nach der Musterbuchhaltung des Matthäus Schwarz. Studien zur Fugger-Geschichte. 9. k. München—Leipzig 1931.

Lazarus Ercker „Nagy próbakönyve” — *L. Ercker*: Beschreibung der allervornehmsten mineralischen Erze und Bergwerksarten vom Jahre 1580. Eingel. von *P. R. Beierlein*; Mit Erläuterungen von *A. Lange*. Freiburger Forschungshefte. D 34. Berlin 1960.

A türingiai „Seigerhandel”-ről: *E. Westermann*: Das Eislebener Garkupfer und seine Bedeutung für den europäischen Kupfermarkt 1460—1560. Köln—Wien 1971. és ugyancsak *E. Westermann*: A türingiai csurgatókohós ezüst- és réztermelés és kereskedelem (Saigerhandel) jelentősége a közép-európai kereskedelem számára a XV—XVI. század fordulóján. Századok. 1972. 2. sz. Thurzó György (Th. János apja) vitáját az oroszvári harmincadossal ismerteti *Ortvay T.*: Pozsony város története. 2. k. 3. r. Pozsony 1900. 74—75. o. Thurzó Jánosról szólnak: *E. Reinhardt*: Johann Thurzo von Bethlemlfalva, Bürger und Konsul von Krakau in Goslar 1478—1496. Beiträge zur Gesch. d. Stadt Goslar. 5. f. Goslar 1928., és *Paulinyi O.*: A középkori réztermelés gazdasági jelentősége. Bp. 1933., továbbá *G. Probszt*: Die niederungarischen Bergstädte. Buchreihe der Südost-deutschen Historischen Kommission. 15. k. München 1966. A „közös magyar üzletre” vonatkozó dokumentumok Jansen említett művében és *G. Wenzel* Okmánytárában, az üzlet számadásai Pölnitz Jakob Fugger-monográfiájának 2.

kötetében találhatók, A „gazdag föld — szegény ország” kérdését dolgozza fel *Paulinyi O.*: Őrmesfémtermelésünk és országos gazdaságunk általános alakulása a bontakozó és a kifejlett feudalizmus korszakában (1000—1526). Századok, 1972. 3. sz. Estei Hyppolit és a budai Fugger-faktorátus kapcsolatáról tájékoztat *Nyáry A.*: A modenai Hyppolit-codexek. Századok, 1870. A beszercebányai vállalkozás áruforgalmának és jövedelmének mérlegét — Jakob Fugger számadásai alapján — először *Max Jansen* állította össze, majd Jansen kimutatását kiegészítette és korrigálta *Léon Schick*. Az utóbbi kimutatását némileg helyesbítette *J. Vlachovič*, akinek táblázatát alapul vettem a magaméhoz. *J. Vlachovič*: Slovak copper boom in world markets of the 16th and in the first quarter of the 17th centuries. *Studia historica Slovaca*. 1. Bratislava 1963. és *J. Vlachovič*: Slovenská meď v 16. a 17. storočí. Bratislava 1964. Az antwerpeni piac jelentőségének emelkedéséről ad képet *H. van der Wee*: The growth of the Antwerp market and the European economy (fourteenth-sixteenth centuries).

The Hague 1963. A Baumgartner család számára készített feljegyzéseket közreadta *K. O. Müller*: Welthandelsbräuche (1480—1540). Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit. 5. k. Berlin 1934. A rézszállítás technikai problémáival foglalkozik *H. Wilsdorf*: Das Transportproblem im Montanwesen. Freiburger Forschungshefte D 38. Berlin 1960.

A vatikáni kapcsolatokról (és ezek visszhangjáról) szól *A. Schulte*: Die Fugger in Rom 1495—1523. 2 k. Leipzig 1904. A magyar és lengyel állam vezetőihez fűződő kapcsolatokról *Pölnitz Jakob* Fugger-monográfiájának 2. kötetében találunk adatokat. Az 1515. évi bécsi kongresszusról írt *Hermann Zs.*: Az 1515. évi Habsburg—Jagelló szerződés. Értekezések a történeti tudományok köréből. Ú. s. 21. Bp. 1961. A maestrazgo-bérletről ad képet *H. Kellenbenz*: Die Fuggersche Maestrazgopacht (1525—1542). Studien zur Fuggergeschichte. 18. k. Tübingen 1967.

Johannes Eck római működéséről írott levél szövege *Pölnitz Jakob* Fugger-monográfiája 2. kötetének 454. oldalán található. A monopólium-

vita legújabb (és legjobb) feldolgozása *F. Blaich*: Die Reichsmonopolgesetzgebung im Zeitalter Karls V. Schriften zum Vergleich von Wirtschaftsordnungen. 8. f. Stuttgart 1967. A mansfeldi réz kereskedőinek szövetkezéséről folytatott levelezést kiadta *W. Möllenberg*: Urkundenbuch zur Geschichte des Mansfeldischen Saigerhandels im 16. Jh. Halle 1915. V. Károly toledói ediktumát közreadta és elemezte *J. Strieder*: Studien zur Gesch. kapitalistischer Organisationsformen. München—Leipzig 1914. Jakob Fuggernek a parasztháborúról (és más kérdésekről) a szász herceghez intézett leveleit kiadta *G. Pölnitz*: Jakob Fuggers Zeitungen und Briefe an die Fürsten des Hauses Wettin in der Frühzeit Karls V. 1519—1525. Nachrichten von der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse. 1941. Jg. 2. Göttingen 1941.

Az 1518. évi innsbrucki össz-ausztriai gyűlésről tájékoztat *H. J. Zeibig*: Der Ausschuss-Landtag der gesamten österreichischen Erblände zu Innsbruck 1518. Archiv für Kunde Österreichischer Geschichts-Quellen. 13. k. Wien 1854.

Az uralkodói kölcsönökről készített hivatalos kimutatás és a tiroliak memoranduma (ezeket a dokumentumokat Zeibig nem ismerteti) *Léon Schick* említett művében található. Az 1521. évi pénzrontást elemzi *P. Ratkoš*: Die Entwertung der ungarischen Kleinmünze im Jahre 1521 und ihre Folgen in der Slowakei bis 1526. *Studia historica Slovaca*. 1. Bratislava 1963. és *Hermann Zs.*: Államháztartás és a pénz értéke Mohács előtt. Századok. 1975. 2. . Dernschwam emlékiratának legújabb kiadása: *P. Ratkoš*: Dokumenty k banickemu povstaniu na Slovensku (1525—1526). Slovenský historický archiv. 1 Bratislava 1957. Bernhard Behaimről (valamint az említettek közül még másokról, mindenekelőtt a Fugger-alkalmazottakról, Hans Alberről és Hans Dernschwamról) ír *G. Probst*: Das deutsche Element im Personal der niederungarischen Bergstädte. München 1958. Szerencsés Imréről és nürnbergi kapcsolatairól ad képet *A. Kubinyi*: Die Nürnberger Haller in Ofen. Mitteilungen des Vereins für Gesch. d. Stadt Nürnberg. 52. k. Nürnberg 1963—64. *Burgio*

országgyűlési beszámolóí: Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia. 2. ser. 1. k. Bp. 1884. A bányászfelkelés okmánytára: *P. Ratkoš*: Dokumenty k banickemu povstaniu na Slovensku... - monografikus feldolgozása ugyanattól Povstanie banikov na Slovensku roku 1525—1526. Bratislava 1963. Szerencsés Imrének a hatvani országgyűlés elé terjesztett kimutatását a Fuggerek nyereségéről és Jakob Fugger védekezését közli *G. Pölnitz*: Zeitungen und Briefe... — Jakob Fugger levele krakkói faktorához Wenzel Okmánytárában található.

A mellékelt kép, amely teljes formátumában munka közben ábrázolja Jakob Fuggert és főkönyvelőjét (itt nem látható), az utóbbi „Kosztumbiográfia”-jából való. E festménygyűjteményben Mathäus Schwarz saját költségén önmagát örökítette meg, a 137 kép mindegyikén más-más öltözékben. A gyűjteményt a braunschweigi Landesmuseum őrzi.

TARTALOMJEGYZÉK

Az augsburgi kereskedő	5
A tiroli ezüst	42
A „közös magyar üzlet”	103
A bankár és a politika	171
„Sok az ellenségem . . .“	209
A Fukarok	271
Irodalmi tájékoztató	332

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
A szerkesztésért felelős: Szécsi Katalin
Műszaki szerkesztő: Helle Mária
AK 1094 k 7678 — Terjedelem: 5,38 (A/5) ív
Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

10